

Groot praktijkonderzoek

Zelfwaardering in de muziektherapie

Betrouwbaar- en tevredenheidsonderzoek naar observatiemeetinstrumenten

Naam: Oda Kuijpers en Lisa Blommaert
Studentnummer: 1518025 en 1501296
Opleiding: CTMU
Klas: V4MA
Consulent: Han Kurstjens
Beoordelaar: Robèrt Feith
Datum: juni 2010

Inhoud

Inleiding	4
Hoofdstuk 1 Probleemstelling, hoofdvraag en deelvragen	6
1.1 Inleiding	6
1.2 Probleemstelling	6
1.2.1 Zelfwaardering	7
1.2.2 Zelfbeeld	8
1.2.3 Eigenwaarde	8
1.3 Hoofdvraag	9
1.4 Deelvragen	9
Hoofdstuk 2 Onderzoeksdesign	10
2.1 Inleiding	10
2.2 Soort onderzoek	10
2.3 Onderzoeksmethode	10
2.3.1 Naturalistic constructivistic inquiry	11
2.3.2 Grounded theory	11
2.3.3 Delphi-methode	12
Hoofdstuk 3 Muzikale vormgeving en zelfwaardering	13
3.1 Inleiding	13
3.2 Interviews met vaktherapeuten	13
3.3 Inge vulde lijsten door vaktherapeuten	14
3.4 Betrouwbaarheid	15
3.5 Literatuur	18
3.6 Conclusie	20
Hoofdstuk 4 Interactie en zelfwaardering	21
4.1 Inleiding	21
4.2 Interviews met vaktherapeuten	21
4.3 Inge vulde lijsten door vaktherapeuten	22
4.4 Betrouwbaarheid	22
4.5 Conclusie	31
Hoofdstuk 5 Praktisch of niet?	32
5.1 Inleiding	32
5.2 Interviews met vaktherapeuten	32
5.3 Opmerkingen van studenten en docenten	32
5.4 Conclusie	33
Hoofdstuk 6 Therapeutische aspecten	34
6.1 Inleiding	34
6.2 Interviews met vaktherapeuten	34
6.3 Opmerkingen studenten en docenten	34
6.4 Conclusie	34

Hoofdstuk 7 Veranderingen in de mate van zelfwaardering.....	35
7.1 Inleiding	35
7.2 Interviews met vaktherapeuten en de ingevulde observatielijsten	35
7.3 Conclusie	36
Eindconclusie	38
Aanbevelingen.....	40
Discussie.....	41
Onderzoeksmethoden en technieken	41
Onbeantwoorde of onduidelijke vragen	41
Nader onderzoek	42
Samenvatting	43
Summary	44
Verantwoording samenwerking	46
Urenverantwoording.....	46
Bronnen	47
BIJLAGE 1 Handleiding Observatiemeetinstrument	
BIJLAGE 2 Vormgevingsmodel	
BIJLAGE 3 Interactie- / houdingsmodel	
BIJLAGE 4 Interviews met vaktherapeuten	
BIJLAGE 5 Tabellen	

Inleiding

Voor u ligt een onderzoeksverslag gemaakt door studenten Creatieve Therapie Muziek aan de Hogeschool Utrecht te Amersfoort, in samenwerking met de Bascule. Dit onderzoek is gedaan in het kader van de afstudeerperiode. De opdracht vanuit de opleiding was om een praktijkgericht onderzoek te doen om bij te dragen aan kennisontwikkeling en innovatie van de beroepspraktijk.

Wij hebben ons aangesloten bij een lopend onderzoek van de Bascule. De Bascule is een academisch centrum dat hulp biedt aan kinderen, jongeren en gezinnen die te maken hebben met psychiatrische problemen. Ze hebben het zorgaanbod georganiseerd in divisies, waarbij de verschillende hulpverleners samenwerken in de behandeling van een specifiek probleem of stoornis, of zich richten op de hulp aan een bepaalde doelgroep.

Daarnaast vinden zij het belangrijk om in te spelen op ontwikkelingen in de maatschappij en in het vakgebied. Daarom zijn zij actief in de ontwikkeling en implementatie van nieuwe behandelmethodes. Het belang van de cliënt staat daarbij altijd voorop.

(<http://debascule.com/>)

De muziektherapeuten, die werkzaam zijn bij de Bascule, werken in hun therapieën voornamelijk aan het verhogen van de zelfwaardering. Nu rees bij hen de vraag of de therapieën daadwerkelijk effect hebben. Dit was een mooie onderzoeksvraag om bij de vierdejaars studenten Creatieve Therapie Muziek van de Hogeschool Utrecht te Amersfoort neer te leggen.

In 2008 is er, door studenten Creatieve Therapie van de Hogeschool Utrecht, onderzoek gedaan naar de werkwijze van de vaktherapeuten en zijn er verschillende observatiemeetinstrumenten ontwikkeld.

In 2009 kwam er een vervolgonderzoek, ook door studenten Creatieve Therapie van de Hogeschool Utrecht, waarbij de observatiemeetinstrumenten zijn aangepast.

Nu zijn wij op het moment aangekomen dat de tevredenheid over en de betrouwbaarheid van de observatiemeetinstrumenten getest moet worden. De tevredenheid over de observatiemeetinstrumenten willen wij onder andere testen door de muziektherapeuten verschillende observatielijsten te laten invullen voor verschillende cliënten en hen daarover te interviewen. De betrouwbaarheid van de observatiemeetinstrumenten willen wij gaan meten door alle derde en vierdejaars studenten en docenten Creatieve Therapie Muziek, aan de hand van een video van een nagespeelde therapiesessie, een vormgevingsobservatielijst en een interactie-observatielijst te laten invullen. Wij zullen onze onderzoeksmethode verder toelichten in hoofdstuk 2.

Wij willen Han Kurstjens graag bedanken voor de mogelijkheid ons aan te sluiten bij dit onderzoek, de contacten met de Bascule die hij geïnitieerd heeft en de intensieve begeleiding die hij ons geboden heeft.

Wij willen de vier muziektherapeuten, Mieke van Toor, Linda Dijkhuis Wedding, Rob van Alphen en Jorien Dirksen graag bedanken voor hun medewerking bij het invullen van de observatielijsten en het geven van interviews. Mieke van Toor willen wij graag nog extra bedanken voor de moeite die zij genomen heeft voor het opnemen van therapiesessies en het vragen van toestemming voor het gebruik daarvan.

Ook willen wij alle derde en vierdejaars muziekstudenten en docenten van de Hogeschool Utrecht, die aan de hand van een video van een nagespeelde therapiesessie observatielijsten hebben ingevuld, graag bedanken voor hun medewerking.

Tot slot, willen wij Floris Blommaert bedanken voor zijn hulp bij het schrijven van de Engelse samenvatting van ons onderzoek.

Wij beginnen ons verslag met hoofdstuk 1, de probleemstelling, de hoofdvraag en de deelvragen. Onderdeel hiervan is een verkennend literatuuronderzoek.

In hoofdstuk 2 beschrijven wij het onderzoeksdesign. Hierin bespreken wij het soort onderzoek en de methode die wij gebruiken.

In hoofdstuk 3 beantwoorden wij deelvraag 1. Om deze te kunnen beantwoorden hebben wij gebruik gemaakt van interviews met en de ingevulde observatielijsten van de vaktherapeuten, gemaakte grafieken over de betrouwbaarheid van de observatielijsten en literatuur.

Hoofdstuk 4 gaat over deelvraag 2. Hierin beschrijven wij de informatie uit de interviews met en de ingevulde lijsten van de vaktherapeuten en de gemaakte grafieken over de betrouwbaarheid van de observatieschema's.

In hoofdstuk 5 behandelen wij deelvraag 3. Hierbij hebben wij gebruik gemaakt van de informatie die wij hebben gekregen van de vaktherapeuten en de opmerkingen van studenten en docenten.

In hoofdstuk 6 beantwoorden wij deelvraag 4. Hiervoor hebben wij ook alleen gebruik gemaakt van de interviews met vaktherapeuten en de opmerkingen van studenten en docenten.

In het laatste hoofdstuk beantwoorden wij de laatste deelvraag. Daarin bespreken wij de informatie die wij verkregen hebben uit de interviews met en de ingevulde observatielijsten van de vaktherapeuten.

Wij sluiten ons verslag af met een eindconclusie waarin wij de hoofdvraag beantwoorden, de aanbevelingen voor een volgend onderzoek, de discussie waarin wij de sterke en zwakke punten van ons onderzoek bespreken, een samenvatting in het Nederlands en Engels, de verantwoording van de samenwerking, de urenverantwoording en de bronnenlijst.

In de bijlagen vindt u de handleiding van het observatiemeetinstrument muzikale vormgeving, de twee observatiemeetinstrumenten muzikale vormgeving en interactie, de volledige interviews met de vaktherapeuten en de tabellen die wij gemaakt hebben aan de hand van de ingevulde observatielijsten van de vaktherapeuten.

Hoofdstuk 1 Probleemstelling, hoofdvraag en deelvragen

1.1 Inleiding

In dit eerste hoofdstuk formuleren wij de probleemstelling. Uit deze probleemstelling komt een hoofdvraag voort. Deze vindt u in paragraaf 1.3. Vervolgens formuleren we in paragraaf 1.4 een aantal deelvragen om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden.

1.2 Probleemstelling

De Bascule is een academisch centrum waar psychiatrische zorg verleend wordt aan kinderen, jongeren en gezinnen in Amsterdam en omstreken. De medewerkers van de Bascule vinden het belangrijk om in te spelen op ontwikkelingen in de maatschappij en in hun vakgebied. Daarom zijn zij actief in de ontwikkeling en implementatie van nieuwe behandelmethodes.

De beeldend en muziektherapeuten van de Bascule werken in hun therapieën veel aan het vergroten van de zelfwaardering van de cliënten, maar er was nog niet eerder gekeken naar de effecten van de therapie met betrekking tot dat doel. Daar is in 2008 onderzoek naar gedaan door een aantal beeldend studenten van de opleiding Creatieve Therapie aan de Hogeschool Utrecht te Amersfoort.

Het jaar daarop (2009) hebben een aantal beeldend studenten een betrouwbaarheidsonderzoek gedaan naar het ontwikkelde meetinstrument en de link tussen zelfwaardering en de beeldende vormgeving.

Han Kurstjens, Hogeschool Docent Creatieve Therapie Instituut voor Social Work/Utrecht en Lid Kenniskring KenVak, heeft dit jaar een observatiemeetinstrument voor muziek ontworpen dat wij nu willen gaan testen (voor het observatiemeetinstrument, zie bijlage 1 en 2). De vraag aan ons dit jaar is dus om een betrouwbaar en tevredenheidsonderzoek te doen naar het meetinstrument en de link tussen zelfwaardering en de muzikale vormgeving. Hierdoor wordt de werkwijze van de muziektherapeuten evidence based.

Ons onderzoek is relevant voor segment 1, 2 en 3 uit de beroepspraktijk voor Social Work. Segment 1 omvat de competenties die je nodig hebt voor het werken met of voor cliënten. Segment 2 omvat de competenties die je nodig hebt voor het werken in en vanuit een arbeidsomgeving als collega, teamlid, lid van een multidisciplinair team, samenwerkingspartner, vertegenwoordiger van de instelling en dergelijke. Segment 3 omvat de competenties die nodig zijn voor het werken aan professionaliteit en professionalisering van de beroepsgroep. (H. van Keken, Voor het onderzoek. Het formuleren van de probleemstelling, blz. 16)

Ons onderzoek is relevant voor segment 1, omdat het de observatiemethode van de vaktherapeuten verbetert en op die manier de behandeling beter aangesloten kan worden op de behoeften van de cliënt.

Het is ook relevant voor segment 2, omdat door dit onderzoek de werkwijze van de vaktherapeuten expliciet maakt en dit makkelijker te begrijpen wordt voor andere disciplines. Daarnaast is het ook relevant voor segment 3, omdat de werkwijze van de vaktherapeuten evidence based wordt en dit de professionalisering van de beroepsgroep bevordert.

Het is van belang om de definitie van de begrippen zelfwaardering, zelfbeeld en eigenwaarde weer goed onder de loep te nemen. De beeldend studenten van het onderzoek van 2009

hebben daar al enig literatuuronderzoek naar gedaan. Om nog meer duidelijkheid te creëren over het onderzoeksthema zullen wij nog aanvullend literatuuronderzoek doen.

1.2.1 Zelfwaardering

De voornaamste bron die de beeldend studenten vorig jaar hebben gebruikt voor de verduidelijking van het begrip zelfwaardering is een boek van Sterk & Swaen. Hiervan citeren zij het volgende:

‘Zelfwaardering betekent letterlijk: waarde aan je zelf toekennen. Met andere woorden, je geeft een oordeel over wie je bent. Wij, mensen, zijn in staat om ons bewust te zijn van wie we zijn: wat we denken, voelen en doen. We kunnen deze identiteit vaststellen en beslissen of we daarmee tevreden zijn.

Zelfwaardering is de waarde die je hecht aan alles dat van jou is. Zowel lichamelijk als geestelijk, zowel bewust als onbewust, zowel positief als negatief.’ (F. Sterk, S. Swaen, Denk je sterk, blz. 81)

Bij nadere bestudering van de literatuur ontdekten wij dat het begrip zelfwaardering veel gebruikt wordt in de humanistische psychologie, vooral door Carl Rogers en Abraham Maslow.

Het volgende citaat van Rogers viel ons op. Hij beweert dat positieve zelfwaardering zich ontwikkelt door de positieve waardering van anderen. We hebben dus andere mensen nodig om een positieve zelfwaardering te ontwikkelen.

‘Benadrukt is hier dat onvoorwaardelijke positieve waardering door belangrijke anderen essentieel is voor de ontplooiing van de persoon. Om als zelfstandig en zichzelf regulerend individu te kunnen functioneren, heeft de persoon echter ook behoefte aan positieve zelfwaardering. Volgens Rogers ontwikkelt dit zich onder invloed van de positieve waardering door anderen. Als iemand positieve waardering van anderen ondervindt voor wat hij zegt of doet, zal zich daardoor ook positieve zelfwaardering ontwikkelen. Er ontstaat zo een positief zelfbeeld waaruit de persoon de zekerheid put om met vertrouwen zijn eigen weg te gaan.’ (H.T. van der Molen, S. Perreijn, M.A. van den Hout, Klinische Psychologie, blz. 267)

Volgens de humanistische theorie van Abraham Maslow zijn er twee verschillende soorten waardering. Hij laat zien dat een positieve zelfwaardering vanuit jezelf kan komen, maar dat er naast deze vorm van zelfwaardering ook behoefte is aan waardering door anderen.

‘De behoefte aan erkenning en waardering. We hebben twee soorten behoeften op dit niveau:

- *de behoefte aan zelfwaardering; d.w.z.: verlangen naar zelfvertrouwen vanwege waardering voor jezelf, je succes, zelfwaardering voor wie je bent; dit houdt ook in: verlangen naar vrijheid, onafhankelijkheid, verlangen een eigen individu te zijn, en zelfwaardering voor wat je in dit opzicht al hebt bereikt;*
- *de behoefte aan waardering door anderen; d.w.z.: respect, aanvaarding, erkenning als persoon, erkenning op grond van kwaliteiten, verwerven van een bepaalde status, een 'eigen plaats' in de groep op grond van je 'jou-zijn', op grond van wie je bent.*

Waardering voor jezelf (zelfrespect, zelfvertrouwen) is de basis voor het kunnen geven van waardering aan anderen.’ (<http://home.wanadoo.nl/a.heer/Maslow.htm>)

1.2.2 Zelfbeeld

Zelfbeeld en zelfwaardering zijn twee begrippen die veel op elkaar lijken, maar toch van elkaar verschillen. Het zelfbeeld is de wijze waarop iemand zichzelf beleeft (zie hierboven), terwijl zelfwaardering de waarde is die iemand zichzelf toekent.

Daarnaast hebben we ook nog het begrip zelfideaal en zelfaanvaarding. Deze begrippen betekenen het beeld waaraan iemand graag zou willen voldoen, en de acceptatie van wie je bent met al je positieve en negatieve eigenschappen. Het onderstaande citaat uit de theorie van Rogers ligt dit toe.

'Het zelfbeeld is de wijze waarop iemand zichzelf beleeft. Het zelfideaal is het beeld waaraan de persoon graag zou willen voldoen. Dit wordt in sterke mate bepaald door de normen en waarden van de buitenwereld die hij tot de zijne heeft gemaakt. Wanneer zelfbeeld en zelfideaal samenvallen, spreekt Rogers van de fully-functioning person (volledig functionerende mens). Doordat hij is opgegroeid met onvoorwaardelijke positieve waardering, voelt hij zich geheel geaccepteerd zoals hij is. Er is ook sprake van zelfaanvaarding. Hij kan zich vrij, congruent, verder ontplooien. Bij veel voorwaardelijke waardering daarentegen voelt de persoon dat hij niet deugt zoals hij is (zelfbeeld) en dat hij anders – beter – zou moeten zijn (zelfideaal). Volgens Rogers kunnen we dan ook aannemen dat naarmate mensen bewust of via subceptie een grotere incongruentie beleven, er ook een grotere afstand tussen zelfbeeld en zelfideaal zal bestaan en zij meer psychische problemen zullen hebben.' (H.T. van der Molen, S. Perreijn, M.A. van den Hout, Klinische psychologie, blz. 268)

1.2.3 Eigenwaarde

Als laatste willen we het begrip eigenwaarde toelichten. Dit begrip betekent min of meer hetzelfde als het begrip zelfwaardering, maar om dit toch nog even te verduidelijken, hieronder een aantal citaten.

'Eigen waarde is de algemene en specifieke positieve en negatieve manier waarop kinderen tegen zichzelf aankijken. Het zelfbeeld bestaat uit opvattingen over en percepties van het ik, terwijl eigenwaarde meer emotioneel georiënteerd is. (Baumeister, 1993; Davis-Kean & Sandler, 2001).

(...) Op zevenjarige leeftijd hebben de meeste kinderen een globaal, ongedifferentieerd beeld van zichzelf. Als hun eigenwaarde over het algemeen positief is, gaan ze in alles relatief goed zijn. En als hun eigenwaarde negatief is, gaan ze er van uit dat ze in de meeste dingen niet goed zijn. (Marsh & Shavelson, 1985; Harter, 1990b). Als kinderen de schooltijd bereiken wordt hun eigenwaarde, net als hun zelfbeeld, gedifferentieerd: op sommige vlakken is hun eigenwaarde groter dan op andere.' (R.S. Feldman, Ontwikkelingspsychologie, blz. 395)

Eigenwaarde betekent dus de positieve en negatieve waarde die je jezelf toekent. Uit het bovenstaande nemen we aan dat een positieve eigenwaarde belangrijk is voor de verdere ontwikkeling van een kind. Als kinderen namelijk een negatief gevoel van eigenwaarde hebben, denken zij dat zij in de meeste dingen slecht zijn. Dit is niet bevorderlijk voor de verdere ontwikkeling.

'In het kader van de ontwikkelingspsychopathologie wordt een positief gevoel van eigenwaarde beschouwd als een 'protectieve factor' (Rutter 1987). Een positief gevoel van eigenwaarde vormt een belangrijk aspect van gezond psychisch functioneren: het zou

kinderen bijvoorbeeld in staat stellen allerlei situaties en problemen het hoofd te bieden en zo bescherming bieden tegen bijvoorbeeld eventuele negatieve gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen. Een positief gevoel van eigenwaarde wordt in verband gebracht met onder andere 'competentie' (Garmezy 1974), 'ego-veerkracht' (Riksen-Walraven en Geerts 1988) en 'adaptatie' (Waters en Sroufe 1983). ' (M.A.E. Straathof, Ph. D.A. Treffers, B. Siebelink, A.W. Goedhart, Artikel uit Tijdschrift voor Psychiatrie 33 (1991) 6)

Een positief gevoel van eigenwaarde vormt dus een belangrijk aspect in de ontwikkeling van het kind. Het draagt bij aan een gezond psychisch functioneren en biedt bescherming tegen de negatieve gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen.

1.3 Hoofdvraag

In hoeverre zijn de observatiemeetinstrumenten (vormgeving en interactie) betrouwbaar en handig voor het observeren van de mate van zelfwaardering van een cliënt in muziektherapie?

1.4 Deelvragen

1. Wat is de relatie tussen vormgeving van de cliënt in het medium muziek en de mate van zelfwaardering?
2. Wat is de relatie tussen de interactie van de cliënt met de therapeut en de mate van zelfwaardering?
3. In hoeverre zijn de observatiemeetinstrumenten praktisch?
4. In hoeverre bevatten de observatiemeetinstrumenten alle therapeutische aspecten die nodig zijn om zelfwaardering te scoren?
5. In hoeverre zijn de observatiemeetinstrumenten geschikt om veranderingen in de mate van zelfwaardering te observeren?

Hoofdstuk 2 Onderzoeksdesign

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven wij het onderzoeksdesign. In paragraaf 2.2 zullen we het soort onderzoek behandelen. De daarop volgende paragraaf zal gaan over de onderzoeksmethoden of technieken.

2.2 Soort onderzoek

Allereerst is het belangrijk om te vertellen dat wij een onderzoek doen gericht op ‘practice based evidence’. Door middel van onderzoek in de praktijk willen wij evidence voor ons vakgebied verkrijgen.

‘Bij ‘evidence based practice’ gaat het om het in de praktijk toepassen van door onderzoek verkregen evidence. Bij ‘practice based evidence’ gaat het om verwerven om evidence op basis van de reguliere praktijk.’ (H. Smeijsters, Handboek Muziektherapie, blz. 25)

Dit onderzoek is een combinatie van een tevredenheidsonderzoek en een kwalitatief betrouwbaarheidsonderzoek.

Met dit onderzoek willen wij gaan bekijken of de therapeuten van de Bascule tevreden zijn met de ontwikkelde observatiemeetinstrumenten.

Daarnaast onderzoeken wij of de observatiemeetinstrumenten een betrouwbare aanduiding van een verschuiving in de mate van zelfwaardering aangeven.

‘Betrouwbaarheid heeft betrekking op beïnvloeding van de waarneming door toevallige of niet-systematische fouten. Meestal wordt betrouwbaarheid gezien als de precisie van methoden van dataverzameling of meetinstrumenten. Als hetzelfde verschijnsel meer dan eens met hetzelfde instrument wordt gemeten, moet het tot dezelfde uitkomst leiden. Anders gezegd, als er sprake is van betrouwbare methoden van dataverzameling, zal herhaling van de waarnemingen tot een gelijke uitkomst moeten leiden. De betrouwbaarheid van de waarnemingen kan worden vergroot door standaardisatie van de methoden van dataverzameling.’ (H. ’t Hart, H. Boeije, J. Hox, Onderzoeksmethoden, blz. 281)

2.3 Onderzoeksmethode

Om aan de gegevens te komen voor onze dataverzameling hebben we een aantal manieren bedacht. Hieronder op een rij.

- Wij willen vier muziektherapeuten inschakelen om de observatieschema’s voor verschillende cliënten over een langere periode in te vullen, zodat we kunnen zien hoe de zelfwaardering zich bij een kind ontwikkelt en hoe je de verschuivingen daarin snel kunt opmaken uit de observatieschema’s.
- We willen aan de hand van een video-opname observatieschema’s in laten vullen door meerdere studenten en docenten, om zo te kijken of de schema’s betrouwbaar zijn.
- We willen een literatuuronderzoek naar het begrip zelfwaardering (zelfbeeld, eigenwaarde enz.) doen en kijken in hoeverre we dat kunnen koppelen aan de verschillende muzikale componenten.
- We willen interviews houden met de muziektherapeuten om te bekijken hoe zij de mate van zelfwaardering terugzien in de therapie.

- We willen interviews houden met de muziektherapeuten om te onderzoeken of zij tevreden zijn met de observatieschema's.

Bij nadere bestudering van de literatuur bleek dat wij gebruik maken van verschillende technieken van dataverzameling en analyse, namelijk de Naturalistic constructivistic inquiry, de Grounded theory en de Delphi-methode. Hieronder zullen we per techniek laten zien welke stukken we hieruit gebruiken.

2.3.1 Naturalistic constructivistic inquiry

Om ons onderzoek te kunnen doen werken wij samen met de muziektherapeuten van de Bascule. Zij zullen de observatieschema's invullen en onze vragen in het interview beantwoorden. Deze vorm van dataverzameling heet member checking.

'Member checking houdt in dat de dataverzameling en de data-analyse plaatsvinden in nauwe samenwerking met de mensen in de praktijk waarop de dataverzameling en analyse betrekking hebben.' (H. Smeijsters, Praktijkonderzoek in vaktherapie, blz. 54)

Om aan onze gegevens te komen voor de dataverzameling willen wij dus gebruik maken van verschillende bronnen, namelijk observaties, interviews, video-opname en literatuur. Deze vorm van dataverzameling heet triangulatie.

'Triangulatie betekent dat bij de dataverzameling gebruik gemaakt wordt van verschillende bronnen (bijvoorbeeld vaktherapeuten, psychologen, manager), dat gewerkt wordt met meerdere typen van dataverzameling (bijvoorbeeld interview, participerende observatie, vragenlijst) en dat bij de data-analyse meerdere theoretische perspectieven aanbod komen (bijvoorbeeld creatief processtheorie, analoge procesmodel, analytisch georiënteerde vaktherapie, enz.).' (H. Smeijsters, Praktijkonderzoek in vaktherapie, blz. 54)

2.3.2 Grounded theory

Door middel van praktijkonderzoek willen wij een theorie ontwikkelen die de manier van werken van de muziektherapeuten van de Bascule onderbouwt. Deze manier van onderzoeken sluit aan bij de Grounded Theory of de gefundeerde theoriebenadering. Hieronder een aantal citaten om deze begrippen uit te leggen.

'Kwalitatief onderzoek, in het bijzonder de gefundeerde theoriebenadering, heeft een inductief karakter. Dat wil zeggen dat we tijdens ons onderzoek zoeken naar een theorie die past bij de verzamelde data (Swanborn, 2002). Met andere woorden: we zoeken naar een bepaalde structuur in de data, we toetsen geen van tevoren opgestelde theorie.' (H. 't Hart, H. Boeije, J. Hox, Onderzoeksmethoden, blz. 252)

'Het doel van de analyse is dus het ontwikkelen van 'gefundeerde theorieën', waaronder wordt verstaan: theorieën die zijn gebaseerd op de zorgvuldige beschouwing van empirische data. De werkwijze is dat de onderzoeker materiaal verzamelt dat relevant lijkt voor een bepaald onderwerp, bijvoorbeeld via participerende observatie, interviews, opnamen of schriftelijke documenten. Dat materiaal wordt dan bekeken om begrippen te ontwikkelen, die een belangrijk aspect van onderdelen van dat materiaal in meer algemene termen beschrijven.' (<http://www2.fmg.uva.nl/emca/AP.htm>)

‘Wil je met je kwalitatieve onderzoek kennis opdoen of een theorie ontwikkelen dan ga je allereerst terug naar je probleemstelling. In deze probleemstelling heb je een aantal begrippen geformuleerd die je gaat onderzoeken of uitdiepen. Dit wordt in de gefundeerde theoriebenadering ook wel sensitizing concepts genoemd. Deze begrippen geven alleen richting aan je zoektocht. Ze zijn niet vast omljnd.’ (H. ’t Hart, H. Boeije, J. Hox, Onderzoeksmethoden, blz. 253)

2.3.3 Delphi-methode

Door middel van literatuurstudie en interviews met de muziektherapeuten willen wij informatie verzamelen over het onderzoeksthema.

‘Met deze methode is het mogelijk nieuwe inzichten te verkrijgen die gebaseerd zijn op de kennis en opvattingen van deskundigen. De Delphi-methode kent een aantal duidelijk te onderscheiden fasen:

- *Op basis van literatuurstudie en open interviews het onderzoeksthema verkennen en een vragenlijst ontwikkelen.*
- *Aan de hand van vragenlijsten data verzamelen.*
- *Terugrapporteren aan de respondenten.*
- *Analyseren van de data.*
- *Bespreken van de resultaten met de respondenten.’*

(H. Smeijsters, Praktijkonderzoek in vaktherapie, blz. 95)

Hoofdstuk 3 Muzikale vormgeving en zelfwaardering

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk willen wij de volgende deelvraag beantwoorden: *‘Wat is de relatie tussen vormgeving van de cliënt in het medium muziek en de mate van zelfwaardering?’*.

Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden hebben wij gebruik gemaakt van verschillende bronnen, namelijk interviews met vier verschillende vaktherapeuten, observatielijsten die zij ingevuld hebben, observatielijsten ingevuld door studenten en docenten aan de hand van een nagespeelde therapiesessie en literatuur.

3.2 Interviews met vaktherapeuten

Uit de interviews met de verschillende muziektherapeuten is gebleken dat zij aan de manier van vormgeven in het medium van de cliënt kunnen zien dat de cliënt weinig zelfwaardering heeft.

Een cliënt met weinig zelfwaardering kan bijvoorbeeld spelen met een constante dynamiek. De dynamiek is dan voornamelijk zacht en daar zit weinig ontwikkeling in. De cliënt gaat dan ook niet mee met de variatie van dynamiek in het spel van de therapeut. Het lijkt erop dat de cliënt liever niet gehoord wil worden.

Het spel van de cliënt kan ook erg ongecontroleerd en onbeheerst klinken als er sprake is van weinig zelfwaardering. De cliënt durft op zo’n moment niet te spelen, weet niet goed wat hij wil of durft dit niet aan te geven.

De melodie in het spel van de cliënt klinkt vaak erg zacht en voorzichtig. De noten zijn vaak erg ongearticuleerd. De cliënt weet niet goed wat hij wil en verschuilt zich liever.

Het spel is meestal gericht op klank of geluid in plaats van op samenklank. De cliënt trekt zich terug in instrument zelf en heeft geen aandacht voor wat er om zich heen gebeurt.

Ook kan uit de instrumentatiekeuze blijken dat er sprake is van een lage zelfwaardering. Een cliënt kiest dan bijvoorbeeld voor een instrument dat hij al kent en waarbij hij zich prettig voelt. Hij probeert zich daarachter te verschuilen en durft een instrument dat voor hem onbekend is niet uit te proberen. Het keyboard is bijvoorbeeld zo’n instrument waarop een cliënt zich goed kan verschuilen. Je kunt daar eindeloos op blijven spelen zonder dat je zelf iets hoeft te doen. Het keyboard produceert zelf namelijk allerlei geluiden. Je hoeft dus niets aan vormgeving te doen en laat op die manier weinig van jezelf zien. Dat zou kunnen duiden op vluchtgedrag en weinig zelfwaardering.

Ook aarzeling in instrumentkeuze en hoe het instrument wordt gebruikt kan een uiting zijn van weinig zelfwaardering. De cliënt vindt het moeilijk om een keuze te maken, omdat hij niet goed weet wat hij wil of bang is daarop afgerekend te worden. Hij laat de beslissing op zo’n moment liever over aan iemand anders.

Uit het spel van de cliënt kan ook geconstateerd worden dat er sprake is van veel zelfwaardering. Eigenlijk is er in het spel dan sprake van het tegenovergestelde van wat er hierboven genoemd is. Het spel van de cliënt klinkt meer beheerst en stabiel, en er is meer regie over de vormgeving. De cliënt weet beter wat hij wil en kan dit ook duidelijk maken in het spel.

Er zijn meer nuanceverschillen in de verschillende componenten. Er is bijvoorbeeld sprake van ontwikkeling in het gebruik van dynamiek, er wordt een duidelijke melodie gespeeld of het ritme klinkt stabiel.

De rollen kunnen omgedraaid worden. De cliënt kan bijvoorbeeld ook de leiding nemen en bepalen wat er moet gebeuren. De cliënt gebruikt zijn creativiteit meer en kan iets nieuws introduceren, en raakt niet in de war als de therapeut iets nieuws introduceert in het spel. Er is sprake van meer samenwerking en gelijkwaardigheid tijdens de sessies. Het spel van de cliënt is meer gericht op samenklank. Er is op zo'n moment meer interactie en bereidwilligheid om zich open te stellen voor de ander.
(Voor de volledige interviews, zie bijlage 4)

3.3 Ingevulde lijsten door vaktherapeuten

Om een voorbeeld te geven van een ontwikkeling in de manier van vormgeven in het medium van de cliënt hebben we een tabel gemaakt van de observatielijsten die een vaktherapeut heeft ingevuld voor een cliënt over een langere periode. (Voor een overzicht van alle tabellen, zie bijlage 5)

Tabel 7.1

Cliënt: T.W.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 4	Sessie 9
Werkvorm	Repertoire.	Repertoire.	Repertoire.
Instrumentatie	Basgitaar. Conventioneel.	Basgitaar. Normatief.	Basgitaar. Conventioneel.
Vorm	Ordening.	Experiment.	Product.
Klank	Iets ongearticuleerd. Geluid.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Geluid.	Bijna gearticuleerd.
Dynamiek	Mezzoforte. Langzaam, luid en zacht. Snel, luid en zacht.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Mezzoforte. Langzaam, luid en zacht. Snel, luid en zacht.	Bijna gearticuleerd. Forte. Langzaam, luid en zacht. Snel, luid en zacht.
Ritme	Iets ongearticuleerd. Tijdsindeling.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Tempo.	Bijna gearticuleerd. Maat.
Melodie	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Toonvolgorde.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Motief.	Bijna gearticuleerd. Melodisch verloop.

Voor deze cliënt is drie keer een observatieschema ingevuld. Elke keer is dezelfde werkvorm gedaan, namelijk spelen op de basgitaar. Aan het component vorm is te zien dat de cliënt in de eerste sessie vooral gericht is op ordening. Waarschijnlijk kent de cliënt het instrument niet en

is hij eerst bezig met leren hoe dit instrument bespeeld moet worden. In de vierde sessie voelt de cliënt zich wat zekerder en is hij in staat te experimenteren op het instrument. In de negende sessie komt hij tot een product.

Aan het component klank is ook duidelijk te zien dat de cliënt zich hierin ontwikkelt. Hij begint het geluid van het instrument te ontdekken en zijn spel wordt steeds iets gearticuleerder.

Ook op het gebied van dynamiek wordt zijn spel steeds meer gearticuleerd. Hij begint te variëren in dynamiek en durft zich te laten horen.

Het ritme waarmee de cliënt speelt wordt steeds stabiel en gearticuleerder naarmate meerdere sessies volgen.

Ook in melodie is een ontwikkeling te zien. In de negende sessie is de melodie van de cliënt bijna gearticuleerd en is er sprake van een melodisch verloop.

Uit de tabel blijkt dat er een duidelijke ontwikkeling is in alle gebieden van vormgeving. Het spel van de cliënt wordt zekerder, stabiel en meer gearticuleerd. Volgens de informatie die wij hebben vergaard uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten zou dit kunnen wijzen op een groei in de mate van zelfwaardering. Dit zou kunnen komen, doordat de cliënt succeservaringen heeft opgedaan in de verschillende sessies.

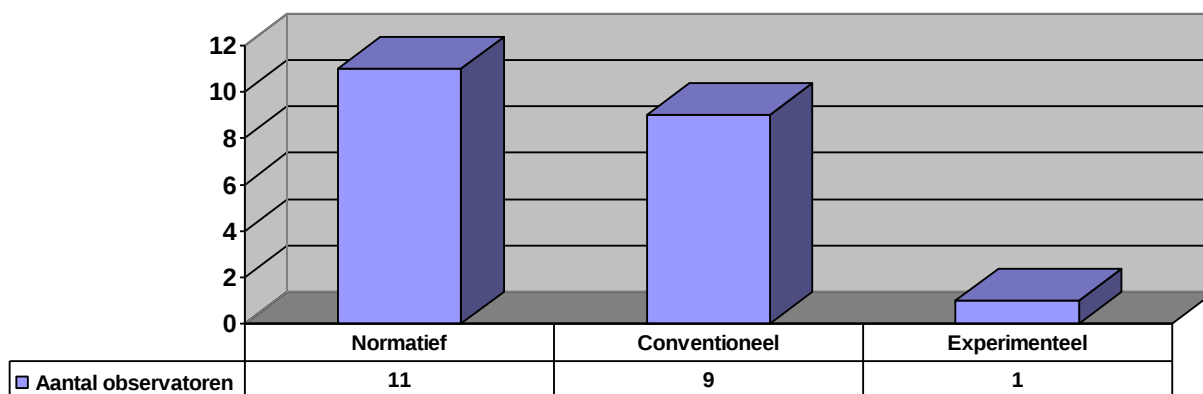
3.4 Betrouwbaarheid

Om de betrouwbaarheid van de observatiemeetinstrumenten te kunnen meten, hebben wij een aantal derde en vierdejaars muziekstudenten en docenten gevraagd om aan de hand van een video van een nagespeelde therapiesessie, twee observatielijsten in te vullen.

Er hebben twintig mensen meegewerkt. Wij hebben de lijsten die zij hebben ingevuld met elkaar vergeleken en daar grafieken van gemaakt. Het was ook mogelijk om in de lijsten meerdere dingen onder een component aan te kruisen. Hierdoor lijkt het soms alsof er meer dan twintig mensen hebben meegewerkt, maar dat is dus niet het geval. Hieronder het resultaat van de meting van het muzikale vormgevingsmodel.

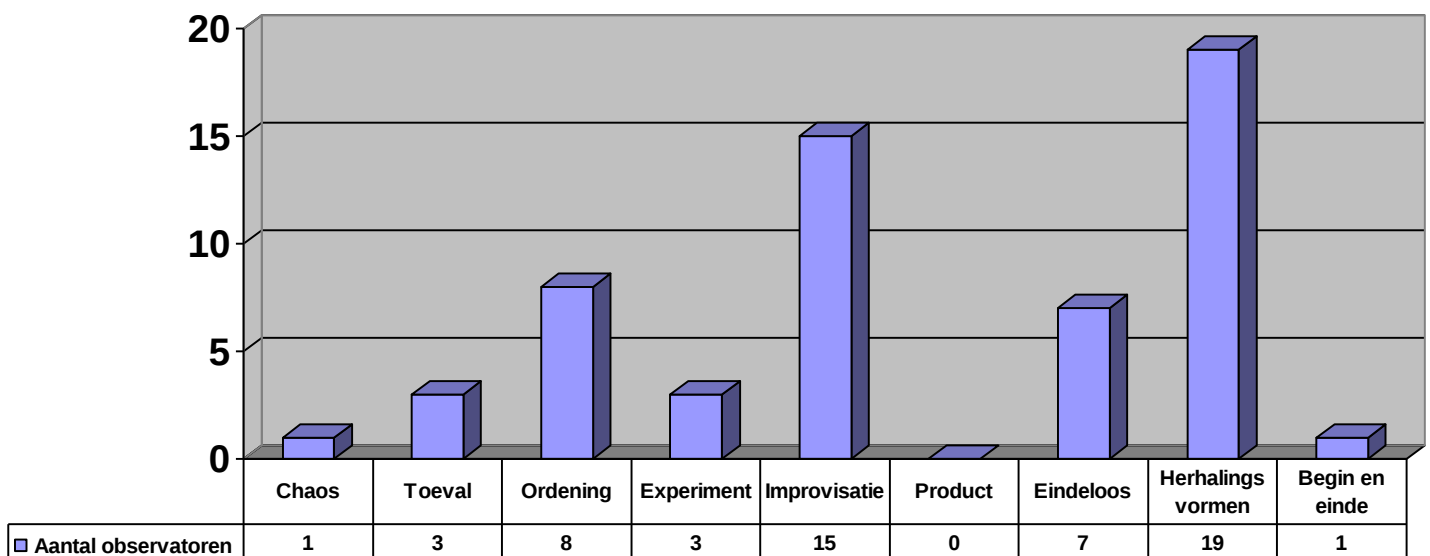
Voor alle grafieken telt: N= 20

INSTRUMENTATIE

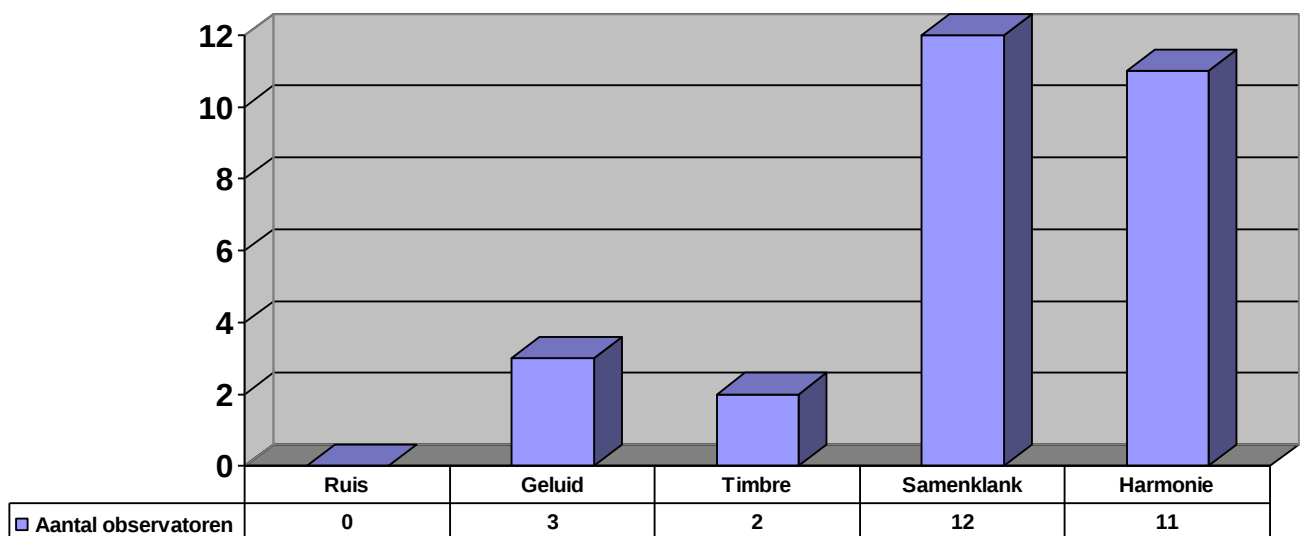
Uit de bovenstaande grafiek, betreffende instrumentatie, blijkt dat elf mensen normatief hebben ingevuld en negen mensen conventioneel. Dat betekent dat bijna iedereen ongeveer hetzelfde heeft ingevuld. Hieruit zouden wij kunnen concluderen dat er weinig ruimte is voor een eigen interpretatie bij dit component, wat gunstig is voor de betrouwbaarheid van dit onderdeel van de observatielijst.

VORM

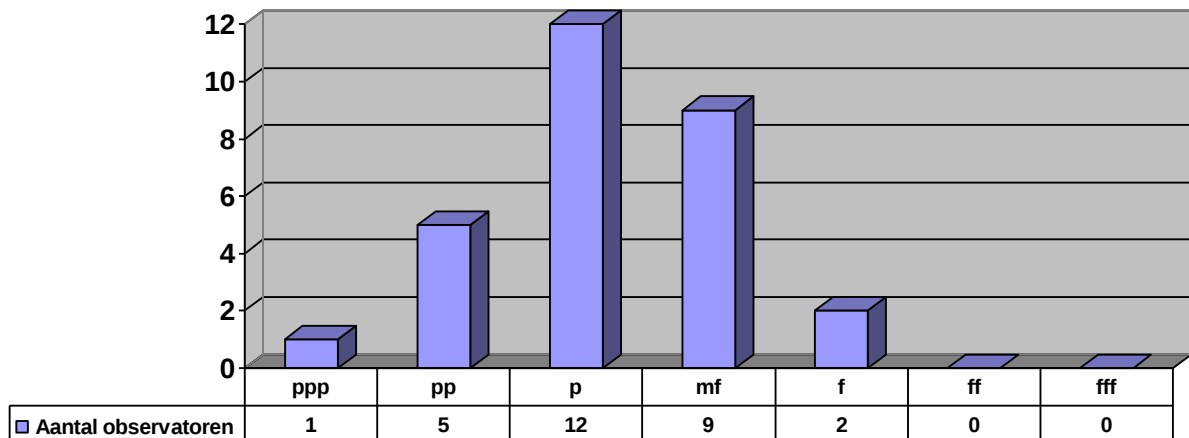
Aan deze grafiek is duidelijk te zien dat men meerdere dingen kon aankruisen bij dit component. De meeste mensen hebben ingevuld dat er in de improvisatie herhalingsvormen te horen waren. Toch blijkt dat er in dit component te veel ruimte voor een eigen interpretatie is.

KLANK

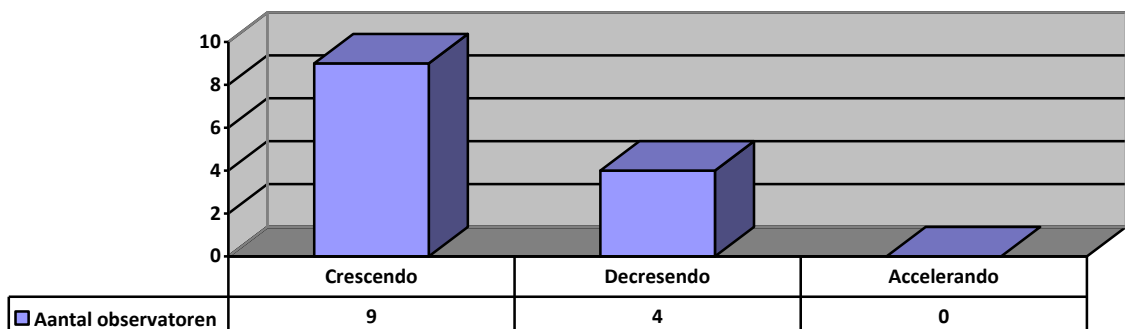
Samenklank en harmonie komen uit deze grafiek het sterkst naar voren. De meeste mensen hebben dit beiden ingevuld. Hieruit blijkt dat er weinig ruimte is voor eigen interpretatie bij dit onderdeel en dus zou kunnen duiden op een redelijke betrouwbaarheid.

DYNAMIEK

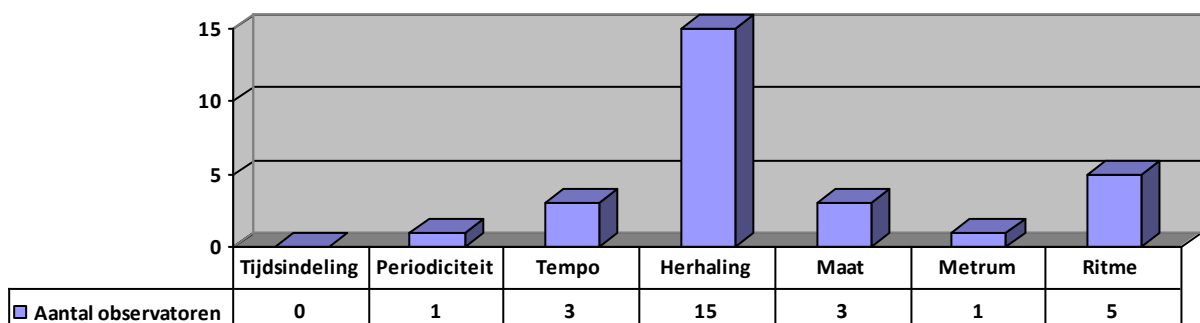
Deze grafiek is lastig te analyseren, omdat er in het component dynamiek meestal ontwikkeling zit. In de video van de nagespeelde therapiesessie varieerde de cliënt in dynamiek, waardoor de observatoren meerdere volumes hebben ingevuld. Pianissimo, piano en mezzoforte komen het meeste naar voren. Dit geeft wel aan dat iedereen ongeveer hetzelfde heeft ingevuld en er dus weinig eigen interpretatie aan te pas is gekomen.

Dynamische ontwikkeling

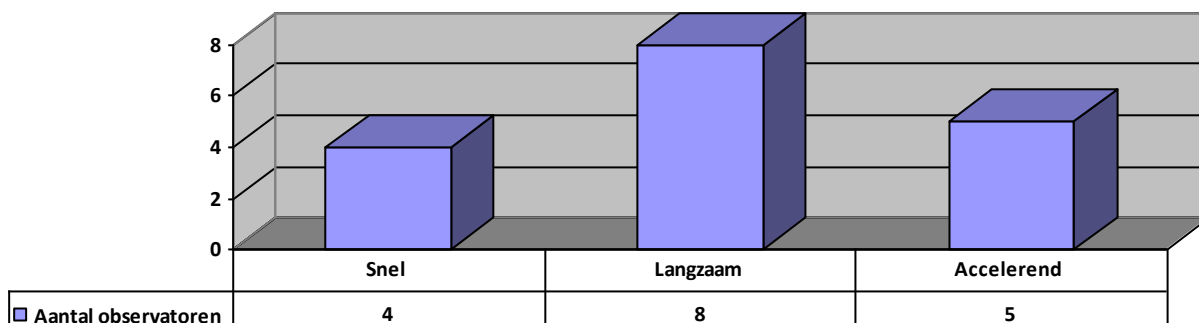
Uit het bovenstaande blijkt dat er sprake was van crescendo (harder worden) en decrescendo (zachter worden). Niet alle observatoren hebben dit deel van het component dynamiek ingevuld, dus kunnen wij weinig constateren over de betrouwbaarheid.

RITME

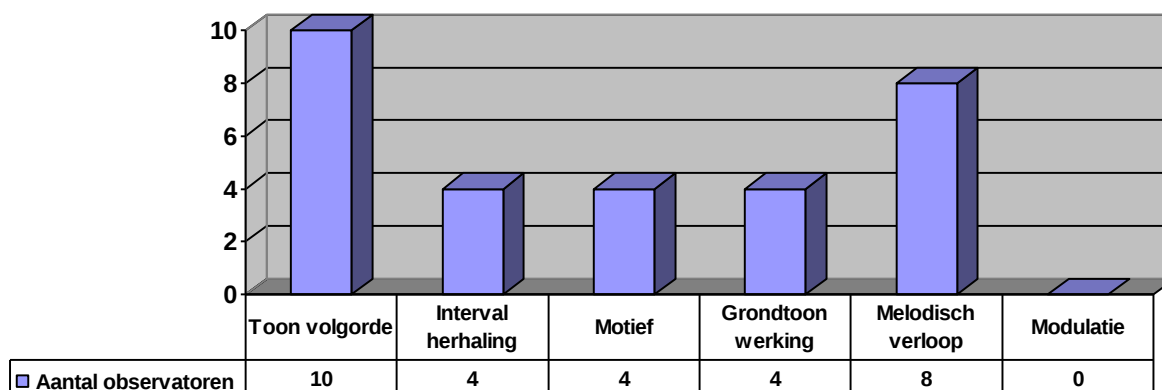
Uit de voorgaande grafiek blijkt dat vijftien van de twintig observatoren herhaling hebben ingevuld. Er is wel sprake van een grote spreiding, maar herhaling springt er wel uit. Dat is gunstig voor de betrouwbaarheid.

Ritmische ontwikkeling

Deze grafiek is, net zoals de grafiek voor dynamische ontwikkeling, lastig te interpreteren, omdat het om een ontwikkeling gaat en in principe alles in te vullen is. Daarnaast heeft niet iedereen hier iets ingevuld. Wij kunnen hier dus geen conclusie aan verbinden wat betreft de betrouwbaarheid.

MELODIE

De spreiding in deze grafiek is te groot. Er is veel sprake van ruimte voor eigen interpretatie. Het lijkt erop dat de begrippen in deze component te dicht bij elkaar liggen of te groot zijn.

3.5 Literatuur

Het bleek erg lastig te zijn om specifieke informatie te vinden in de literatuur over de koppeling tussen muzikale vormgeving en zelfwaardering. Dit hebben we dus ook niet kunnen vinden. Wel hebben we een aantal citaten kunnen vinden over creativiteit en zelfontplooiing die aansloten bij het onderwerp van dit onderzoek.

‘Zelfontplooiing refereert aan therapeutische opvattingen die in de jaren zestig en zeventig veel invloed hadden. In deze opvattingen stond centraal dat het (her)ontdekken van de eigen mogelijkheden, eigenschappen en talenten, en het aldus ontwikkelen van de persoon in brede zin, psychische ziekte geneest of vermindert. Binnen deze visie speelt een bepaalde opvatting van creativiteit een centrale rol, namelijk het op een creatieve wijze, overeenkomstig de eigen

mogelijkheden en talenten, met je eigen leven omgaan. Psychische gezondheid en creativiteit werden als volgt met elkaar vereenzelvigd: wie psychisch gezond is, is ook creatief. Het gegeven dat personen die psychisch gezond zijn vaak creatief zijn, leidde binnen de creatieve therapie tot het therapeutisch adagium dat wie creatief wordt ook psychisch gezond wordt. Het creatieve proces werd daarbij gezien als een proces waarin de cliënt de eigen mogelijkheden in het medium ontdekt en ontwikkelt. Voorop stond de ontwikkeling van de eigen creativiteit in het medium, met als aanname dat daardoor de persoonlijkheid zich ontwikkelt en de psychische ziekte afneemt. Daar komt bij dat nauwelijks naar problematiek gespecificeerd werd. Het creatieve proces, gericht op de ontwikkeling van de creativiteit van de persoon in het medium, werd toepasbaar geacht bij de meest uiteenlopende doelgroepen. (H. Smeijsters, Handboek Creatieve Therapie, blz. 97)

Dit citaat gaat over het gegeven dat in de jaren zestig en zeventig werd gedacht dat creativiteit binnen het medium leidt tot psychische gezondheid. De therapie werd nauwelijks meer afgestemd op de problematiek van de cliënt. In principe zijn wij het daar natuurlijk niet mee eens. Er moet weldegelijk gekeken worden naar de behoeften van de cliënt en de therapie moet daarop afgestemd worden, maar wat als het doel van de therapie nu zelfontplooiing of een aspect daarvan het verhogen van de zelfwaardering is?

Uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten is gebleken dat meer variatie in de muzikale componenten, meer creativiteit in het medium duidt op een hogere zelfwaardering. De cliënt durft meer, weet beter wat hij wil en durft dit ook te laten zien aan anderen. Creativiteit is dus wel in verband te brengen met een hogere zelfwaardering, en dus met de psychische gezondheid van cliënten met deze problematiek, maar op een andere manier dan in het bovenstaande citaat.

'De psychotherapeut Rogers, net als Maslow een vertegenwoordiger van de humanistische psychologie, paste het begrip creativiteit op de therapiesituatie toe. Hij noemde als kenmerken van creativiteit onder andere: het vermogen tot spelen en het openstaan voor de omgeving. Creativiteit is hier een einddoel dat bereikt wordt als gevolg van een therapeutisch proces dat tot dit einddoel leidt. Rogers beschouwde de onvoorwaardelijk accepterende houding en het tonen van empathie door de therapeut als belangrijke condities die nodig zijn om dit proces te laten plaatsvinden. Met andere woorden: opdat persoonlijk creativiteit ontstaat, is het doorlopen van een bepaald therapeutisch proces vereist, waarin de cliënt – hierin ondersteunde door empathie en onvoorwaardelijke acceptatie van de therapeut – zichzelf herontdekt en op zijn vermogens leert vertrouwen.' (H. Smeijsters, Handboek Creatieve Therapie, blz. 107)

In het bovenstaande citaat zien wij ook overeenkomsten met de werkwijze van de geïnterviewde vaktherapeuten. Rogers ziet het begrip creativiteit als einddoel voor de therapie, maar de geïnterviewde vaktherapeuten zien het verhogen van de zelfwaardering als het einddoel van de therapie. Creativiteit in het medium wordt hierbij gebruikt als meetpunt voor een verhoogde zelfwaardering.

Rogers vertelt dat ondersteunen, het tonen van empathie en onvoorwaardelijke acceptatie vereist is voor het therapeutische proces waarbij de cliënt zichzelf herontdekt en op zijn vermogens leert vertrouwen. Dit komt ook overeen met de werkwijze van de geïnterviewde therapeuten. Ondersteunen, het tonen van empathie en onvoorwaardelijke acceptatie is in de therapie van belang om een veilige ruimte te bieden waarin de cliënt zichzelf kan ontdekken en ontplooien, en succeservaringen kan opdoen.

3.6 Conclusie

In dit hoofdstuk hebben wij geprobeerd de volgende deelvraag te beantwoorden: *‘Wat is de relatie tussen vormgeving van de cliënt in het medium muziek en de mate van zelfwaardering?’*.

Uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten is gebleken dat zij de manier van vormgeven van de cliënt in het medium koppelen aan de mate van zelfwaardering. Kort gezegd, is het spel van de cliënt bij een lage zelfwaardering zacht, onbeheerst, onstabiel, ongearticuleerd en weinig interactief. Bij een hoge zelfwaardering is er sprake van het tegenovergestelde in de vormgeving.

Uit de grafieken, die wij gemaakt hebben aan de hand van de lijsten van de observatiegroep, blijkt dat er te spreken is over een redelijke betrouwbaarheid van het vormgevingsmodel. Bij de meeste componenten heeft iedereen ongeveer hetzelfde ingevuld en is de spreiding klein. Alleen bij de componenten vorm en melodie was er sprake van een grote mate van eigen interpretatie. Hier zou dus nog naar gekeken moeten worden.

Het bleek dat er weinig literatuur te vinden was over de relatie tussen vormgeving in het medium en de mate van zelfwaardering. De literatuur die we gevonden hebben ging over het begrip creativiteit. Hierin vonden wij overeenkomsten met de werkwijze van de vaktherapeuten.

In de jaren zestig en zeventig werd gedacht dat wie creatief werd psychisch gezond werd. Uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten is gebleken dat meer variatie in de muzikale componenten, meer creativiteit in het medium duidt op een hogere zelfwaardering. Creativiteit is dus wel in verband te brengen met een hogere zelfwaardering, en dus met de psychische gezondheid van cliënten met deze problematiek, maar op een andere manier dan in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw gedacht werd.

Rogers ziet het begrip creativiteit als einddoel voor de therapie, maar de geïnterviewde vaktherapeuten zien het verhogen van de zelfwaardering als het einddoel van de therapie. Creativiteit in het medium wordt hierbij gebruikt als meetpunt voor een verhoogde zelfwaardering. Ondersteunen, het tonen van empathie en onvoorwaardelijke acceptatie is daarbij van belang om een veilige ruimte te bieden waarin de cliënt zichzelf kan ontdekken en ontplooien, en succeservaringen kan opdoen.

Hoofdstuk 4 Interactie en zelfwaardering

4.1 Inleiding

Hoofdstuk 4 besteden we aan het beantwoorden van deelvraag 2, namelijk: *Wat is de relatie tussen de interactie van de cliënt met de therapeut en de mate van zelfwaardering?*

In paragraaf 4.2 zullen wij beschrijven welke informatie wij op het gebied van interactie en zelfwaardering hebben verkregen uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten. In de daaropvolgende paragraaf zullen wij bekijken wat we kunnen concluderen uit de ingevulde lijsten door de vaktherapeuten. In de laatste paragraaf zullen we door middel van gemaakte grafieken iets zeggen over de betrouwbaarheid van het interactie- en houdingsmodel.

4.2 Interviews met vaktherapeuten

Uit de interviews die wij gehouden hebben met de vier muziektherapeuten van De Bascule is het volgende gebleken over de relatie tussen de interactie van de cliënt met de therapeut en de zelfwaardering:

Het blijkt dat het niet kunnen ontvangen van complimenten een van de eigenschappen is van een lage zelfwaardering. De cliënt neemt het compliment niet aan of gaat er tegenin door onzekerheid.

Een andere eigenschap is dat de cliënt niet kan bedenken wat hij leuk vindt of zou willen. De cliënt durft zijn mening niet te uiten, is dan erg volgbaar en vraagt direct of indirect aan de therapeut wat hij moet doen.

Ook kan een lage zelfwaardering opgemerkt worden aan de manier van aankijken van de cliënt. De cliënt kan agressief overkomen, de behandeling niet serieus nemen en tegenwerken. Gesloten zijn of weinig loslaten over zichzelf wordt ook als een kenmerk van weinig zelfwaardering gezien.

Aan de lichaamshouding is ook veel te zien. Een cliënt kan zich bijvoorbeeld verschuilen, de therapeut niet aankijken en geen contact willen maken. Ook speelt de behoefte om de therapeut verbaal en non-verbaal te willen imiteren. Het is hier van belang om de oorzaken daarvan eerst goed te onderzoeken, voordat dit gekoppeld wordt aan de mate van zelfwaardering. De oorzaak kan namelijk ook ergens anders liggen.

Als een cliënt een hoge zelfwaardering heeft, kan hij zelf benoemen wat goed ging, neemt eigen initiatieven en neemt de complimenten die de therapeut geeft aan. De cliënt kan zijn eigen fouten accepteren en wat dat hij daarvan kan leren. Dat is een aspect van zekerheid over en vertrouwen in zichzelf.

De cliënt maakt contact met de therapeut, zowel verbaal als non verbaal. De cliënt gaat het proces samen met de therapeut aan en durft daarin stappen te zetten. Dat is al een grote zet richting meer zelfwaardering.

Aan de aspecten leidend en volgend, meewerkend en opstandig kan goed geobserveerd worden hoe de cliënt is in de interactie. Als er in al die componenten meer variatie zit, meer reactie, meer interactie, wijst dat ook op meer zelfwaardering.

Verder is uit de interviews gebleken dat het lastig is te bepalen, waar het precies aan ligt dat de cliënt meer zelfwaardering heeft. Een cliënt kan zich bijvoorbeeld zekerder voelen over een onderdeel, maar het is dan nog de vraag of dat ligt aan de mate van zelfwaardering of misschien aan een groter gevoel van veiligheid. Het is daarom belangrijk om alle aspecten van

de therapie (bijvoorbeeld ook de ruimte, cliënt -therapeut situatie, mate van veiligheidsgevoel) daarin mee te nemen. (Voor de volledige interviews, zie bijlage 4)

4.3 Ingevulde lijsten door vaktherapeuten

Hieronder een voorbeeld van het interactie- en houdingsmodel ingevuld voor een cliënt over een langere periode. Hierin is een duidelijke ontwikkeling zichtbaar. (Voor een overzicht van de tabellen, zie bijlage 5)

Tabel 9.1

Cliënt: C.S.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 3	Sessie 8
Cliënt	<u>Aanvallend:</u> Onvriendelijk, kan fouten van anderen niet verdragen.	<u>Leidend:</u> Dictatoriaal.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.
Therapeut	<u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen.	<u>Helpend:</u> Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.

Naarmate de therapiesessies vorderen is er vooruitgang te zien in de houding van de cliënt. Deze lijkt in het begin erg onafhankelijk te zijn, terwijl hij in de laatste sessie meer gericht is op zijn omgeving. De cliënt kan beter samenwerken met de therapeut, is behulpzaam en kan zichzelf en de therapeut opdrachten geven. Dit zou kunnen wijzen op een vooruitgang in de mate van zelfwaardering. Dit is wel een voorbeeld van een cliënt waarbij het proces omgekeerd loopt. Meestal is bijvoorbeeld teruggetrokken zijn een teken van onzekerheid, maar erg aanvallend zijn kan ook een teken zijn.

4.4 Betrouwbaarheid

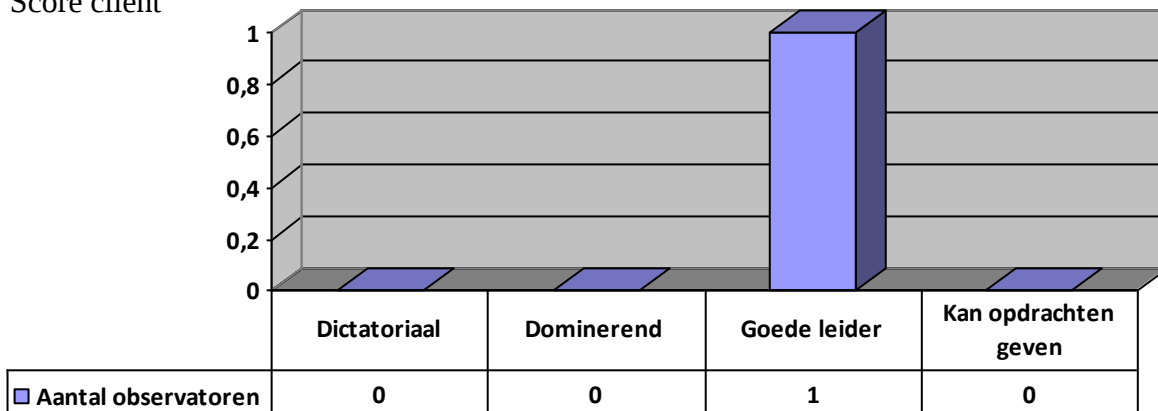
Zoals in hoofdstuk 3 beschreven, hebben wij twintig derde en vierdejaars muziekstudenten en docenten gevraagd om de observatielijsten in te vullen aan de hand van een video van een nagespeelde therapiesessie. Het doel hiervan is om de betrouwbaarheid van de observatiemeetinstrumenten te bepalen.

De onderstaande grafieken geven weer hoeveel mensen wat hebben ingevuld op het gebied van interactie. Het was ook mogelijk om houdingsaspecten niet in te vullen of juist meerdere in te vullen. Hieronder het resultaat van onze meting.

Voor alle grafieken telt: N= 20

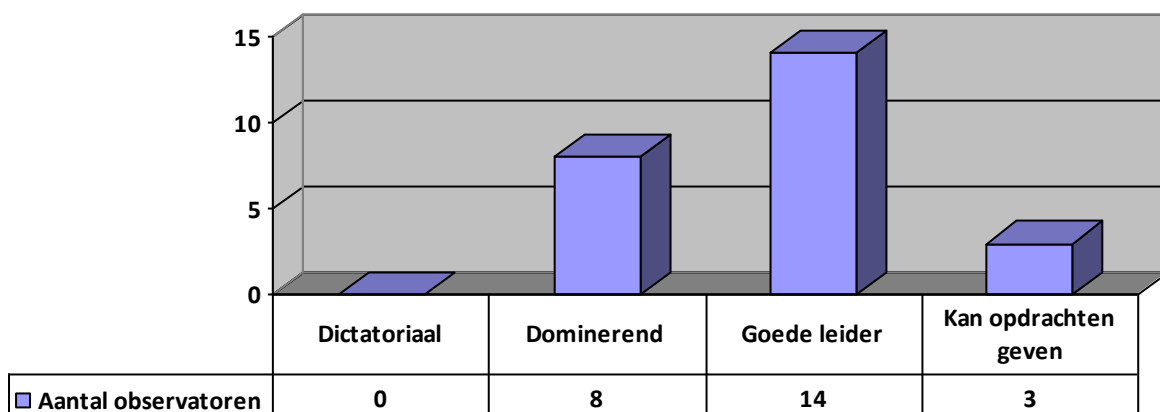
LEIDEND

Score cliënt

Uit de bovenstaande grafiek blijkt dat een van de twintig observatoren heeft ingevuld dat de cliënt een goede leider is. Waarschijnlijk is dit een invulfout geweest en heeft de observator bedoeld dat de therapeut een goede leider was. Dit geeft dus wel aan dat het schema niet erg overzichtelijk is en dus wat aangepast zou kunnen worden.

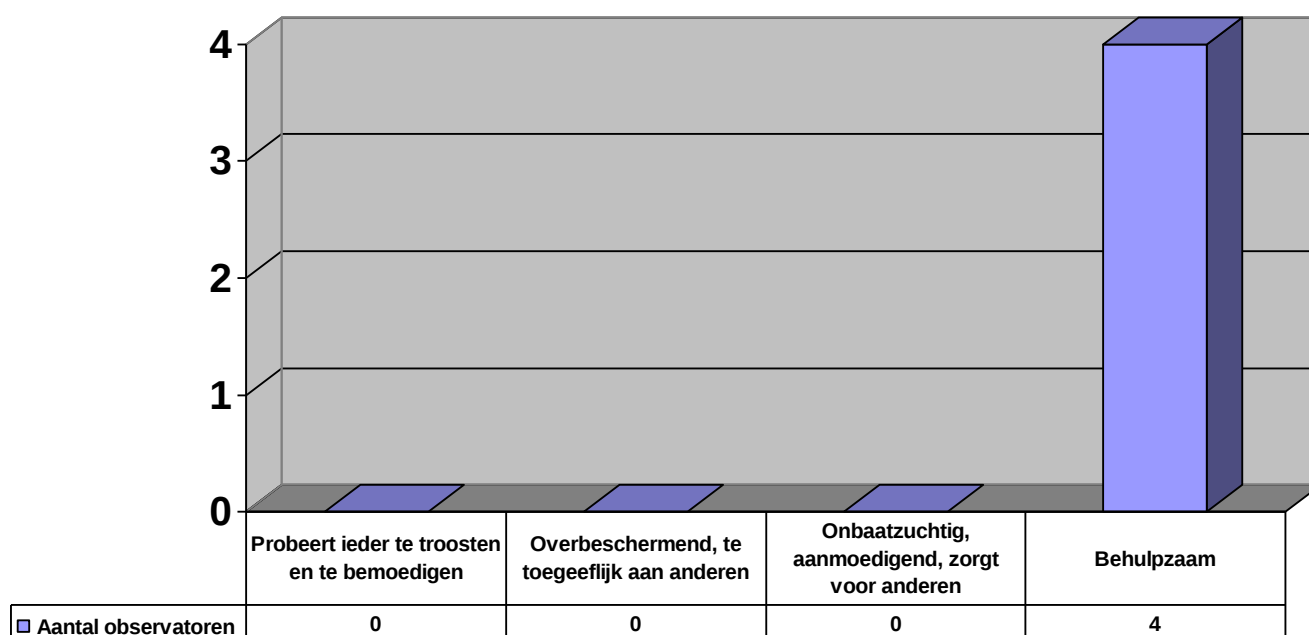
Score therapeut

Uit de bovenstaande grafiek over de leidende houding van de therapeut blijkt dat er weinig variatie in het invullen is. Veertien van de twintig mensen hebben ingevuld dat de therapeut een goede leider is. Er is wel wat spreiding naar 'dominerend' en 'kan opdrachten geven', maar ook hier hebben meerdere mensen dat ingevuld. Dit zou dus kunnen duiden op een redelijke betrouwbaarheid.

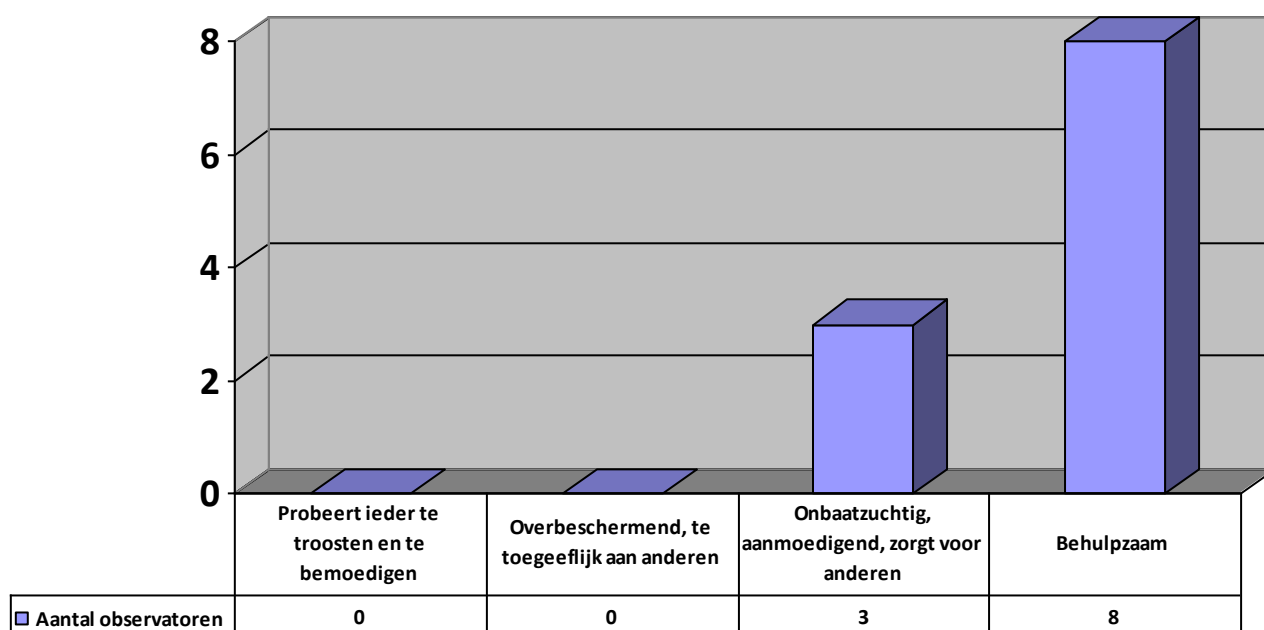
HELPEND

Score cliënt

Vier observatoren hebben bij de helpende houding van de cliënt ingevuld dat deze behulpzaam is. Hier valt dus weinig over te zeggen, omdat maar vier observatoren dit hebben ingevuld. Het zou kunnen dat dit duidt op een gevoeligheid voor interpretatie.

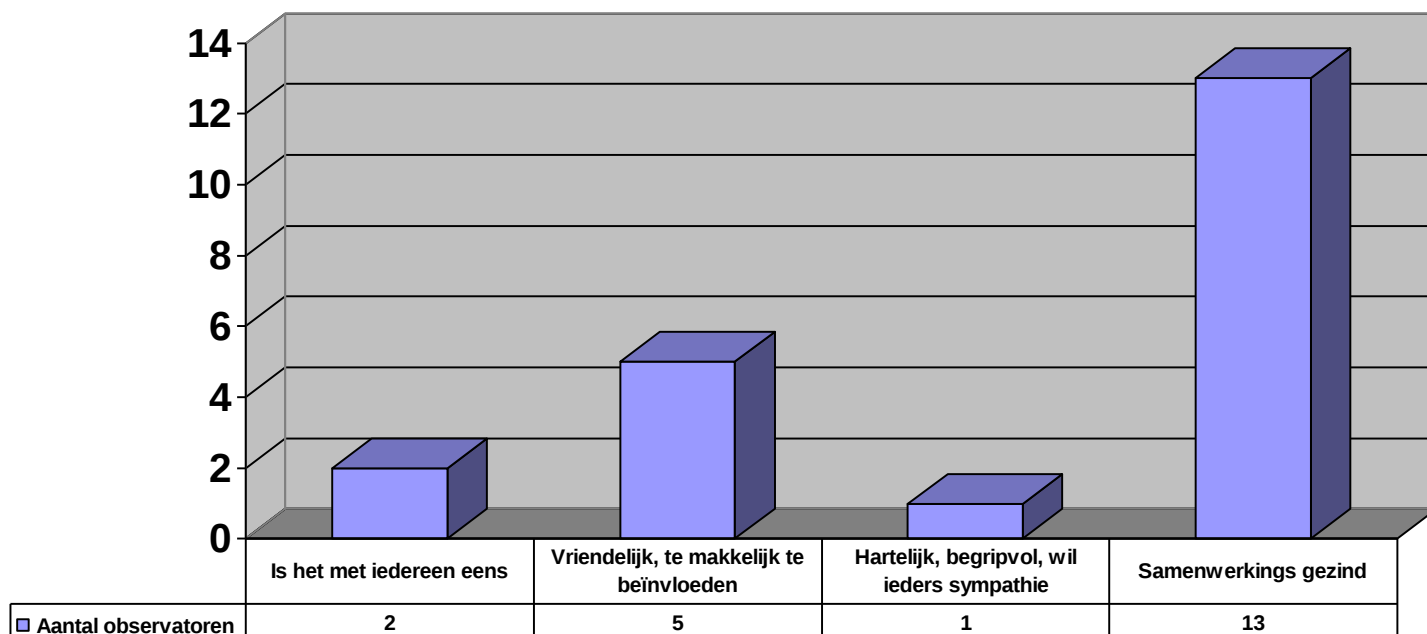
Score therapeut

Bij de score van de therapeut, op het gebied van een helpende houding, hebben acht van de twintig observatoren behulpzaam ingevuld en drie onbaatzuchtig. De spreiding is klein en dat is gunstig, maar omdat weinig mensen dit houdingsaspect hebben ingevuld is er sprake van een zekere mate van subjectiviteit.

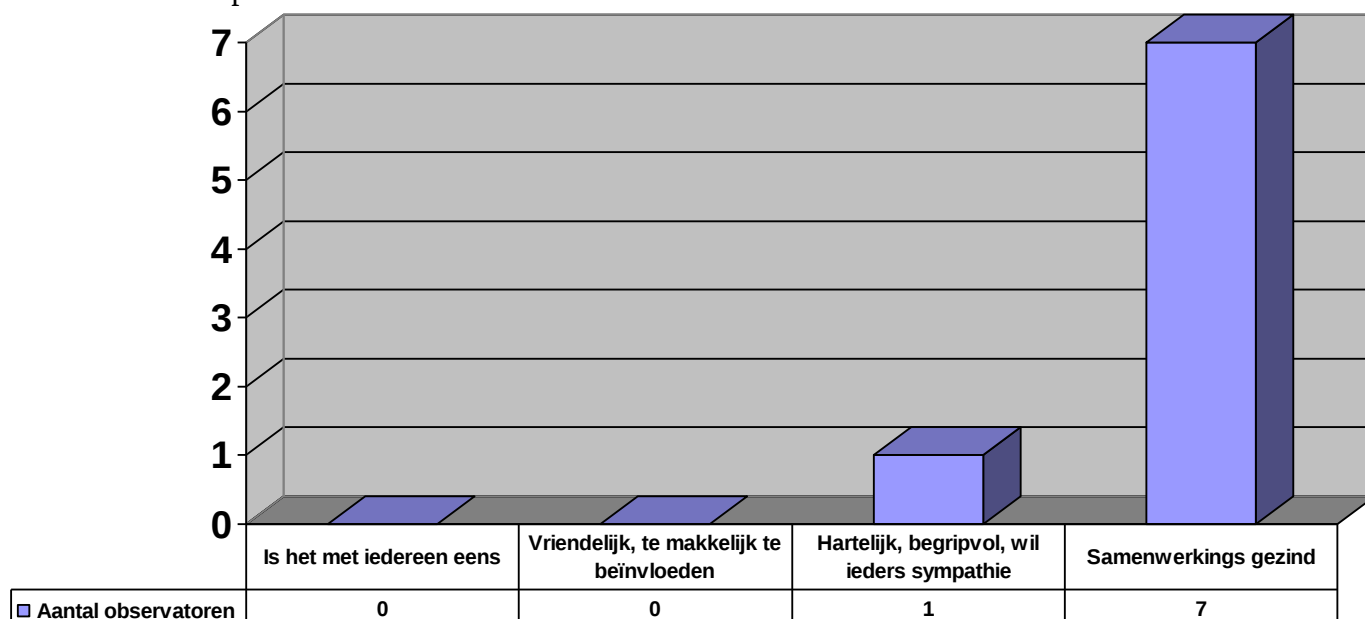
MEEWERKEND

Score cliënt

De meeste observatoren vonden de cliënt samenwerkingsgezind. Toch is de spreiding groot, omdat er op alle houdingsaspecten is gescoord. Dit wijst op subjectiviteit.

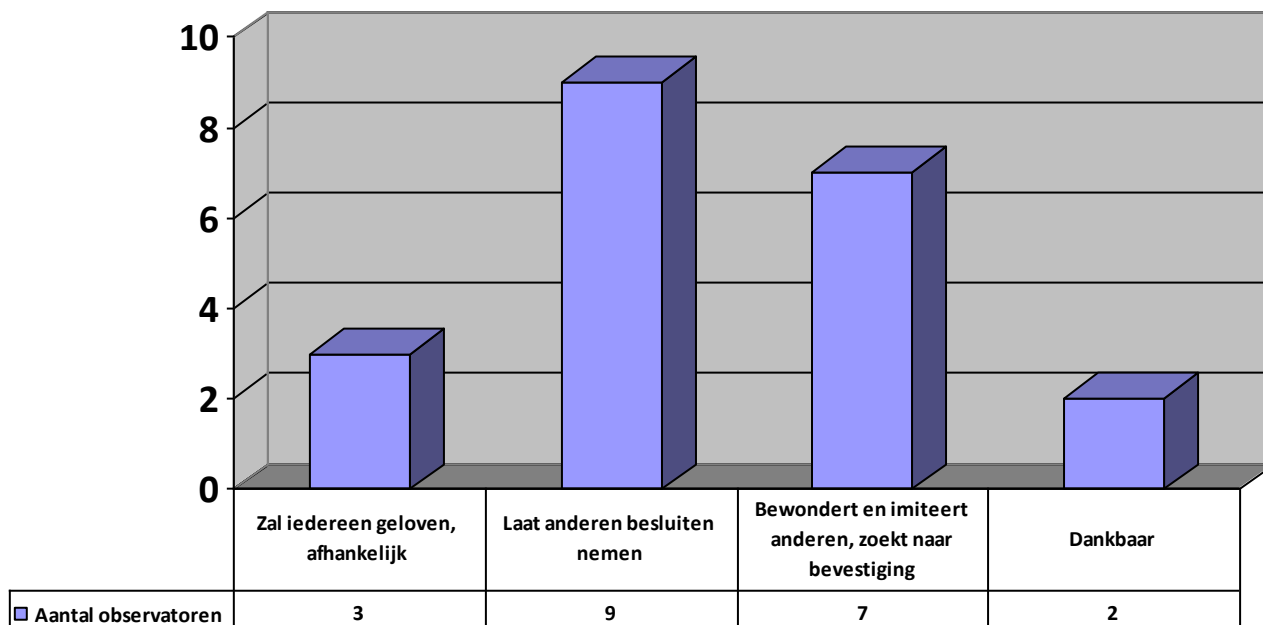
Score therapeut

Op het gebied van meewerkend hebben de meeste observatoren voor de therapeut samenwerkingsgezind ingevuld, maar ook niet iedereen van de twintig mensen heeft hier iets ingevuld waardoor er te twisten valt over de betrouwbaarheid.

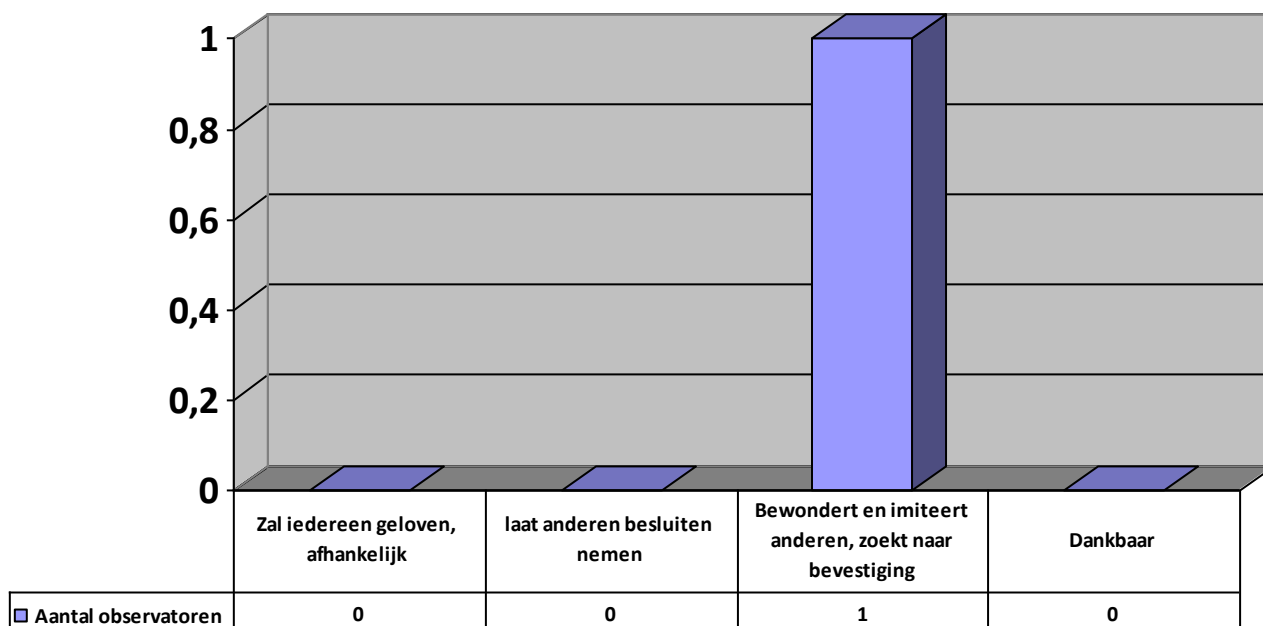
VOLGEND

Score cliënt

Zoals u hierboven kunt zien, is de spreiding bij de houding 'volgend' ook groot. De aspecten 'laat anderen besluiten nemen' en 'bewondert en imiteert anderen, zoekt naar bevestiging' springen er wel uit, maar ook hier is het lastig om er een conclusie aan te verbinden.

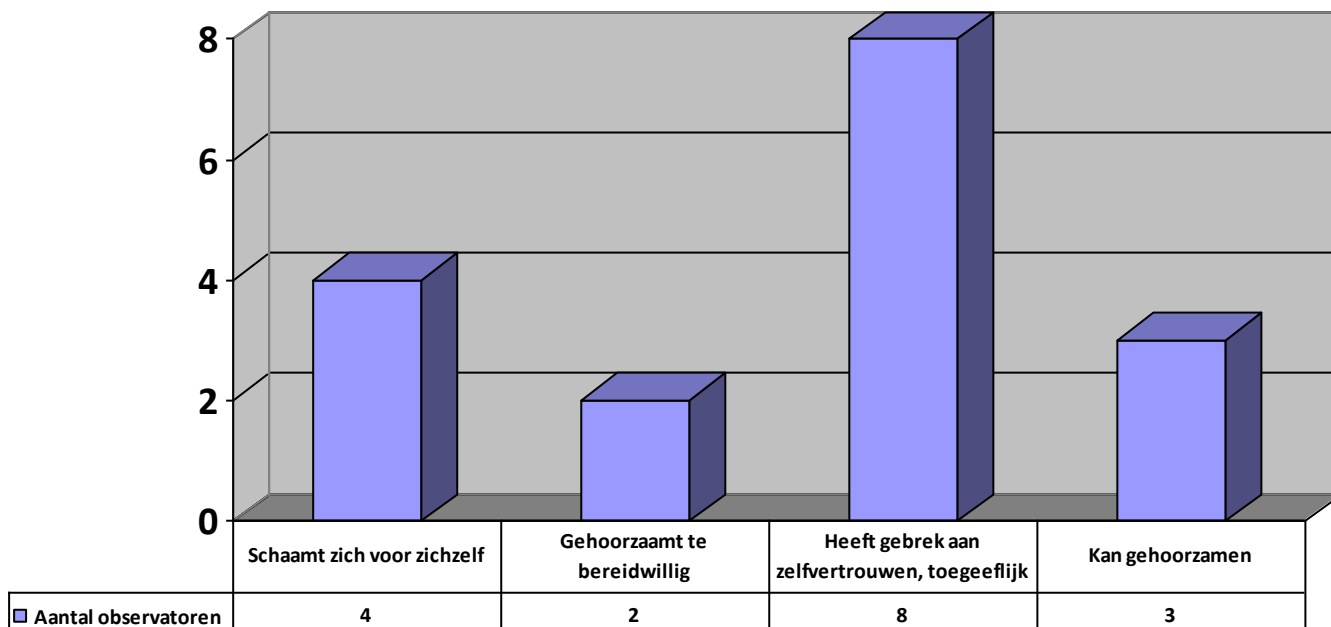
Score therapeut

Het voorgaande lijkt op een invulfout, maar het zou ook kunnen zijn dat de observator bedoeld dat de therapeut de interventie ‘imitatie’ heeft toegepast. Deze interventie zou eigenlijk onder een ander kopje gescoord moeten worden.

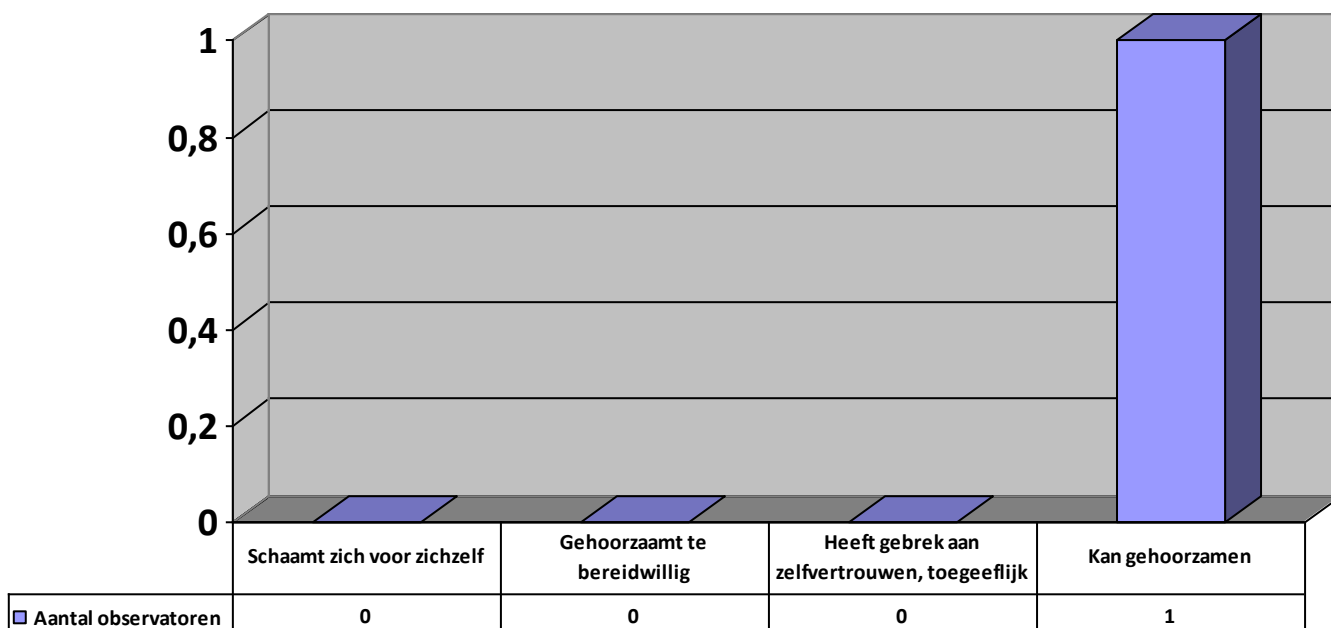
TERUGGETROKKEN

Score cliënt

Ook hier is de spreiding te groot om te spreken van betrouwbaarheid. Het aspect ‘heeft gebrek aan zelfvertrouwen, toegeeflijk’ komt het meeste naar voren, maar hier valt dus weinig over te zeggen.

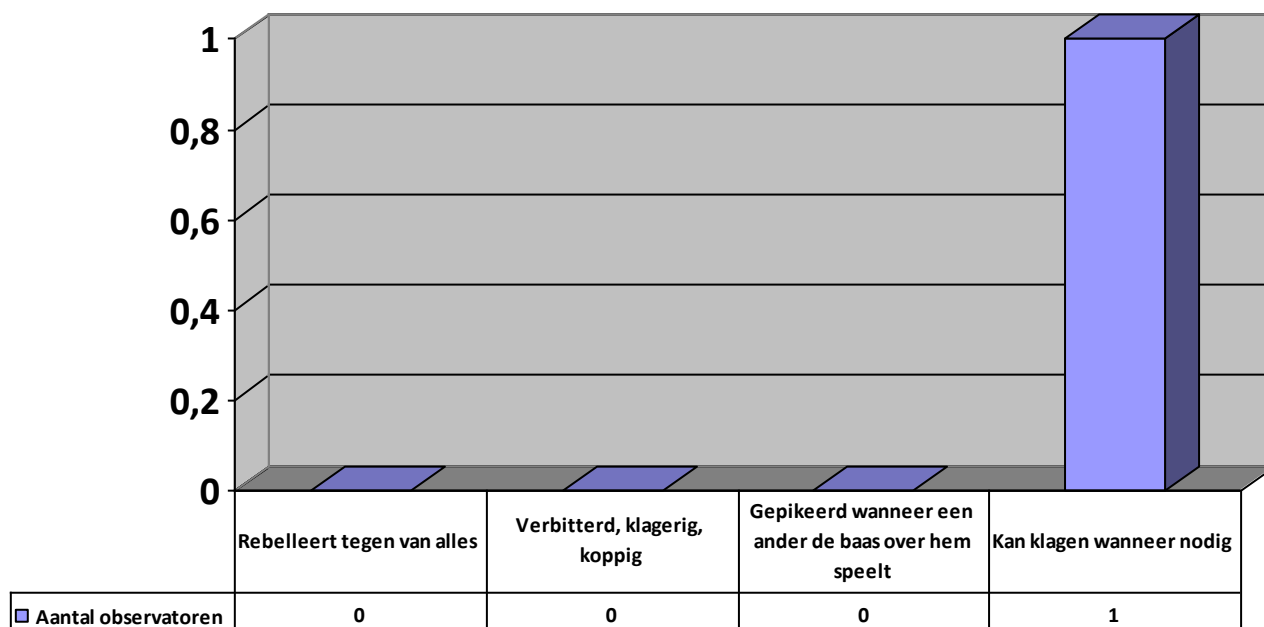
Score therapeut

Het voorgaande lijkt ook op een invulfout van de observator. Waarschijnlijk heeft hij bedoeld dat de cliënt kan gehoorzamen. Hieruit zouden wij kunnen concluderen dat het invullen van het interactie- en houdingsmodel enige verwarring oplevert.

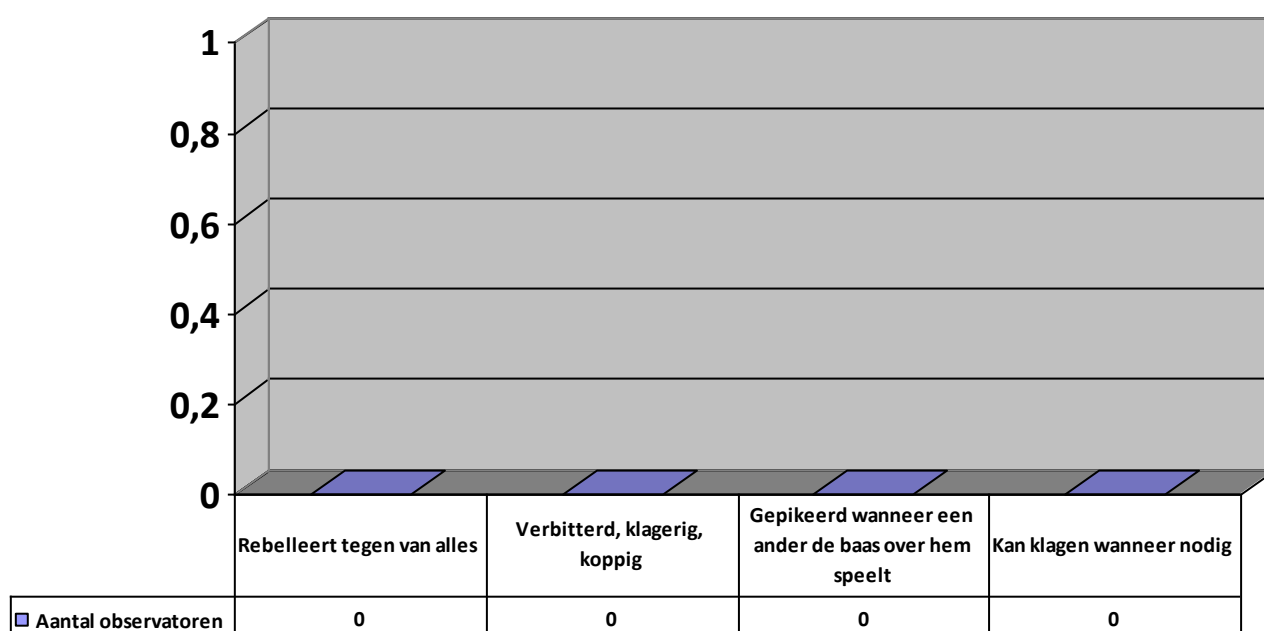
OPSTANDIG

Score cliënt

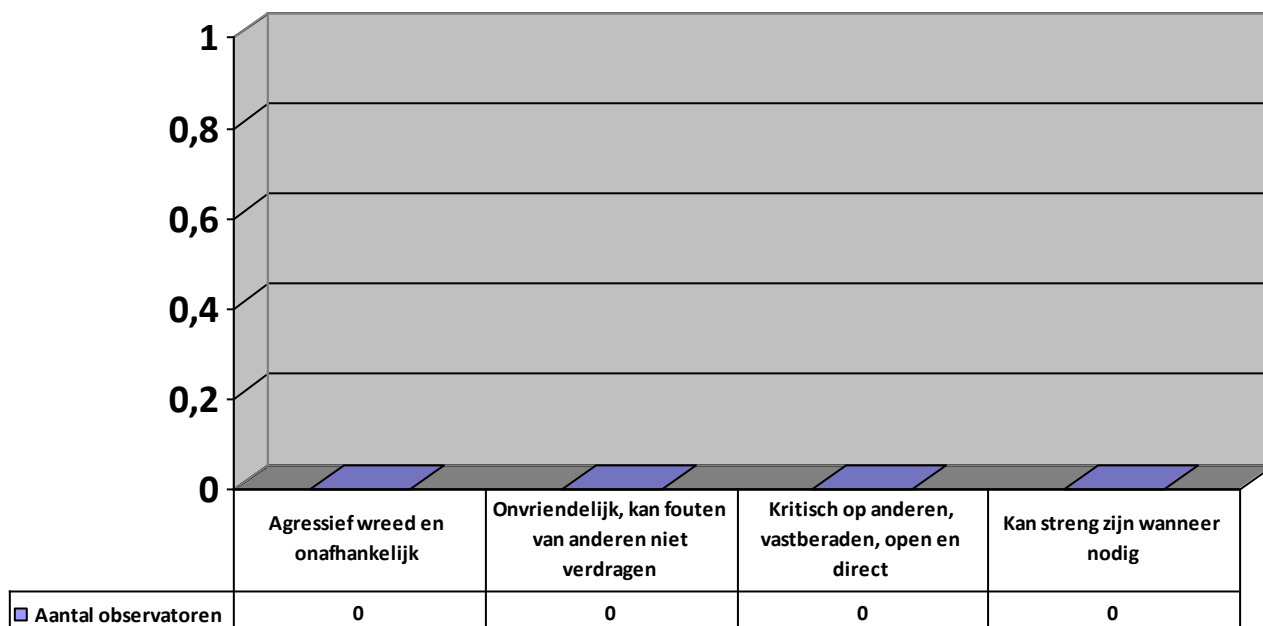
Voor deze grafiek geldt hetzelfde, wij denken aan een invulfout. Er valt hier weinig over zeggen, omdat we er nooit achter zullen komen wat deze persoon bedoeld heeft.

Score therapeut

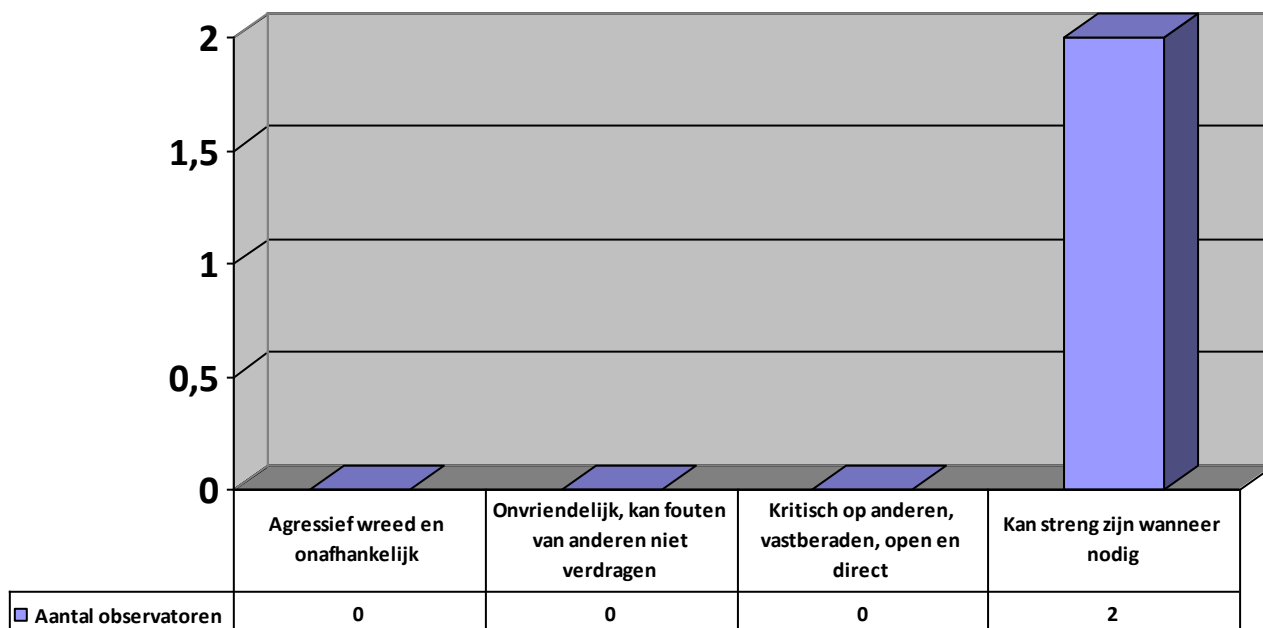

AANVALLEND

Score cliënt

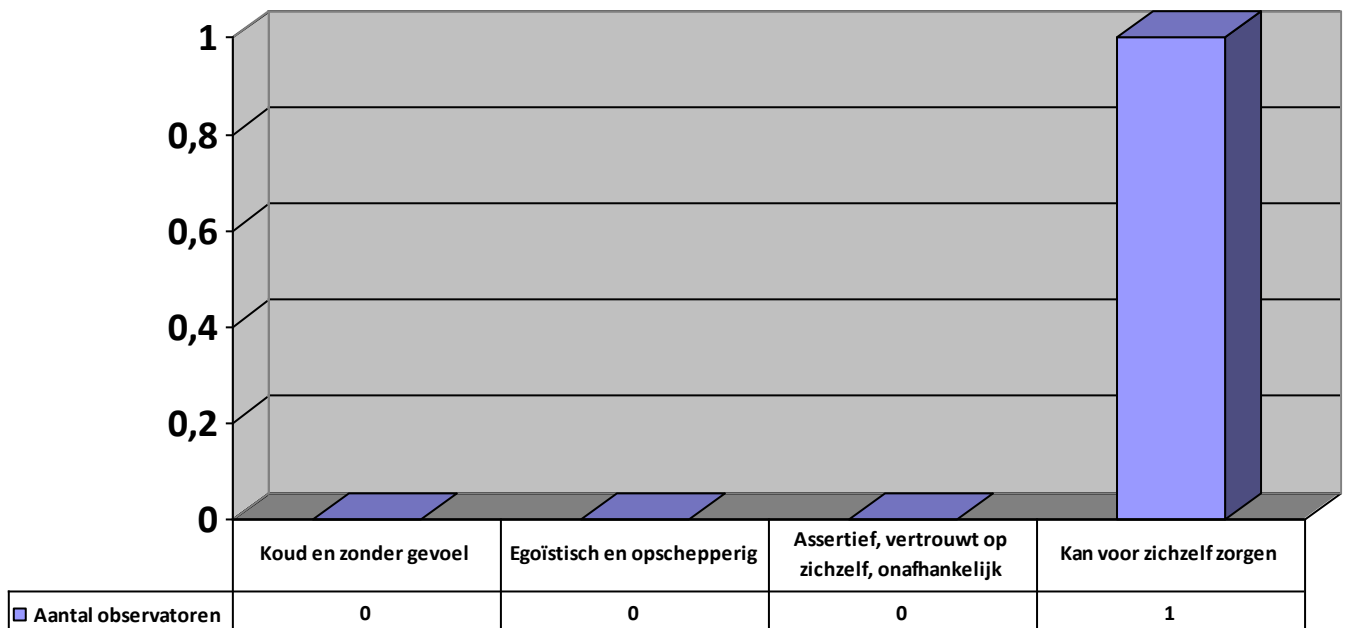
Score therapeut

Uit deze grafiek blijkt dat twee van de twintig observatoren de therapeut hebben gescoord op 'kan streng zijn wanneer nodig'. Hier is dus wel sprake van een eigen interpretatie.

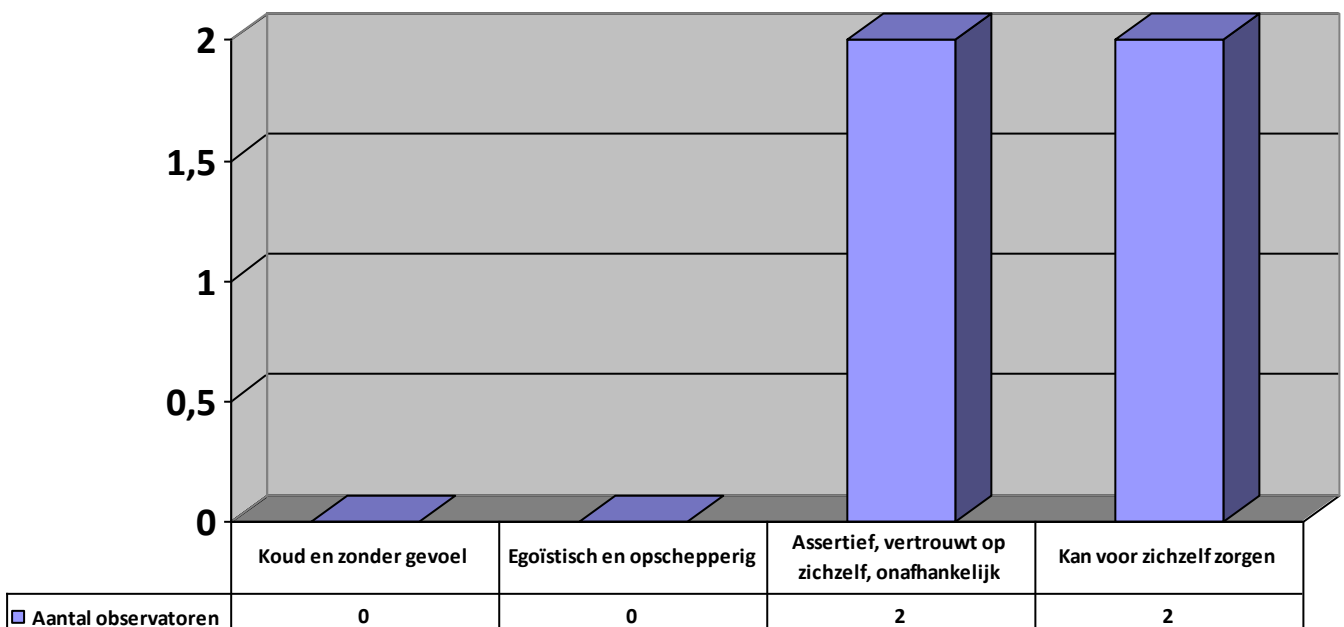
CONCURREEREND

Score cliënt

Ook hier is weer sprake van veel ruimte voor een eigen interpretatie en gevoeligheid voor subjectiviteit.

Score therapeut

Hier hebben een aantal van de observatoren de therapeut gescoord op 'assertief, vertrouwt op zichzelf, onafhankelijk' en 'kan voor zichzelf zorgen'. Ook hier valt dus te twijfelen over de mate van betrouwbaarheid.

4.5 Conclusie

In dit hoofdstuk hebben wij gezocht naar een antwoord op de volgende deelvraag:
‘Wat is de relatie tussen de interactie van de cliënt met de therapeut en de mate van zelfwaardering?’.

Uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten is gebleken dat als de cliënt geen complimenten wil ontvangen, zijn eigen mening niet durft te uiten en volgzaam is, een teken is van weinig zelfwaardering. Het omgekeerde, bijvoorbeeld van erg aanvallend naar meewerkend zijn, kan dus ook een teken zijn.

Als een cliënt zelf kan benoemen wat goed ging in de therapie, meer zelfvertrouwen heeft en zijn fouten kan accepteren, contact maakt met de therapeut en samen het proces aangaat, duidt dat op een vooruitgang in de mate zelfwaardering.

Het is wel lastig te bepalen aan welke factoren van de therapie het precies zou kunnen liggen waardoor de zelfwaardering van de cliënt verbetert. Daarom is het belangrijk om alle aspecten van de therapie (bijvoorbeeld mate van kennismaking en veiligheid, ruimte) in de observatie mee te nemen.

Uit de grafieken, die wij gemaakt hebben aan de hand van de lijsten van de observatiegroep, blijkt dat het interactie-/ houdingsmodel niet geheel overzichtelijk is en gevoelig is voor het maken van invulfouten. De meeste houdingsaspecten van dit observatiemodel zijn op zo’n manier ingedeeld dat ze ook zeer gevoelig zijn voor eigen interpretatie en subjectiviteit, waardoor er een grote spreiding van de observaties en meningen ontstaat. Het levert daardoor enige verwarring op. Er valt dus te twijfelen over de betrouwbaarheid van dit model.

Hoofdstuk 5 Praktisch of niet?

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beantwoorden wij deelvraag 3: *In hoeverre zijn de observatiemeet-instrumenten praktisch?*

In paragraaf 5.2 vatten wij samen wat de verschillende vaktherapeuten hebben gezegd over dit onderwerp. In de laatste paragraaf vertellen wij iets over de opmerkingen van derde en vierdejaars muziekstudenten en docenten.

5.2 Interviews met vaktherapeuten

Uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten is gebleken dat zij de observatiemeet-instrumenten best praktisch vinden.

In het begin was er wat verwarring over hoe het schema ingevuld moest worden. Sommigen dachten bijvoorbeeld dat bij het interactie- en houdingsmodel alle rollen ingevuld moesten worden, terwijl dit niet de bedoeling is en ook niet mogelijk is.

Daarnaast schijnt er ook wat verwarring te zijn over de woorden in beiden schema's. Niet iedereen weet van alle woorden de betekenis. Na uitleg en het lezen van de handleiding was het voor iedereen duidelijk.

Het kost de vaktherapeuten ongeveer 10 minuten om de schema's in te vullen. Iedereen doet dat het liefst meteen na de therapie, omdat alle informatie dan nog vers in het hoofd zit. Dit is helaas niet altijd mogelijk, vanwege tijdsgebrek. Dan worden de schema's aan het einde van de dag ingevuld en is het wat lastiger om alle informatie terug te halen.

De schema's worden wel naast de gewone rapportage gebruikt. De meeste therapeuten vonden het wel iets toevoegen, omdat het erg gestructureerd is en het hele lijstje afgegaan moet worden, en het geeft ook extra inzicht en steun.

De meeste therapeuten hadden de opmerkingsstukjes toch wel nodig om toe te lichten wat er gebeurde in de therapie. Zij konden niet alles kwijt in het schema alleen.

Over het interactie- en houdingsmodel werd nog opgemerkt dat er soms net niet bij staat wat er ingevuld moet worden, maar dat was verder niet echt een probleem. Het is namelijk niet mogelijk een eindeloos groot schema te maken.

Over de lay-out was weinig op te merken, behalve dat het wel veel informatie op een klein gebied is waardoor je erg goed moet kijken. Dit gaat wel steeds makkelijker na het schema vaker gebruikt te hebben. (voor de volledige interviews zie bijlage 4)

5.3 Opmerkingen van studenten en docenten

Ook studenten en docenten hebben hun opmerkingen gegeven over de schema's. De meeste mensen waren best tevreden. Zo zei een van de studenten: 'makkelijke manier om gedrag van cliënt en therapeut snel te omschrijven, compleet in mijn ogen'. Sommigen vonden het ook best lastig.

Het interactie- en houdingsmodel lijkt erg subjectief en interpretatiegevoelig te zijn. Er is veel ruimte voor een eigen mening. De verschillende houdingen zijn erg interpretatiegevoelig en iets te oordelend geformuleerd, bijvoorbeeld 'goede' leider, of dictatoriaal. Dit maakte het erg moeilijk om iets in te vullen, omdat het juiste woord er niet precies bij stond.

Een van de docenten vond de lay-out van de schema's te rommeling. Visueel was het te veel informatie waardoor het niet snel en handig ingevuld kon worden.

Een andere docent miste een plekje voor de observaties met betrekking tot de lichaamshouding, lichamelijke betrokkenheid, de beleving en appèlwaarde. Als laatste merkte een van de studenten nog op dat onder het kopje dynamiek in het vormgevingsmodel aspecten staan die onder ritme horen, zoals langzaam, snel en accelerando.

5.4 Conclusie

In dit hoofdstuk hebben wij gezocht naar een antwoord op de volgende deelvraag: *‘In hoeverre zijn de observatiemeetinstrumenten praktisch?’*

Uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten is gebleken dat zij de observatiemeetinstrumenten best praktisch vinden. Er is wel enige verwarring over de woordkeuze bij de verschillende houdingsaspecten in het interactie- en houdingsmodel. De schema's worden wel naast de gewone rapportage gebruikt. De meeste therapeuten vonden het wel iets toevoegen, omdat het erg gestructureerd is en het hele lijstje afgegaan moet worden, en het geeft ook extra inzicht en steun.

Over de lay-out was weinig op te merken, behalve dat het wel veel informatie op een klein gebied is waardoor je erg goed moet kijken. Dit gaat wel steeds makkelijker na het schema vaker gebruikt te hebben.

Ook studenten en docenten hebben hun opmerkingen gegeven over de schema's. De meeste mensen waren best tevreden. Een van de docenten vond de lay-out van de schema's wel wat rommelig.

Hoofdstuk 6 Therapeutische aspecten

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beantwoorden wij deelvraag 4: *In hoeverre bevatten de observatiemeet-instrumenten alle therapeutische aspecten die nodig zijn om zelfwaardering te scoren?*

Dit willen wij doen door in paragraaf 6.2 de informatie die wij verkregen hebben vanuit de interviews met vaktherapeuten samen te vatten. In paragraaf 6.3 doen wij hetzelfde met de opmerkingen van studenten en docenten.

6.2 Interviews met vaktherapeuten

Uit de interviews blijkt dat er twijfel bestaat over of het interactie- en houdingsmodel alles beschrijft wat er in de therapiesessie geobserveerd kan worden met betrekking tot de interactie tussen de cliënt en therapeut en de houding van de cliënt. Het model bevat te weinig nuances waardoor het moeilijk in te vullen is. De ruimte voor opmerkingen wordt gebruikt om de observaties die niet in het schema in te vullen zijn alsnog te vermelden.

De beleving van de cliënt krijgt ook veel aandacht in de therapie en de rapportage van de vaktherapeuten, terwijl dit niet gescoord kan worden in de schema's. De aanwezigheid van bijvoorbeeld gedeeld plezier van de cliënt en de therapeut speelt hierin een belangrijke rol. Hieruit zou bijvoorbeeld geconstateerd kunnen worden dat het contact tussen de therapeut en de cliënt verbetert. Er valt nog te discussiëren over de vraag of dit groeiende contact tussen hen aangeeft dat de cliënt een hogere zelfwaardering heeft ontwikkeld.

Het blijft lastig om te bepalen waaraan nu precies gezien kan worden dat de zelfwaardering van de cliënt verbetert en op welk gebied dit plaatsvindt. De ene cliënt laat vooruitgang zien in zijn ontwikkeling als hij van 'leidend' naar 'volgend' gaat, terwijl de ander zijn ontwikkeling omgekeerd laat zien, van bijvoorbeeld te veel 'volgend' naar 'opdrachten kunnen geven'. Dit geeft aan dat elke cliënt zijn ontwikkeling in de mate van zelfwaardering op een andere manier laat zien. Het veralgemeniseren van de conclusies over het observeren van de mate van zelfwaardering vergt dus veel zorgvuldigheid en is eigenlijk bijna niet mogelijk. (Voor de volledige interviews, zie bijlage 4)

6.3 Opmerkingen studenten en docenten

Ook de studenten en docenten uit de observatiegroep constateerden dat er een aantal zaken missen in de observatiemeetinstrumenten die van belang zijn voor het observeren van de mate van zelfwaardering van de cliënt. Een van de docenten uit de observatiegroep noemde de volgende aspecten: lichaamshouding en lichamelijk betrokkenheid, beleving en appèlwaarde. Hier zou in een volgend onderzoek eventueel aandacht aan besteed kunnen worden.

6.4 Conclusie

Het aspect 'beleving' wordt in de observatiemeetinstrumenten gemist. Ook zouden hier de aspecten lichaamshouding en appèlwaarde meegenomen kunnen worden. Verder bevat het interactie-/ houdingsmodel te weinig nuances waardoor het moeilijk in te vullen is. De ruimte voor opmerkingen wordt gebruikt om de observaties die niet in het schema in te vullen zijn alsnog te vermelden.

Hoofdstuk 7 Veranderingen in de mate van zelfwaardering

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beantwoorden wij deelvraag 5: *In hoeverre zijn de observatiemeet-instrumenten geschikt om veranderingen in de mate van zelfwaardering te observeren?*

Voor het beantwoorden van deze deelvraag hebben wij data verzameld aan de hand van de interviews met en de ingevulde lijsten van de vaktherapeuten.

7.2 Interviews met vaktherapeuten en de ingevulde observatielijsten

Het is van belang, voor de betrouwbaarheid van de observatielijsten, om te weten of er duidelijk verschuivingen met betrekking tot vormgeving en interactie te meten zijn in de behandeling van de cliënt. Het doel van de observatielijsten is om die verschuivingen makkelijk te kunnen zien aan de hand van verschillende sessies uit de therapieperiode, bijvoorbeeld sessie 1, 5 en 10.

Uit de interviews is gebleken dat er in de observatiemeetinstrumenten zeker verschuivingen of veranderingen te zien zijn met betrekking tot de ontwikkeling van de cliënt. Ook is duidelijk dat de mate van verandering verschilt per cliënt, maar dat er over het algemeen al gauw (bijvoorbeeld na de vijfde sessie) verandering plaatsvindt in de mate van zelfwaardering. Aan het onderstaande tabel (cliënt S.R.) is te zien dat in de interactie en houding van de cliënt een verandering plaats heeft gevonden. Deze tabel hebben wij gemaakt aan de hand van de door de muziektherapeuten ingevulde observatielijsten. (Voor een overzicht van de tabellen, zie bijlage 5)

Tabel 13.2

Cliënt S.R.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10
Cliënt	<u>Leidend:</u> Dominerend.	<u>Volgend:</u> Dankbaar.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.
Therapeut	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.
Opmerkingen			

In de eerste sessie was de cliënt leidend en daarin dominerend. In de vijfde sessie wordt de cliënt al wat meer volgend. In sessie tien is de cliënt beter in staat om samen te werken met de therapeut. Dit was duidelijk te zien in de lijsten als je deze naast elkaar legde. Ook werd uit de observatielijsten duidelijk dat er in de vormgeving een verandering plaatsvond. De cliënt is beter in staat een repertoire op te bouwen, wat meer te experimenteren (van normatief naar conventioneel) en bewuster vorm te geven in het medium. De overige componenten als dynamiek, klank en ritme zijn beter gearticuleerd.

Tabel 8.1

Clïënt: K.W.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10
Werkvorm	Vrije improvisatie.	Repertoire.	Repertoire.
Instrumentatie	Piano. Normatief.	Piano. Conventioneel.	Piano. Conventioneel.
Vorm	Toeval.	Product.	Herhalingsvormen.
Klank	Iets ongearticuleerd. Geluid.	Bijna gearticuleerd. Samenklank.	Gearticuleerd.
Dynamiek	Iets ongearticuleerd. Zacht, snel en langzaam.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Luid, langzaam en snel.	Bijna gearticuleerd. Luid en snel.
Ritme	Iets ongearticuleerd. Periodiciteit. Langzaam.	Bijna gearticuleerd. Maat.	Bijna gearticuleerd. Ritme.
Melodie	Iets ongearticuleerd. Toonvolgorde.	Bijna gearticuleerd. Motief.	Bijna gearticuleerd. Motief.

Aan de muziektherapeuten is ook gevraagd of ze onderdelen misten aan de observatiemeet-instrumenten om veranderingen te meten. Dat is het geval.

Er is gebleken dat het aspect ‘beleving’ niet wordt behandeld, als het gaat om het invullen van observatielijsten. De mate van ontspanning, plezier en trots wordt daardoor niet opgenomen in de observatie. Daar is wel ruimte voor in het onderdeel waar opmerkingen gezet kunnen worden, maar niet in het schema zelf. Ook de verbale communicatie en lichaamshouding zouden meer plaats kunnen krijgen in de observatiemeetinstrumenten. Er zou via een derde observatieschema voor beleving duidelijk gezien kunnen worden of daar verandering in te constateren is en dat is zeker van belang voor het observeren van de mate van zelfwaardering.

7.3 Conclusie

In dit hoofdstuk hebben wij gezocht naar een antwoord op de volgende deelvraag: *In hoeverre zijn de observatiemeetinstrumenten geschikt om veranderingen in de mate van zelfwaardering te observeren?*

Er is gebleken dat er in de observatiemeetinstrumenten zeker verschuivingen of veranderingen te zien zijn met betrekking tot de ontwikkeling van de cliënt. Ook is duidelijk dat de mate van verandering verschilt per cliënt, maar dat er over het algemeen al gauw (bijvoorbeeld na de vijfde sessie) verandering plaatsvindt in de mate van zelfwaardering.

Ook hier is duidelijk dat het aspect ‘beleving’ gemist wordt in de observatiemeetinstrumenten om veranderingen in de mate van zelfwaardering te constateren. Ook de verbale communicatie en lichaamshouding zouden een plek kunnen krijgen hierin.

Eindconclusie

Voor u ligt de eindconclusie van het groot praktijkonderzoek ‘Zelfwaardering in de muziektherapie’. Hierin is onderzoek gedaan naar de tevredenheid over en de betrouwbaarheid van twee observatiemeetinstrumenten voor het meten van de mate van zelfwaardering van een cliënt.

In deze eindconclusie zullen wij een antwoord formuleren op de, in hoofdstuk 1, geformuleerde hoofdvraag en die luidde:

In hoeverre zijn de observatiemeetinstrumenten (vormgeving en interactie) betrouwbaar en handig voor het observeren van de mate van zelfwaardering van een cliënt in muziektherapie?

Om te kunnen testen of de observatiemeetinstrumenten betrouwbaar en handig zijn voor het meten van de mate van zelfwaardering van een cliënt moesten wij eerst weten hoe de vaktherapeuten de mate van zelfwaardering observeren.

Uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten is gebleken dat zij de manier van vormgeven van de cliënt in het medium koppelen aan de mate van zelfwaardering. Kort gezegd, is het spel van de cliënt bij een lage zelfwaardering zacht, onbeheerst, onstabiel, ongearticuleerd en weinig interactief. Bij een hoge zelfwaardering is er sprake van het tegenovergestelde in de vormgeving.

Wat betreft de interactie is gebleken dat als de cliënt geen complimenten wil ontvangen, zijn eigen mening niet durft te uiten en volgzaam is, dat een teken van weinig zelfwaardering is. Het tegenovergestelde, bijvoorbeeld van erg aanvallend of dictatoriaal zijn, kan ook duiden op een lage zelfwaardering.

Als een cliënt zelf kan benoemen wat goed ging in de therapie, meer zelfvertrouwen heeft en zijn fouten kan accepteren, contact maakt met de therapeut en samen het proces aangaat, duidt dat op een vooruitgang in de mate zelfwaardering.

Het is wel lastig te bepalen aan welke factoren van de therapie het precies zou kunnen liggen dat de zelfwaardering van de cliënt verbetert. Daarom is het belangrijk om alle aspecten van de therapie (bijvoorbeeld kennismaking, veiligheid, ruimte enz.) in de observatie mee te nemen.

Uit het onderzoek is gebleken dat de observatiemeetinstrumenten redelijk praktisch en handig zijn. De schema's zijn redelijk snel in te vullen, ongeveer vijf tot tien minuten, als dit meteen na de therapie gedaan wordt. Daarnaast geeft het extra steun en inzicht bij de observatie, omdat er over elk aspect van vormgeving en interactie nagedacht moet worden. Ook is gebleken dat in de schema's snel en duidelijk zichtbaar is dat er verschuivingen plaatsvinden met betrekking tot de ontwikkeling van de cliënt.

In beide schema's is soms wel wat verwarring over het woordgebruik. In het vormgevingsmodel weet niet iedereen de betekenis van alle woorden. In het interactie- en houdingsmodel blijken de woorden iets te oordelend geformuleerd te zijn, soms staat dat ene woord er net niet bij en er zijn te weinig nuances wat het invullen bemoeilijkt.

Over de lay-out waren ook wat opmerkingen. Het is bij beide schema's nogal veel informatie op een klein gebied waardoor het er rommelig uitziet. Dit maakt het tevens onoverzichtelijk.

Uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten is ook gebleken dat er een belangrijk aspect voor het meten van de mate van zelfwaardering wordt gemist in de schema's, namelijk de beleving. Hierbij zou ook gedacht kunnen worden aan de aspecten lichaamshouding, appèlwaarde en verbale communicatie. Dit is een punt om in een volgend onderzoek aandacht aan te besteden.

Wat betreft de betrouwbaarheid van de twee observatiemeetinstrumenten kunnen wij twee verschillende conclusies trekken, namelijk:

Uit de grafieken, die wij gemaakt hebben aan de hand van de lijsten van de observatiegroep, blijkt dat er te spreken is over een redelijke betrouwbaarheid van het vormgevingsmodel. Bij de meeste componenten heeft iedereen ongeveer hetzelfde ingevuld en is de spreiding klein. Alleen bij de componenten vorm en melodie was er sprake van een zekere mate van eigen interpretatie. Hier zou dus nog naar gekeken moeten worden.

Uit de grafieken, die wij gemaakt hebben voor het interactie- en houdingsmodel, blijkt dat het schema niet geheel overzichtelijk is en gevoelig is voor het maken van invulfouten. De meeste houdingsaspecten van dit observatiemodel zijn op zo'n manier ingedeeld dat ze ook zeer gevoelig zijn voor eigen interpretatie en subjectiviteit, waardoor er een grote spreiding van de observaties en meningen ontstaat. Er valt dus te twifelen over de betrouwbaarheid van dit model.

Aanbevelingen

Tijdens het uitvoeren van dit groot praktijkonderzoek zijn wij een aantal dingen tegengekomen waaraan aandacht besteed zou kunnen worden in een volgend onderzoek. Onder dit kopje willen we deze zaken bespreken.

Uit ons onderzoek is gebleken dat er een aantal zaken aangepast zouden kunnen worden aan beide observatiemeetinstrumenten.

Bij het vormgevingsmodel zou gekeken kunnen worden naar de formulering van de woorden onder de componenten vorm en melodie. Het blijkt dat er bij deze componenten veel ruimte is voor eigen interpretatie, wat de betrouwbaarheid niet toekomt.

Daarnaast staan er onder het component dynamiek zaken die bij het component ritme horen, zoals langzaam, snel en accelerando. Dit is verwarrend in het gebruik van de schema's en maakt het meten van de betrouwbaarheid moeilijk.

Bij het interactie- en houdingsmodel is gebleken dat er te veel ruimte is voor eigen interpretatie en subjectiviteit. Deze moet dus aangepast worden, voordat het goed gebruikt kan worden in de praktijk. Bij aanpassingen zou je kunnen denken aan het anders formuleren van de woorden in het schema.

Voor beide schema's geldt dat er veel opmerkingen waren over de lay-out. Er staat veel informatie op een klein gebied waardoor het rommelig en onoverzichtelijk wordt. Hier zouden dus ook aanpassingen gedaan kunnen worden.

Uit de interviews met de verschillende vaktherapeuten blijkt dat er een belangrijk aspect voor het observeren van de mate van zelfwaardering gemist wordt in de schema's, namelijk het aspect beleving. Hier zouden lichaamshouding, lichaamstaal, appèlwaarde en verbale en non-verbale communicatie ook onder verstaan kunnen worden.

In een volgend onderzoek zou dus een derde observatiemeetinstrument, naast het vormgevingsmodel en het interactiemodel, gemaakt kunnen worden voor het aspect beleving.

Als de observatiemeetinstrumenten betrouwbaar genoeg zijn gebleken, zou er gekeken kunnen worden naar de effectiviteit van de therapieën over een langere periode. Dit zou gedaan kunnen worden door een aantal vaktherapeuten observatieschema's voor verschillende cliënten over langere periode te laten invullen. Deze observatielijsten moeten dan vergeleken en geanalyseerd worden. Op die manier kan gekeken worden of de therapieën effect hebben op de mate van zelfwaardering van de cliënt en hoe snel er resultaat geboekt wordt.

Discussie

Onder het kopje discussie willen wij de kwaliteit, de sterke en zwakke punten, van ons groot praktijkonderzoek bespreekbaar maken. Dit doen wij aan de hand van de kopjes ‘onderzoeksmethoden en technieken’, ‘onbeantwoorde of onduidelijke vragen’ en ‘nader onderzoek’.

Onderzoeksmethoden en technieken

Een sterk punt van ons onderzoek is dat wij veel verschillende bronnen hebben gebruikt voor de dataverzameling.

Wij hebben vier vaktherapeuten gevraagd om observatielijsten in te vullen voor verschillende cliënten over langere perioden, zodat het gebruik in de praktijk getest kon worden, we konden zien hoe de zelfwaardering zich ontwikkelt en of er snel en duidelijk verschuivingen gezien konden worden.

Ook hebben we de vier vaktherapeuten geïnterviewd om te weten te komen of zij tevreden waren over het gebruik van de observatieschema's en hoe zij de mate van zelfwaardering van de cliënt observeren in de therapie.

We hebben een aantal derde en vierdejaars muziekstudenten en docenten gevraagd om, aan de hand van een video-opname van een therapiesituatie, twee observatieschema's in te vullen, zodat wij de betrouwbaarheid van deze schema's te kunnen meten. Hier hebben wij uitgebreide grafieken van gemaakt.

Tenslotte hebben wij veel gezocht naar literatuur over de onderwerpen zelfwaardering, zelfbeeld, eigenwaarde enz.

Een aantal punten uit ons groot praktijkonderzoek waren minder sterk. De ingevulde lijsten van de vaktherapeuten waren soms niet helemaal volledig en soms werden er maar twee sessie ingevuld, waardoor de ontwikkeling van de cliënt minder goed te zien was. Daarnaast werden de lijsten niet altijd meteen na de therapie ingevuld en moest de therapeut de informatie terughalen uit een eerdere rapportage.

Ook wilden wij graag een filmpje maken van een echte therapiesessie met een cliënt. Wij hadden pas laat door dat wij hier geen toestemming voor kregen. Toen hebben wijzelf een therapiesessie nagespeeld en dit laten zien aan de studenten en docenten. Het was beter geweest voor de resultaten van het onderzoek als het een echte therapiesessie was geweest. Daarnaast waren wij door het wachten op toestemming te laat met het inleveren van ons onderzoek.

Tot slot hebben wij erg lang gezocht naar bruikbare literatuur op het gebied van de koppeling tussen zelfwaardering en muzikale vormgeving en interactie. Dit bleek erg lastig te vinden, dus is de literatuur uit ons onderzoek meer algemeen gebleven en hebben wij voor het beantwoorden van deze vraag gebruik gemaakt van de informatie die wij hebben gekregen van de vaktherapeuten.

Onbeantwoorde of onduidelijke vragen

In principe hebben wij antwoorden kunnen vinden op al onze vragen. Alleen konden er met dit praktijkonderzoek geen echte conclusies getrokken worden over de betrouwbaarheid van de observatiemeetinstrumenten. Het was meer een schatting.

Nader onderzoek

In de aanbevelingen hebben wij al wat ideeën beschreven voor nader onderzoek. Wat wij hier graag nog zouden willen zeggen, is dat er eventueel een groot wetenschappelijk onderzoek naar de betrouwbaarheid van de observatiemeetinstrumenten gedaan zou kunnen worden.

Samenvatting

De Bascule is een academisch centrum waar psychiatrische zorg verleend wordt aan kinderen, jongeren en gezinnen in Amsterdam en omstreken. De medewerkers van de Bascule vinden het belangrijk om in te spelen op ontwikkelingen in de maatschappij en in hun vakgebied. Daarom zijn zij actief in de ontwikkeling en implementatie van nieuwe behandelmethodes. De muziektherapeuten van de Bascule werken in hun therapieën veel aan het vergroten van de zelfwaardering van de cliënten.

In dit praktijkonderzoek wordt onderzoek verricht naar de betrouwbaarheid en tevredenheid over observatiemeetinstrumenten om de mate van zelfwaardering van de cliënt te meten. Hierdoor wordt de werkwijze van de muziektherapeuten evidence based.

De tevredenheid over de observatiemeetinstrumenten testen wij door de muziektherapeuten verschillende observatielijsten te laten invullen voor verschillende cliënten en hen daarover te interviewen. De betrouwbaarheid van de observatiemeetinstrumenten wordt gemeten door alle derde en vierdejaars studenten en docenten Creatieve Therapie Muziek, aan de hand van een video van een nagespeelde therapiesessie, een vormgevings- en een interactie-observatielijst te laten invullen.

De vormgevingsobservatielijst is in 2009/2010 ontwikkeld door Han Kurstjens, Hogeschool Docent Creatieve Therapie Instituut voor Social Work/Utrecht en Lid Kenniskring KenVak. De interactie- observatielijst, oftewel het 'interactie- en houdingsmodel', is in 2009 aangepast en verder ontworpen door beeldend studenten van Hogeschool Creatieve Therapie Instituut voor Social Work.

Uit het onderzoek is in grote lijnen gebleken dat het spel van de cliënt bij een lage zelfwaardering zacht, onbeheerst, onstabiel, ongearticuleerd en weinig interactief is. Bij een hoge zelfwaardering is er sprake van het tegenovergestelde in de vormgeving.

Met betrekking tot de interactie is gebleken dat als de cliënt geen complimenten wil ontvangen, zijn eigen mening niet durft te uiten en volgzaam is, dat een teken van weinig zelfwaardering is. Het tegenovergestelde, bijvoorbeeld aanvallend of dictatoriaal zijn, kan ook duiden op een lage zelfwaardering. Dit geeft aan dat niet elke cliënt de mate van zelfwaardering op dezelfde manier uit. Als een cliënt zelf kan benoemen wat goed ging in de therapie, meer zelfvertrouwen heeft en zijn fouten kan accepteren, contact maakt met de therapeut en samen het proces aangaat, duidt dat op een vooruitgang in de mate van zelfwaardering.

Bij het observeren van de mate van zelfwaardering bij de cliënt is gebleken dat er naar alle aspecten van de therapie (dus ook de ruimte, veiligheid enz.) gekeken moet worden, voordat er conclusies getrokken kunnen worden.

De therapeuten en de observatiegroep zijn over het algemeen tevreden over de observatiemeetinstrumenten, maar missen wel aspecten als beleving en lichaamshouding in de schema's. Verder levert het interactie- en houdingsmodel enige verwarring op en wordt er getwijfeld over de betrouwbaarheid daarvan, omdat het enigszins interpretatiegevoelig is. Het vormgevingsmodel lijkt redelijk betrouwbaar te zijn.

Wij sluiten af met een discussie waarin wij een aantal belangrijke zaken betreffende de sterke en zwakke punten uit ons praktijkonderzoek behandelen en waarin onze aanbevelingen een grote rol zullen spelen.

Summary

The Bascule is an academic center in which psychiatric care is provided to children, youth and families in and around Amsterdam. The staff of the Bascule find it important to respond to developments in society and in their field. Therefore they are active in the development and implementation of new treatments. Music therapists at the Bascule try with their therapies to increase the self esteem of patients.

In this practical research we will study the reliability of and contentment with monitoring instruments to measure the degree of the patient's self esteem. This makes the method of working of these music therapists evidence based.

To test the contentment with the observation instruments we ask the therapists to fill in various observation lists for different patients and to interview the patients. The reliability of the observation instruments is measured by letting all third and fourth year music students and teachers of Creative Therapy Institute of Social Work fill in the observations lists, according to a video of a re-enacted therapy session. The musical behaviour observation list was developed in 2009/2010 by Han Kurtjens, University Lecturer Creative Therapy Institute of Social Work / Utrecht, Member Kenniskring KenVak. The interaction observation list, or the 'interaction and attitude list', was modified and further developed in 2009 by art therapy students of the Creative Therapy Institute for Social Work.

The investigation has broadly shown that the playing of a patient with a low self esteem is gentle, uncontrolled, unstable, inarticulate and not very interactive with the therapist. Patients with a high self esteem show the opposite in their musical behaviour. With respect to the interaction it turns out that when the patient does not wish to receive compliments, does not dare to express his opinion and is obedient, it is a sign of low self esteem. The opposite behaviour, for instance offensive or dictatorial, can also be an indication of a low self esteem. This shows that not every patient expresses his level of self esteem in the same manner. When a patient can make clear what went well in the therapy, when he is more confident, accepts his own mistakes, makes contact with and works with the therapist, it is an indication of an improvement as far as his self esteem is concerned. By observing the degree of the patient's self esteem it has become clear that all aspects of the therapy (including the space, security, etc.) should be considered before any conclusions can be drawn.

The therapists and the observation group are generally satisfied with the observation instruments, but they find the diagrams lacking of important aspects such as perception and posture. Furthermore the attitude and interaction list is somewhat confusing and gives doubt about its reliability, because the interpretation can be subjective. The music behaviour list seems reasonably reliable.

We will conclude with a discussion in which we deal with a number of important issues concerning the strengths and weaknesses of our practical research and in which our recommendations play a major role.

Verantwoording samenwerking

Wij, Lisa Blommaert en Oda Kuijpers, besloten in augustus 2009 om dit praktijkonderzoek samen te gaan verrichten. De consulent, Han Kurstjens, van dit onderzoek liet ons weten dat dit een groot praktijkonderzoek zou worden en dat er zich in ieder geval twee studenten moesten aanmelden. Wij hadden al eerder samengewerkt tijdens de opleiding en dat beviel ons beiden goed. De keus was dus snel gemaakt.

Ons groot praktijkonderzoek bestaat uit verschillende onderdelen, dus hebben wij een taakverdeling gemaakt.

Om een goed beeld te krijgen van de bedoeling van het onderzoek hebben wij eerst allebei apart de onderzoeksverslagen van de voorgaande jaren gelezen.

Vervolgens hebben wij samen verschillende bijeenkomsten bijgewoond met de consulent en de verschillende vaktherapeuten van de Bascule.

De literatuurverkenning was een belangrijk onderdeel van het onderzoek, omdat dit een beeld gaf van wat er aan informatie te verkrijgen was en het het onderwerp verduidelijkte. Dit hebben beiden zelfstandig gedaan.

De probleemstelling en het onderzoeksdesign hebben wij samen gemaakt, maar daar hadden we wel een duidelijke taakverdeling in. Lisa heeft bijvoorbeeld veel literatuur verzameld en Oda heeft dat verwerkt in de tekst.

Na het maken van de probleemstelling en het onderzoeksdesign waren we toe aan de data-verzameling en analyse van de deelvragen. De deelvragen waren zo groot dat het belangrijk was om hier een goede taakverdeling te maken. Die zag er als volgt uit:

- Deelvraag 1 Muzikale vormgeving en zelfwaardering	– Oda
- Deelvraag 2 Interactie en zelfwaardering	– Lisa
- Deelvraag 3 Praktisch of niet?	– Oda
- Deelvraag 4 Therapeutische aspecten	– Oda
- Deelvraag 5 Veranderingen in de mate van zelfwaardering	– Lisa

Een onderdeel van de dataverzameling was het afnemen en verwerken van interviews met vier verschillende vaktherapeuten. Dit hebben wij in principe samen gedaan, maar we hebben wel een verdeling gemaakt. Lisa nam twee interviews af en verwerkte deze, en Oda nam twee interviews af en verwerkte deze. Een ander onderdeel was de videoanalyse. Dit konden wij alleen maar samen doen.

De eindconclusie en de afwerking van ons onderzoeksverslag hebben wij geheel samen gedaan, want het was hier uitermate belangrijk om te overleggen.

In de urenverantwoording op de volgende pagina is beschreven welke werkzaamheden wij precies verricht hebben en hoeveel uur hieraan is besteed.

Urenverantwoording

Omschrijving Werkzaamheden	Uren Oda Kuijpers	Uren Lisa Blommaert	Totaal aantal uren
Vooronderzoek <i>(lezen voorgaande onderzoeken, eerste contacten en gesprekken met de Bascule, maken onderzoeksopzet, literatuurverkenning, probleemstelling, hoofd- en deelvragen formuleren)</i>	91 uur	98 uur	189 uur
Interviews <i>(inclusief voorbereiden, reistijd en uitwerken)</i>	78 uur	76 uur	154 uur
Mail/ bel contacten	17 uur	17 uur	34 uur
Nagespeelde therapiesessie opnemen en laten zien aan observatiegroep <i>(inclusief in elkaar zetten van video, voorbereiden, maken grafieken enz.)</i>	38 uur	39 uur	77 uur
Beantwoorden deelvragen <i>(waaronder ook de data analyse en het maken van tabellen en grafieken)</i>	117 uur	113 uur	230 uur
Beantwoorden hoofdvraag in eindconclusie	10 uur	5 uur	15 uur
Beschouwing <i>(Samenvatting, discussie, aanbevelingen, verantwoording samenwerking, gemaakte uren enz.)</i>	25 uur	23 uur	48 uur
Contact met consulent	5 uur	6 uur	11 uur
Lay-out verzorgen <i>(Tijdens en aan het einde van het onderzoek)</i>	20 uur	14 uur	34 uur

Totalen:

401 uur

391 uur

792 uur

Bronnen

Feldman, R.S. *Ontwikkelingspsychologie*. Vertaling: Vanja Walsmit. 2005 Pearson Education Benelux.

Gemerden, A. van, Hattem, K. van, Rensink, S., Segeren, S. *Zelfwaardering en Beeldende vormgeving 'Onderzoeksverslag naar de link tussen de mate van zelfwaardering en de uiting daarvan in beeldende vormgeving'*. April 2009

Gemerden, A. van, Hattem, K. van, Rensink, S., Segeren, S. *Zelfwaardering in de beeldende therapie. Een observatie-instrument. Vervolgonderzoek op 'Zelfwaardering in de beeldende- en muziektherapie. Een observatie-instrument 2008'* Einddocumentatie Praktijk Product. April 2009

Haan, N. de, Schuurs, D., Voorst, L. van, Wallet, R. *Zelfwaardering in de beeldend- en muziektherapie. Onderzoeksverslag naar de werkwijze van de vaktherapeuten binnen 'de Bascule', instelling voor Kinder- en Jeugdpsychiatrie te Amsterdam*. April/ mei 2008.

Hart, H. 't, Boeije, H., Hox, J., *Onderzoeksmethoden*. Boomonderwijs, Amsterdam 2005.

Hogeschool Utrecht, *Handleiding voor Praktijkonderzoek GROOT. Creatieve Therapie vierde studiejaar voltijd*. Opleiding Creatieve Therapie, Hogeschool Utrecht, Amersfoort 2009/2010.

<http://debascule.com/>

<http://home.wanadoo.nl/a.heer/Maslow.htm>

<http://www2.fmg.uva.nl/emca/AP.htm>

Keken, H. van, *Voor het onderzoek. Het formuleren van de probleemstelling*. Boomonderwijs, Zwolle 2006.

Molen, H.T. van der, Perreijn, S., Hout, M.A. van den, *Klinische Psychologie, Theorieën en psychopathologie*. Wolters-Noordhoff bv, Groningen/Houten 2007.

Smeijsters, H., *Handboek Creatieve Therapie*. Uitgeverij Coutinho, Bussum 2003.

Smeijsters, H., *Handboek Muziektherapie, Evidence based practice voor de behandeling van psychische stoornissen, problemen en beperkingen*. Bohn Stafleu van Loghum, Houten 2006.

Smeijsters, H., *Praktijkonderzoek in vaktherapie*. Uitgeverij Coutinho, Bussum 2005.

Straathof, M.A.E., Treffers, Ph. D.A., Siebelink, B., Goedhart, A.W. Artikel uit Tijdschrift voor Psychiatrie 33 (1991) 6: *Eigenwaarde en competentiebeleving: een onderzoek bij 8-12 jaar oude kinderen op een polikliniek kinderpsychiatrie*.

Sterk, F., Swaen, S., *Denk je sterk*. Utrecht: Kosmos - Z&K, 1997.

BIJLAGE 1

Handleiding Observatiemeetinstrument

TOELICHTING EN HANDLEIDING OBSERVATIELEIDRAAD MUZIKALE COMPONENTEN

...talking about music therapy is difficult because talking about music is difficult... (Ansdell 2003)

Toelichting

Elke observatieleidraad in de muziektherapie doet een poging om het niet-talige karakter van muziek te systematiseren om op die manier de betekenisgeving van de muziek in therapie te helpen verduidelijken.

Het doel is velerlei: diagnose, indicatie, observatieperiode, onderbouwen van handelingsplan etc. .

Een observatieleidraad is geen dictaat. Elke observatiesystematiek is een hulpmiddel om de vaak complexe en verwarrende (muziek)therapiesituatie te verhelderen. Vandaar dat een observatieleidraad in het dagelijkse gebruik ook een ontwikkeling nodig heeft om het naar de persoonlijke behoefte te vertalen.

Deze observatieleidraad is tot stand gekomen uit diverse stappen van kwalitatief onderzoek om te komen tot een pragmatische systematisering. Pragmatisch in de zin van functioneel voor de dagelijkse praktijk. Bronnen zijn literatuuronderzoek, vergelijking met al bestaande schematiseringen, interviews, paneldiscussie en praktijkervaringen.

De belangrijkste aspecten hieruit zijn:

- een schema dat makkelijk en snel is in te vullen
- constaterend en inventariserend is, en de interpretatie open laat
- flexibel is voor diverse vormen en momenten van observeren
- inpasbaar en aanvullend is voor andere onderdelen van observatie
- een schema dat recht doet aan de muziekspecifieke vormgeving binnen de therapie

Het gebruik van de leidraad vraagt enige oefening en training. Verder is het van belang de achterliggende methodische en theoretische keuzes die gemaakt zijn van uit het onderzoek te kennen. De attitude van de muziektherapeut is hierbij dat de muzikale expressie van de cliënt steeds wordt benaderd als een compositie: Wat de cliënt speelt moet worden benaderd als een compositie. (publicatie voorjaar 2010, H.Kurstjens, *“Hoe klinkt de cliënt?”*).

Er is gekozen voor de term muzikale componenten en niet voor muzikale elementen of parameters. Componenten betekent componerende elementen. Elementen die noodzakelijkerwijs even uit elkaar gehaald worden, maar in de samenvatting weer geïntegreerd worden. Dit versterkt het muzikale gecentreerde denken in deze observatiestap. (F.Hegi, 1998, *Übergänge zwischen Sprache und Musik*).

Het gekozen muzikale moment dat geobserveerd wordt kan divers zijn:

- een improvisatie of muzikaal geheel
- een aspect uit een van dezen
- de indruk na een gehele sessie
- een samenvatting van een periode

Handleiding

De doelen bij dit observatieonderdeel zijn:

- Een inventarisatie van samenhangende constatering van muzikale componenten
- De psychologiseren en interpretaties loskoppelen van muzikale dynamiek
- Gedragsaspecten en inter-actionaliteit als betekenis even niet laten meespelen in de observatie
- Zuivere mediumaspecten kunnen integreren in conclusies

WERKWIJZE

Observatie houding

Luister naar de cliënt als naar een nieuwe compositie. Waar zit zijn fascinatie in de vormgeving?

- Bij dit observatiemoment is het erg belangrijk open te kunnen blijven staan bij wat zich voordoet, bij wat nu actueel is.
- Bij het beluisteren van de muziek in de therapeutische situatie luister je eerst naar het geheel. Ga niet gericht luisteren naar "iets": bijvoorbeeld wie is de therapeut; waar hoor ik het probleem enz.
- Luister vanuit een houding zoals je luisteren zou naar een onbekend stuk of een nieuwe uitvoering van iets dat je dacht te kennen. Luister dan vooral vanuit de beleving, niet analyserend.
- Tijdens het luisteren, het toe-horen, wordt nog niet genoteerd.

Handelen

Op het observatieformulier staan zes componenten. Elke component is onderverdeeld in een aantal deelaspecten.

Na het beluisteren niet te veel nadenken maar “spontaan” invullen.

Bij elke component start je met een grove score van articulatie. Hiermee is bedoelt de mate van fascinatie van de cliënt voor deze component. De vraag kan zijn: “is hier sprake van een belangrijke voorgrond in zijn vormgeving?” (voorbeeld: stel de cliënt is erg experimenterend bezig. Is hij daar gericht op een product, gefascineerd door de klank, bezig een helder ritme te spelen...?)

Na deze eerste score ga je verfijnen per component.

Na afloop breng je alles weer bij elkaar(het compositorisch geheel) in de samenvatting.

Actie 1

Observeer: Welke component treedt op de voorgrond? Noteer de keuze bij Nr = het volgnummer) bij de component. Welke verfijning / articulatie is benoembaar? Specificeer met behulp van de aangegeven elementen en beschrijf eventueel onder opmerkingen details.

Actie 2

Waaier uit naar alle andere componenten en noteer de rangorde weer. Ben vooral zorgvuldig in het steeds articuleren van de muzikale aspecten. (Het komt vaak voor dat minder betoonde elementen verloren gaan). Alle componenten moeten worden benoemd.

Actie 3

Welke componenten zijn lastiger in het benoemen? Welke aspecten zijn opvallend afwezig?

Actie 4

Conclusie van de inventarisatie. Deze inventarisatie is een compositorisch beeld van de vormgeving. Zie het als een "beschrijvende" partituur. Een onbekende moet deze muziek kunnen reproduceren, dirigeren en uitvoeren.

Han Kurstjens

November 2009

Dit document is onderdeel van een voorstudie voor publicatie in 2010.

Han.kurstjens@hu.nl

BIJLAGE 2

Vormgevingsmodel

OBSERVATIELEIDRAAD MUZIKALE VORMGEVING
Han Kurstjens 2009

Naam client: Datum: Sessie nr: Aard van de voorstructurering van de werkvorm: vrije improvisatie   - gebonden improvisatie   - repertoire beschrijving werkvorm:

INSTRUMENTATIE			
Instrument(en)			
Gebruik:	normatief	conventioneel	experimenteel
opmerkingen			

VORM		
chaos	toeval	ordening
experiment	improvisatie	product
eindeloos	herhalingsvormen	Begin en einde
opmerkingen		

Volgnummer	KLANK					
ongeararticuleerd		○	○	○	○	geararticuleerd
ruis	geluid		timbre	samenklank	harmonie	
opmerkingen						

Volgnummer	DYNAMIEK					
ongeararticuleerd		○	○	○	○	geararticuleerd
ppp	pp	p	mf	f	ff	fff
Luid Langzaam Luid maar langzaam Luid en snel Snel Langzaam en zacht Snel maar zacht Zacht						
Dynamische ontwikkeling: Crescendo			decrescendo		accelerando	
opmerkingen						

Volgnummer	RITME					
ongeararticuleerd		○	○	○	○	geararticuleerd
tijdsindeling	periodiciteit	tempo	herhaling	maat	metrum	ritme
snel		langzaam			accelererend	
opmerkingen						

Volgnummer	MELODIE					
ongeararticuleerd		○	○	○	○	geararticuleerd
toonvolgorde	intervalherhaling	motief	grondtoonwerking	melodisch verloop	modulatie	
opmerkingen						

SAMENVATTING						

BIJLAGE 3

Interactie- en houdingsmodel

Interactie-/ houdingsmodel				
Leidend	Dictatoriaal	Dominerend	Goede leider	Kan opdrachten geven
Score cliënt				
Score therapeut				
Helpend	Probeert ieder te troosten en te bemoedigen	Over-beschermend, te toegeeflijk aan anderen	Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen	Behulpzaam
Score cliënt				
Score therapeut				
Meewerkend	Is het met iedereen eens	Vriendelijk, te makkelijk te beïnvloeden	Hartelijk, begripvol, wil ieders sympathie	Samenwerkingsgezind
Score cliënt				
Score therapeut				
Volgend	Zal iedereen geloven, afhankelijk	Laat anderen besluiten nemen	Bewondert en imiteert anderen, zoekt naar bevestiging	Dankbaar
Score cliënt				
Score therapeut				
Teruggetrokken	Schaamt zich voor zichzelf	Gehoorzaamt te bereidwillig	Heeft gebrek aan zelfvertrouwen, toegeeflijk	Kan gehoorzamen
Score cliënt				
Score therapeut				
Opstandig	Rebelleert tegen van alles	Verbittert, klagerig, koppig	Gepikeerd wanneer een ander de baas over hem speelt	Kan klagen wanneer nodig
Score cliënt				
Score therapeut				
Aanvallend	Agressief wreed en onafhankelijk	Onvriendelijk, kan fouten van anderen niet verdragen	Kritisch op anderen, vastberaden, open en direct	Kan streng zijn wanneer nodig
Score cliënt				
Score therapeut				
Concurrerend	Koud en zonder gevoel	Egoïstisch en opschepperig	Assertief, vertrouwt op zichzelf, onafhankelijk	Kan voor zichzelf zorgen
Score cliënt				
Score therapeut				

Opmerkingen:

BIJLAGE 4

Interviews met vaktherapeuten

Interview vaktherapeut 1

Ben je tevreden over de observatieschema's?

Ja, ik ben er tevreden over, zeker nu het wat nader gespecificeerd is. Maar wat ik een beetje mis is wat je doet als je met receptieve oefeningen werkt. Dan is het wat moeilijker om zelfwaardering in te zoeken, maar als het gaat om het herkennen en begrijpen van emoties, zou dat nog wel een mooi plekje kunnen krijgen in het observatieschema.

Is de handleiding duidelijk genoeg?

Ja.

Hoelang heb je nodig voor het invullen?

Ongeveer 10 minuten. Al helemaal als ik het vlak na de therapie invul. Ik doe het dan vrij op gevoel. Als ik het niet meteen kan invullen ben ik er wat langer mee bezig, want dan moet je meer nadenken.

Mis je iets aan de schema's?

Er wordt best vaak van vrije improvisatie uitgegaan. En deze doelgroep werkt en ontleent graag iets aan iets bestaands, meer met repertoire. Iets leren, rappen, iets helemaal uitpluizen. En dat kan je dan niet altijd invullen in de schema's.

Misschien kan er nog meer aandacht besteedt worden aan de beleving van de cliënt in de schema's, bijvoorbeeld ontspanning, plezier, trots, manier van complimenten ontvangen. Dus ik zou nog meer beleving en de verbale communicatie willen terug zien in de observatieschema's. Ik kan mij wel voorstellen dat je dat met kinderen minder hebt, omdat daar meer gewerkt wordt met vrije improvisatie en dat je ook minder nabespreekt. Wat ik ook nog mis is het beschrijven van de lichaamshouding van de cliënt. Naast wat je hoort krijg je ook heel veel informatie over de zelfwaardering aan de lichaamshouding.

Gebruik je één van de schema's vaker dan de andere?

Ik probeer ze allebei in te vullen. Het verschilt wel per cliënt. En eigenlijk kan je deze lijsten ook niet los van elkaar zien.

Op welke manier gebruik jij de schema's?

Ik gebruik ze naast mijn eigen rapportage. Het geeft wel extra inzichten en je staat er ook even bij stil, wat zie ik nou precies. Je wordt gedwongen om er goed over na te denken. Dus ik vind het zeker nuttig.

Bevatten de observatieschema's alle therapeutische aspecten die nodig zijn om zelfwaardering te scoren?

Ik weet niet of het interactiemodel de lading dekt. Er staan soms dingen niet bij, die je wel doet. Het beschrijft niet alles. Als je kijkt naar jongeren met faalangst of die iets tekortschieten, dan ben je heel erg ondersteunend. Dat staat er dan wel in. Ik neem dan bijvoorbeeld de jongere aan de hand, ik leg de stapjes uit. Er zitten wat minder nuances in het

schema. Ik zet dat dan vooral bij de opmerkingen, maar het zou prettiger zijn als er dus nog meer tussen zat.

Zijn alle observaties op een correcte manier in te vullen?

Ja, maar je hebt de opmerking stukjes wel nodig in het schema.

Zijn de observatieschema's duidelijk genoeg om verschuivingen in de ontwikkeling van de cliënt te laten zien?

Ja. Zelfs na de vijfde sessie zie je verschuivingen, in ieder geval beweging. En zeker bij de therapieën vanaf september zitten duidelijke verschuivingen in de ontwikkeling van de cliënt.

Hoe werk jij aan zelfwaardering in de muziektherapie?

Ik let heel erg op het spel; hoe stabiel of onstabiel het klinkt. Daarmee bedoel ik dat er dan geen lijn in zit, dat het voortbrengen van klanken is, of dat de jongere heel zachtjes en voorzichtig speelt, of over de gitaar gebogen. Ik laat de jongere in stapjes wat zekerder spelen, zich zelf durven laten horen. Maar ook het terugvragen over hoe de jongere het zelf vindt gaan in de therapie, is degene trots op wat hij/zij heeft gemaakt. Waar ik ook op let, is in hoeverre iemand complimenten aanneemt. Als jongeren het kunnen verdragen neem ik ook de gemaakte muziek op. Op zulke momenten kan je de mate van zelfwaardering meten. Ook af en toe bij een mini optreden, bijvoorbeeld voor de ouders. Door het naar buiten te brengen wordt het trotse gevoel ook naar voren gehaald.

Verder is de instrumentatiekeuze sterk afhankelijk van de affiniteit van de cliënt. Veel jongeren vinden het leuk om te drummen. Dus ik werk heel veel met ritme. Ik vind ook dat je aan ritme erg goed kunt horen hoe stabiel of onstabiel iemand is. En hierbij is de lichaamshouding erg belangrijk om te observeren.

Welke subdoelen worden met betrekking tot het verhogen van de zelfwaardering gesteld?

- Complimenten ontvangen.
- Zelf benoemen wat goed ging.
- Mening durven uiten, laten zien en weten waar de interesses liggen.
- Initiatieven tonen.

Welke interventies gebruik jij het meest als het gaat om het verhogen van de zelfwaardering van de cliënt?

Aantal vaardigheden aanleren, bijvoorbeeld verschillende ritmes of van blad lezen zodat ze wat handvatten hebben en wat zekerder worden daarin.

Ritmische basis of een melodisch kader, of een akkoordenschema verschaffen waarin de jongere mee kan spelen en een houvast aan heeft. Niet een te ingewikkelde ritme, waardoor ik zijn of haar spel zou kunnen verstoren.

Soms opnemen, als de jongere daar aan toe is.

Veel voorstructureren, zodat alles heel voorspelbaar en veilig is. Hierdoor krijgen ze meer ruimte om te groeien.

Nabespreken en complimenten geven, bevestigen. In de improvisatie bevestig ik door oefeningen te doen door elkaar na te spelen.

Verschilt het observeren van de mate van de zelfwaardering per cliënt?

Ja. Daardoor merk ik ook dat je allebei de observatieschema's nodig hebt en ze niet los van elkaar kunt gebruiken. Bijvoorbeeld: een jongere speelt heel beheerst, maar is juist te volgzzaam qua interactie. Dus je hebt het hele plaatje nodig om de jongere goed te kunnen beschrijven.

Wat zie je in de vormgeving als de cliënt weinig zelfwaardering heeft?

Het spel klinkt dan instabiel en er is bijna geen dynamiek. Meestal speelt de jongere dan heel ongecontroleerd en hard. Het blijft op één sterkte en er is geen beheersing. Als het om melodie gaat is het weer heel zacht en voorzichtig. Verder koppel ik het niet echt aan de instrumentenkeuze van de cliënt. Het kan ook zijn dat een onzeker iemand wel naar een melodisch instrument stapt en niet per se het drumstel kiest dat misschien veiliger is. Dus dat koppel ik niet naar de mate van zelfwaardering.

Wat zie je in de vormgeving als de cliënt veel zelfwaardering heeft?

Het spel klinkt dus wat beheerster en heeft de regie over het spel. Er zitten dan meer nuanceverschillen in. De jongere raakt niet in de war van mijn spel als ik meespeel. In de improvisatie kan de leiding over en weer worden genomen en dan voelt de jongere zich daar niet onzeker over. De jongere kan iets nieuws in het spel introduceren. Er is sprake van dynamiek, laat meer zijn creativiteit zien en de samenwerking en het spel is meer gelijkwaardig.

En wat zie je in de interactie binnen het medium als de cliënt weinig zelfwaardering heeft?

Complimenten niet kunnen ontvangen. Soms kunnen ze niet bedenken wat ze leuk vinden of willen. Dan durven ze hun mening niet te uiten. Ook dat de jongere eigenlijk direct of indirect vraagt wat hij moet doen en dat dan niet zelf kan bedenken en dus erg volgzzaam is.

Wat zie je in de interactie binnen het medium als de cliënt veel zelfwaardering heeft?

Zelf kunnen benoemen dat het goed ging, dat het leuk klonk. De jongere kan mijn complimenten ontvangen en neemt ook eigen initiatieven.

Interview vaktherapeut 2

Ben je nog steeds tevreden over de observatieschema's?

Ja. Ik ben wel tevreden over de observatieschema's, maar het blijft wel een beetje lastig om de keuze te maken wat je gaat invullen. Ik weet wel dat ik niet alles in hoeft te vullen, maar ik heb toch de neiging dat wel te doen. Terwijl dat niet altijd lukt in verband met tijdsgebrek.

Mis je iets aan het invullen van de schema's?

Ja, vooral bij het interactiemodel heb ik steeds het idee dat de interactie die me opvalt er net niet bijstaat, maar dat zijn natuurlijk woorden en het kan niet altijd 100% kloppen. Het hoort een beetje bij het invullen. Je hoeft natuurlijk geen eindeloos groot schema te maken.

Heb je op zulke momenten de opmerkingstukjes echt nodig?

Die opmerkingstukjes vind ik wel fijn om even wat toe te lichten, en ook om eventjes te kijken hoe het ook al weer was in de therapie.

Is de handleiding duidelijk genoeg?

Ja, maar eigenlijk is het schema zo handig dat je de handleiding niet nodig hebt. Het spreekt voor zich.

Hoelang heb je nodig voor het invullen?

Als je de tijd hebt om het meteen te doen gaat het heel snel. Ik denk maar 5 minuten. Je zit er dan nog zo in, dat je niet hoeft na te denken over wat je in gaat vullen. Als je het moet doen aan de hand van de aantekeningen van de therapie, is het lastiger. Dan moet je er echt even voor gaan zitten om de situatie terug te halen. Ik pleit er dus voor om het meteen te doen, maar toch lukt dat niet altijd.

Welk schema vind je het prettigst in gebruik?

Ik vind het interactieschema altijd makkelijker om in te vullen, maar dat is iets van mij. Ik ben gewoon veel meer op de interactie gefocust, veel meer op het contact dan wat er werkelijk in de muziek gebeurt. Dat bleek ook al uit het vorige interview. Misschien is dat wel niet zo goed als muziektherapeutzijnde, maar dat is nou eenmaal mijn werkwijze.

Bevatten de observatieschema's alle therapeutische aspecten die nodig zijn om zelfwaardering te scoren?

Dat vind ik best een lastige vraag.

Je hebt bijvoorbeeld ook de driehoek van interactie, vormgeving en beleving. Is het misschien ook zo dat je de belevingskant mist?

Nou, dat is inderdaad wel iets waar ik veel aandacht aan besteed in mijn aantekeningen. Vooral gedeeld plezier is met autisten natuurlijk een heel belangrijke graadmeter of het contact verbeterd, maar of het ook echt belangrijk is bij het zelfbeeld? Ik vind het een lastige vraag. Daar heb ik eerlijk gezegd niet over nagedacht, maar het is wel een punt, ja.

Denk je dat met deze vormgevings- en interactieschema's wel genoeg aspecten van de zelfwaardering gescoord kunnen worden?

Waarom kun je nou zien dat het zelfbeeld verbetert? Dat blijft natuurlijk lastig. Bij sommige kinderen moet je van een heel dictatoriale houding naar meer volgend gaan, en andere moeten juist van veel te veel volgend naar meer opdrachten kunnen geven of meer leiding kunnen nemen. Er zijn natuurlijk verschillen. Twee verschillende kinderen die allebei een lage zelfwaardering hebben, kunnen het allebei zo anders uiten.

Dus eigenlijk moet je het hele plaatje bekijken?

Ja, maar dat is wel lastig. Dat lijkt me voor jullie ook een hele klus om te kijken waaraan je kunt zien dat het zelfbeeld verbetert, aan welke gezonde kant je moet zitten en hoe snel gaat dat.

Er is bijvoorbeeld een meisje, met wie ik aan het werk ben, die zo bezig is met zelf de regie te houden, zo de baas te willen zijn en daar gaat ze heel ver in. Op een gegeven moment nam ik het besluit om zelf heel dominant te zijn, en echt te zeggen dat ik het bepaal en de strijd aan te gaan. Zij moest toen heel erg huilen en haalde alles uit de kast. Elke therapie was het weer een enorme scène. Pas na een keer of 6 (dan zit je dus 2 keer te scoren, terwijl er niets veranderd) komt ze binnen met de vraag of we zeker weer een opdrachtje gaan doen. Dan win je er uiteindelijk dus wel wat mee, maar hoe snel je dat opmaakt uit het schema, weet ik niet. Dan heb je, denk ik, toch meer tijd nodig. Maar ja, dit zeg ik wel vaker. Ik geloof niet zo in kortdurende therapieën. Een heel klein facetje kun je natuurlijk altijd wel meten. Hoe kleiner je het maakt, hoe makkelijker het meetbaar is, maar zelfbeeld is natuurlijk heel groot. Of uhm, ik zeg het weer fout, een verbeterde zelfwaardering. Het is natuurlijk iets heel groots. Ze kunnen zich natuurlijk wel trotser voelen over een onderdeel, maar het veranderen van de zelfwaardering kost nogal wat tijd. Ze kunnen zich nog net zo stom, slecht en wanhopig voelen. Alleen weten ze dan dat ze tijdens de muziektherapie iets goed deden. Voordat je een verschuiving in de mate van zelfwaardering ziet, ben je dus wel een tijdje verder.

Zijn de observatieschema's duidelijk genoeg om verschuivingen in de ontwikkeling van de cliënt te laten zien?

Ja, ik heb wel verschuivingen gezien.

Dat kun je ook gewoon in een oogopslag zien aan de schema's?

Ja.

En welke aspecten laten dat duidelijk zien wanneer de zelfwaardering groter wordt?

Leidend en volgend. Daar kun je het goed aan zien. Meewerkend en opstandig ook.

En qua vormgeving?

Met dynamiek kan ik helemaal niets met die kinderen. Dat is echt zo ondergeschikt of veel te hoog gegrepen. Bij dynamiek scoor ik eigenlijk altijd dat het een soort toevalstreffer is, behalve als ik als opdracht geef om daarmee te gaan spelen.

Klank, daar kun je het natuurlijk heel erg aan merken. Dan is het meer samenklankgericht in plaats van alleen maar klank zelf en geluid zelf. Je merkt dat ze op je gaan reageren en er is een bereidwilligheid zich open te stellen voor de ander. Er is dan meer dan alleen het instrument zelf. Dat is een uiting van zelfverzekerdheid. Anders trek je je helemaal terug in het instrument en is er ook geen aandacht voor wat er verder gebeurt.

Melodie kan. Blijft toch vaak motiefjes, intervallen, herhaling, korte nootjes. Soms hebben kinderen van zichzelf een muzikaal gehoor en is die grondtoonwerking er wel. Melodisch verloop en modulatie is te hoog gegrepen, maar ook in improvisaties hoor je dat niet heel erg. Het blijven toch kleine fragmentjes.

In de vorm speelt toeval natuurlijk altijd een grote rol. Het zijn natuurlijk ook kinderen. Het verschilt natuurlijk een beetje of ze een product maken, ritmes leren of een rap maken.

Ze zijn meer op het moment bezig waarschijnlijk?

Ja, maar goed, soms is het toeval en soms is het een improvisatie. Andere keren hoor je toch weer herhalingsvormen. Ik kan toch wel verschuivingen zien. Het heeft wel te maken met hoe ze zich over zichzelf voelen, hoe ze zich over de interactie voelen, en of ze zich gehoord weten.

Merk je ook iets in het gebruik van instrumenten bijvoorbeeld?

Uhm, nou op een gegeven moment hebben ze een instrument waarbij ze zich prettig voelen. Als ze dat durven loslaten, zich niet meer verschuilen achter een zelfde instrument en naar een ander instrument durven gaan, dan weet je ook wel dat er iets gaande is. Vooral keyboard is natuurlijk zo'n heerlijke om jezelf achter te verschuilen. Die doet namelijk alles. Je kunt daar ook eindeloos op blijven experimenteren zonder dat je zelf iets hoeft te doen. Je hoeft niets

aan vormgeving te doen. Je kan alleen maar geluiden uitproberen en dan is het uur ook zo om. Dat is natuurlijk vluchtgedrag.

Dus je kunt ook wel aan de instrumentatie zien of iemand een lage zelfwaardering heeft?

Ja, dat vind ik wel. Ook het aanleren van drumritmes is wel een proces wat een kind moet durven aangaan. Dat doe ik om te werken aan frustratietolerantie en anders om leren gaan met boosheid, met het leren herkennen van de stappen van boosheid. Je bent dan wel heel erg bezig met een vaste vorm, maar ondertussen werk je heel erg aan die frustratie. Een kind voelt die frustratie steeds en moet zich ook bewust worden van zijn boosheid. Als je daar steeds mee bezig bent en elke week weer opnieuw kiest om toch die stap te zetten, al dan niet gelokt door de beloning van een drumritme kunnen spelen, dan vind ik dat wel een teken dat het zich sterker voelt. Je moet wel ergens doorheen, het is niet makkelijk. Voor de kinderen is het altijd moeilijk om het gevecht aan te gaan, en opeens te merken hoe het voelt, hoe ze zich voelen en dat het hetzelfde is als wanneer ze op het schoolplein boos worden. Dat doet veel met een kind. Ik vind het dan wel heel sterk als ze de volgende week weer komen en verder willen gaan met die drumritmes.

Wat voor stappen neem je of subdoelen stel je binnen de therapie om aan zelfwaardering te werken?

Het zou erop lijken dat ik hele precieze stapjes neem of subdoelen stel, maar dat doe ik niet. Bij ons op de groepen kunnen ze dat echt als leerdoel hebben, een complimentje aannemen of goed reageren op een compliment. Dat durf ik zelf niet of dat meet ik niet, maar ik ben wel vanaf het allereerste moment, dat ik een kind zie, bezig met dat zelfbeeld. Je geeft al 100.000 complimenten op weg naar het muzieklokaal, bijvoorbeeld dat ze goed bij je lopen, dat ze een leuk gesprekje kunnen voeren, dat ze er leuk uitzien of dat ze je goed aankijken. Als ze je een vraag stellen benoem je dat het goed is dat ze dat vragen en geef je een goed antwoord daarop. Je toont continu begrip voor hoe ze zijn. Bijvoorbeeld wanneer ze iets moeilijk vinden, de emotie verwoorden als je ziet dat ze iets niet kunnen, naast ze gaan staan en hun gevoel verwoorden om er grip op te krijgen. Als je ze ziet twijfelen of aarzelen bij het zoeken naar een instrument met die eerste opdrachtjes die ik altijd doe, benoem ik dat ik zie dat ze het lastig vinden en dat ik me kan voorstellen dat het best spannend is. Ze willen het natuurlijk graag goed doen en dan stel je ze weer even gerust, maar ik verwoord dan wel even die teleurstelling. Eigenlijk ben je steeds bezig met het inzicht geven in wie ze zijn, want het is natuurlijk niet alleen maar dat ze een heel goed gevoel over zichzelf moeten krijgen, maar dat ze een uitgebalanceerd beeld over zichzelf krijgen en dat kunnen accepteren. Je hoeft niet alles goed te kunnen. Je bent net zoveel waard met al je negatieve kanten. Als je dik bent, wat natuurlijk een reden is voor een negatief zelfbeeld bij de wat oudere kinderen, dan hoeft je dat niet weg te nemen. Je hoeft niet tegen een kind te liegen dat ze niet dik zijn, want daar trappen ze toch niet in. Het is meer dat je het gevoel kan geven dat het dan misschien wel een mindere kant is, maar dat ze er geen minder persoon om zijn. Daar ben ik eigenlijk continu mee bezig.

Dus je bent vooral met je interventies bezig in plaats van van tevoren een doel stellen?

Ja, ik bepaal het echt op het moment dat het zich aandient. Dan spring ik er in. Ik kijk wel naar de algemene doelen. Dat doe ik altijd van tevoren om me weer even helemaal te focussen op het kind en ik goed weet waar ik mee bezig moet zijn. Ook omdat er natuurlijk heel veel vermijdingsgedrag is en je daar bewust van moet zijn, maar als ik dat in mijn achterhoofd heb ga ik gewoon mijn gang. Ik vind het een heel gevoelig spel van wanneer kan je beetje doordrukken en wanneer moet je gas terug nemen. Het is niet zo simpel van nu gaan we daar eens even aan werken. Je kunt het kind niets door de strot duwen. Hij bepaalt het tempo. Je kunt niet sneller dan dat hij wil. Je kunt alleen een sfeer scheppen waarin het kind zich veilig voelt om te groeien.

Je kunt op het moment zelf zien waar het kind aan toe is en dan stel je wel doelen voor de volgende keer?

Meestal als ik even de tijd heb om op te schrijven wat ik heb gedaan met een kind en even de belangrijkste punten eruit haal, heb ik al een idee wat ik de volgende keer zal gaan doen.

Kan je een voorbeeld geven van iets wat je de volgende keer zou doen?

Vooraf bij vermijdingsgedrag. Als je ziet dat een kind niet wil, probeer ik er de volgende keer op terug te komen. Je voelt dan in eerste instantie dat je op dat moment niet verder kan gaan. Het kind heeft dan een week adempauze gehad en dan kun je erop terug komen. Dat kun je doen door te benoemen dat je de vorige keer zag dat het kind het heel lastig vond en hij daarom niet echt wilde, maar dat het wel belangrijk is om bepaalde redenen. Dan geef ik redenen die het kind bekend moeten voorkomen. Ze zijn natuurlijk niet voor niets opgenomen. Dit is namelijk wel het moment om het te oefenen en dan hoop ik dat ik ze zover krijg. Als het dan nog angstig is of niet echt wil, probeer ik een laagdrempelige opdracht waar het doel wel een beetje in zit. Dan hebben we het toch een beetje gedaan.

En wat voor opdrachtjes doe je dan?

Er is een jongetje wiens moeder psychiatrische problematiek heeft en in de thuissituatie is dat onbespreekbaar. Het jongetje heeft daar elke dag last van. Vader wil het er niet over hebben en dat merkt het jongetje. Dat jongetje blijft tot de zomer. Het is natuurlijk te zot voor woorden dat het daar tijdens de opname niet over gaat, terwijl dat zo'n zware last is voor zo'n kind. Het moet daar dus wel over gaan. Ik probeer dat dan een beetje open te breken met een verhaaltje wat het kind moet herkennen over een beestje in de dierenwereld. Ik doe dan een opdrachtje op de piano met vader vos die onbetrouwbare dingen doet, bijvoorbeeld zomaar heel boos wordt of zomaar heel blij is. Het kind speelt dan kindje vos die daarop reageert. Je kunt het van tevoren natuurlijk niet helemaal uitstippelen, want je weet niet hoe het gaat verlopen. Het kind zegt bijvoorbeeld dat hij nu vader vos is en dat ik kindje vos moet spelen. Dat is voor mij de kans om te benoemen hoe het gedrag van vader vos voor kindje vos voelde. Hij kon dat zelf niet, maar ik kan dat wel. Dat is dan nog heel veilig, want het gaat om vader

en kindje vos en niet om de eigenlijke situatie. Ik zeg dan dat kindje vos best wel een beetje bang was voor vader toen hij bepaalde dingen deed.

Wat denk je dat het kind op dat moment zegt?

Hij moet dat gevoeld hebben. Daarbij was het ook voelbaar in het spel en was het echt bedreigend wat vader vos deed. Je kunt dat dus heel oprecht zeggen, maar je bedenkt wel wat een slimme manier is om dat te doen. Je doet het zo dat hij zich toch gesteund voelt in zijn situatie, maar zijn moeder niet hoeft af te vallen. Je sluit wel af met een niet beladen improvisatie, want dan kan hij weer goed terug de klas in. Maar de volgende keer ga ik dat natuurlijk oppakken. Langzaam proberen we zijn situatie verder uit te diepen.

En waar komt dan het punt van zelfwaardering ter sprake?

Dit was natuurlijk wel een beetje een ander voorbeeld, maar hoe moet zijn zelfwaardering in elkaar zitten als hij gewoon helemaal niet mag zijn wie hij is? Daar ligt dan wel een hele klus, want hij mag niet bang zijn. Waarom mag hij niet bang zijn? Niet omdat bang een beladen onderwerp is, maar omdat bang voor moeder een beladen onderwerp is. Moeder bepaalt dus zijn hele gedrag. Zijn antennes staan continu helemaal uit om te bepalen hoe de stemming is, wat hij kan doen, wat hij kan vragen. Soms krijgt hij uit het niets op zijn kop. Hij bedenkt dan redenen om moeder te beschermen, bijvoorbeeld dat hij een beetje vervelend deed, maar dat was helemaal niet waar.

Dus hij kan niet vanuit zichzelf bedenken wat hij zou willen?

Nee, hij weet helemaal niet meer wie hij is. Hij is alleen maar degene die hij moet zijn. Als hij nu binnen de therapie kan beseffen dat het grootste gedeelte van het probleem bij de ziekte van zijn moeder ligt, kan hij leren dat het niet aan hem ligt. Wat hij doet heeft geen invloed op het gedrag van moeder. Wat hij ook doet, er zullen boze buien of belachelijk lieve buien komen die ook niet te rechtvaardigen zijn. Voordat hij een goede zelfwaardering heeft zijn we nog wel een paar jaar bezig. Als hij eerst maar eens het besef krijgt dat het probleem bij moeder ligt. Dat is natuurlijk wel heel eenzaam voor zo'n jongetje. Zeker als hij daarmee ook niet bij vader terecht kan. Maar hij moet het wel weten. Hij moet het leren binnen de setting van de groep.

Hoe koppel jij de mate van zelfwaardering aan de muzikale componenten? Hoe merk je nou aan de muzikale vormgeving dat iemand een lage zelfwaardering heeft?

Dat ligt aan hoe de scheefgroei is. Een jongen, ik denk dat dit de sterkste ervaring ooit was, liet zich niet horen in het begin, niet op de groep en niet op school, altijd zijn hoofd naar beneden, een lichaamshouding van 'ik ben er niet'. Als je hem wat vroeg, hoorde je hem bijna niet. In de muziektherapie hoorde je hem ook niet. Je moest echt kijken of hij speelde, zo erg was het, heel zachtjes. Hij had een uitstraling van 'ik doe dit wel, ik geef wel een tikje op de drum, maar eigenlijk wil ik niet hoorbaar zijn'.

Is het over het algemeen ook zo bij andere kinderen, dat als ze zachtjes spelen, je meteen denkt aan een lage zelfwaardering?

Dat kan. Bij kinderen met een emotionele stoornis heb je dat vaak. Bijvoorbeeld heel zachtjes spelen, zich niet laten horen. Dan hebben ze wel het idee dat ze er niet mogen zijn. Bij de ontwikkelingsstoornissen ligt dat anders. Dan is het vaak overgevoeligheid voor geluid en spelen ze daarom zachtjes.

Maar goed, die jongen (zie vorige vraag) heb ik leren drummen. Door het drummen heb ik hem harder leren spelen, en door het harder leren spelen, durfde hij zich meer te laten horen. Het is echt een heel proces geweest en liep zo synchroon met wat hij in de groep liet zien of liet horen. Hij ging meedoen aan discussies en had allerlei praatjes. Die jongen is daarna zo goed in zijn vel gaan zitten. Hij heeft toen een hele hoop problemen goed doorstaan. Een voorbeeld waren de problemen in zijn pleeggezin, waar hij niet meer kon zijn. Dat was echt heel vervelend voor hem. Hij is daar echt als een stuk vuil behandeld, maar omdat zijn zelfwaardering zo goed was en hij zo goed wist wat aan hem lag en wat niet, heeft hij dit goed doorstaan. Hij had ook echt van de sociotherapeuten als motto meegekregen ‘wees jezelf, want er zijn al zo veel anderen’. Daar had hij zoveel aan. Ik denk dat ik anderhalf jaar geleden met hem gestopt ben, maar hij zit nog op school. Hij loopt gewoon goed rond.

Wat merk je dan in de interactie?

Hij is gewoon een van de trekkers in de klas. Ze hadden pas zo’n dansproject en dan zie je hem gewoon genieten. Dit is de derde keer dat ik hem dit zie doen, omdat hij al heel lang op school zit. De eerste keer wilde hij bijna niet meedoen, de tweede keer ging het een stuk beter, maar nu had hij een soort van hoofdrol en deed het gewoon en stond te stralen van ‘dit ben ik’.

Dus dit is wel een goed voorbeeld?

Ja, hij is niet vanuit zichzelf harder gaan spelen. Dat heb ik hem echt aangeleerd. Daardoor ging hij durven, maar hij heeft zich er wel voor open kunnen stellen. Gewoon letterlijk meer geluid maken, dan hoor je of zie je dat de zelfwaardering vergroot of verbeterd is. Andere kinderen moeten juist weer een beetje dimmen. Dat is dus het omgekeerde. Daar heb ik ook voorbeelden van.

Wat doe je dan precies om dat kind te laten dimmen?

Die kinderen gaan dan ook vaak helemaal over jou heen natuurlijk. Het interesseert ze dan helemaal niet wat jij nog te spelen hebt. Ik begin dan ook maar met oefeningetjes, bijvoorbeeld dat ik heel zacht ga spelen en dat ze mij moeten horen.

Zijn er nog andere componenten die meespelen bij zelfwaardering? We hebben het nu over dynamiek en verder?

Wat ik net al zei, de keus voor instrumenten natuurlijk. Als een kind een vertrouwd instrument durft los te laten en opeens wel gaat experimenteren, wijst dat op meer zelfwaardering. Je hebt soms kinderen die ooit een succeservaring op een instrument hebben gehad en daar dan aan vast klampen. Op een gegeven moment, omdat je natuurlijk geen muzikles geeft, zijn ze erop uitgespeeld en gaan ze iets anders kiezen. Ze gaan dan opeens wel een experiment aan op een ander instrument en ontdekken dan vaak dat het heel leuk is, en gaan ze opeens van alles zoeken. Het wordt opeens veel losser. Het lijkt ook vaak of er op zo'n moment een nieuw beginstadium ontstaat, terwijl je dan al heel veel hebt gedaan op een instrument, maar opeens gaan ze weer knoeien en kind zijn. Het is natuurlijk ook, bij de kinderen bij ons op het werk, dat die vaak al veel verantwoordelijkheid hebben gedragen. Verantwoordelijk voor een ouder of als vervangende partner. Het is natuurlijk een hele grote vooruitgang als die kinderen opeens durven gaan knoeien en kind durven zijn. Maar zelfwaardering is niet eenduidig. Het heeft zoveel kanten.

Verschilt het ook per cliënt?

Ja, bij elk kind is het weer iets anders waaraan je het kunt merken. Bij de ontwikkelingsstoornissen zie ik vaak dat het alleen maar om geluid gaat. Het maakt niet zoveel uit wat, als er maar iets klinkt. Bij de anderen ontstaat er toch wel vaak een soort vormpje bij toeval. Daar houden ze zich dan in eerste instantie aan vast. Ze hebben iets gevonden wat goed klinkt en dat blijven ze eindeloos herhalen. Dat geeft natuurlijk een goed gevoel. In het begin geeft dat even de kick van 'hé ik kan iets', maar gelukkig vervelt dat op een gegeven moment, normaal gesproken. Je kunt niet 100 jaar datzelfde vormpje blijven herhalen.

Is het zo dat het ene kind iets nieuws durft te doen, terwijl het andere kind steeds blijft herhalen?

Ja, maar als je het maar lang genoeg doet gaan ze op een gegeven moment toch wel weer verder zoeken. Dat heeft dan ook wel weer te maken met dat ze dat durven. Eigenlijk kan je het overal aan merken, dat de zelfwaardering groeit.

Maar wat zie je dan aan de componenten als er verandering optreedt?

Alles wordt veel gevarieerder of gearticuleerder.

Merk je bijvoorbeeld ook iets aan melodie? Loopjes die naar beneden gaan die voor somberheid staan?

Nee, dat vind ik te simplistisch. Het is niet zo eenduidig. Je kunt het niet altijd merken aan de melodie, want dat verschilt ook per kind.

Uit een melodisch kader komen is al iets waarschijnlijk?

Ik moet zeggen dat ik melodisch verloop of modulatie niet tegenkom. Dat is echt iets te hoog gegrepen. Grondtoonwerking heeft gewoon met muzikaliteit te maken. Dat hoeft ook nog niet eens altijd aanwezig te zijn, maar het is wel het los komen, het durven experimenteren, het reageren op elkaar en daarin niet star zijn. Dan zit je toch weer in de interactie. Als een kind steeds maar vasthoudt aan afwisselend twee toetsjes op de piano te spelen en wat ik ook doe, het komt niet verder, is er iets mis.

Het niet durven of niet leuk willen vinden is ook zoiets. Als een kind daarna durft toe te geven dat het iets wel leuk vindt, heeft dat ook met zekerheid te maken. Het betekent namelijk wel dat je het eerst fout had, dat je het anders bent gaan zien. Dat is al heel wat. Als je in al die componenten meer variatie ziet, meer reactie, meer interactie, wijst dat op meer zelfwaardering.

Beleving is ook een hele belangrijke, gedeeld plezier nog belangrijker. Echt eventjes oogcontact maken bij een mooi geluid of het kindje even deelgenoot maken van de beleving dat iets mooi klinkt. Soms is een kindje echt verrast over het geluid. Als ze durven zeggen dat ze iets mooi vinden, betekent dat, dat ze ook tevreden zijn met wat ze zelf hebben gedaan. Gedeeld plezier betekent ook dat je een beetje op een niveau beweegt, dat je het samen hebt gedaan. Als een kind zelf aan het onderzoeken is en een geluid maakt wat het mooi vindt, en het kijkt jou aan als een soort goedkeuring van een moeder en een peuter die constant bij elke stap kijkt of het goed gaat. Dat is wel een hele belangrijke.

Wat voor invloed heeft dat dan op jouw interventies?

Dan ga je verder met steunen. Dat doe ik ook vaak.

Wat voor interventies pleeg je het meest als het gaat om het vergroten van de zelfwaardering?

Steunen is toch wel de belangrijkste.

Gebruik je ook vormen van uitlokking?

Ja, ik werk soms ook heel prikkelend. Dat gaat ook wel eens mis en ga ik net iets te ver. Soms gebruik ik zelfs een omkering of een rechtstreekse confrontatie. Als een kind echt overdreven zit te doen, in de zin van 'ik kan ook niets en ik ben ook niets', dan gebruik ik dat. Ik heb zo'n uitspraak wel eens bevestigd, maar gelukkig snapt een kind wel dat dat niet waar is en kan het daar ook tegenin gaan.

Dus het is echt afwegen?

Ja het is altijd aftasten. Ik heb het idee dat het echt een gevoelskwestie is.

Interview vaktherapeut 3

Ben je tevreden over de observatieschema's?

Ik vind ze wel ingewikkeld op het gebied van hoe je de activiteiten definieert. Hoe je het neerzet. Wanneer noem je het conventioneel of normatief. Daar zou ik nog meer kennis van willen hebben. Met name de interactielijst. Je geeft betekenis aan het handelen van de cliënt.

Je scoort de cliënt, maar je kunt ook de therapeut scoren.

Doel je dan op de interactie tussen de therapeut en de cliënt?

Ja.

Als de therapeut meer leidt is de kans groter dat de cliënt teruggetrokken reageert.

Dat kan.

Ik vind het lastig om het te kaderen: door welke bril kijk ik naar de interactie. Ik vond het eerst verwarrend, maar nu begrijp ik dat je er zelf voor kan kiezen om óf alleen de cliënt in te vullen of ook met jezelf er bij.

Is de handleiding verder duidelijk genoeg?

Ik heb hem één keer gelezen en er daarna niet meer naar gekeken. Ik heb het niet echt paraat of in mijn hoofd zitten. Ik ben gelijk begonnen met invullen eigenlijk.

Hoelang heb je nodig voor het invullen?

Vrij snel. Ongeveer 5 minuten.

Doe je dat dan meteen na de therapie?

Het is wel handig om het meteen in te vullen, maar mijn agenda zit best vol, dus vul ik het ook retrospectief in. Ik blik terug en dat lukt goed.

Mis je iets aan de schema's, met betrekking tot het invullen?

Wat ik in mijn eigen verslaglegging doe is een soort samenvatting maken van de therapie. Vervolgens kijk ik hoe ik de volgende keer verder kan werken, maar dat hoort dan niet in het lijstje thuis. Sommige dingen in de therapie zijn niet van toepassing om in te vullen.

Je hoeft ook niet alle aspecten van interactie in te vullen.

Ah,oké. Ik snapte het al niet, want bij elke sessie komen er verschillende aspecten naar voren van interactie en dat kan je dan natuurlijk niet allemaal in één schema neerzetten.

Inderdaad. En je vult in wat er in de sessie het meest naar voren komt in de interactie.

Oké. Dat maakt het wel wat gemakkelijker.

En hoe is het om het componentenschema in te vullen?

Er is heel veel informatie op een klein gebied gezet. Dus dat maakt het wel wat makkelijker om in te vullen, alleen is het wel even goed kijken. De structuur is helder. Alleen heeft niet elk kopje dezelfde structuur, maar dat past wel bij de verschillende componenten. Ik vind het een verhelderend schema.

Wat zijn andere reacties daarop?

De andere vaktherapeuten vonden het wel goed, maar zij misten wel dingen als de beleving en lichaamshouding. Dat konden ze dan niet kwijt. Daarnaast gaat het componentenschema vooral over improvisatie, terwijl zij ook veel gebruik maken van repertoire.

Ik merkte wel dat toen een cliënt een repertoire wilde spelen, dat het wel steeds meer gearticuleerd werd, dat de melodie steeds helderder werd en meer vormgeving kreeg. Dus ik merk zelf dat het maken van repertoire geen belemmering is voor het invullen van de observaties.

Hoe werk jij aan het vergroten van de zelfwaardering?

Hier wordt het egoversterking genoemd. Het belangrijkste is contact maken. Ik zorg er voor dat er eerst een vertrouwensband ontstaat tussen mij en de cliënt en dat de cliënt ook de instrumenten gaat verkennen en meer vaardigheden leert en meer muzikale ervaring op doet. Ik leg dan de nadruk op wat de cliënt wel kan in plaats van niet. Dus vooral de positieve bekrachtiging.

Welke stapjes en doelen onderneem je als je aan egoversterking werkt?

Het leren spelen van instrumenten, waarna dan verder gewerkt kan worden en dus gekeken kan worden naar wat de cliënt wel kan. Het verschilt wel per cliënt. De ene cliënt is bijvoorbeeld sneller dan de ander. De insteek kan dan elke week anders zijn. Ik werk meer vanuit het moment en de interactie tussen mij en de cliënt en hoe muziek daarin kan bijdragen.

Dus jouw begindoel is egoversterking, met vervolgens meer muzikale doelen. Een van de andere vaktherapeuten werkt bijvoorbeeld aan het doel complimentjes kunnen aannemen. Het is wel interessant om dit verschil te zien.

Inderdaad. Dat heeft ook wel te maken met het verschil in doelgroepen. Hier komt dat wel meer voor. Zeker in het begin van de therapie werk ik nog meer verbaal en ook om te kijken wat de cliënt aankan. Dan probeer ik het te vertalen of te generaliseren naar andere doelen. Maar het is lastig om te praten over hoe een therapie over het algemeen gaat. Het verloopt bij elke cliënt anders. Ik heb eigenlijk nog nooit een standaard therapie gehad. Ik werk hier nu vijf jaar en ik merk dat elk proces ook anders verloopt. Bij de één is de relatie gelijk goed en bij de ander kan het weer heel anders zijn waarbij de cliënt bijvoorbeeld zegt: 'Stik er maar in' en dan wordt een cliënt weer binnen 10 weken er uit geplaatst. Dat zijn de twee uitersten. Maar in het begin gaat het om een vertrouwensband op te bouwen, waardoor ik ook met de cliënt kan bespreken wat er aan de hand is en waar we aan kunnen werken. Ik werk niet zo stapsgewijs. Het is ook lastig om te voorspellen.

Hoe merk je in de muzikale vormgeving dat iemand een lage zelfwaardering heeft?

Dat koppel ik aan onzekerheid, als de cliënt ongearticuleerde noten speelt. Ook als de cliënt zacht en voorzichtig speelt. De cliënt kiest dan nog eerder voor een instrument dat hij al kent en durft dan niet op iets anders te spelen wat onbekend voor hem is. Als iets fout gaat, snel opgeven of stoppen met spelen. Dan probeer ik de cliënt te stimuleren en te steunen. Ik heb een keer een radioverslaggever bij mijn therapie gehad, waarbij de cliënt vertelde dat zij steeds makkelijker met fouten om kon gaan en dat het ook niet erg is om fouten te maken. Ik vond het heel mooi hoe zij dat verwoordde.

Aan welke componenten kun je dat nog meer zien?

Verder gebruik ik veel rap in de therapie. Daarbij gaat het meer om de muzikale uiting, dan om de tekst merk ik. Je merkt het vooral in articulatie. De stem is het instrument wat dan gebruikt wordt. Het is daarbij belangrijk te luisteren naar de emoties die gekoppeld worden aan de tekst. Ik kijk ook naar de verandering in het stemgebruik, de dynamiek en interactie met mij als ik op de piano meespeel en hoe dat dan met elkaar samenhangt. Ik let dan minder op de verandering in de tekst.

De cliënten leren beter naar zichzelf kijken, waardoor de spanning meer afneemt. Ik probeer het niet op een normatieve manier te benaderen. Ik kijk dus meer naar wat er gebeurt in de klank. Ik probeer wel te bespreken wat voor woorden er in voor komen, want daar komt vaak stoerheid bij kijken.

En hoe zie je aan de interactie dat iemand een lage zelfwaardering heeft?

Je merkt het aan de manier van aankijken, agressief zijn, dat de cliënt de behandeling niet serieus neemt, tegenwerkt of manieren bedenkt om snel weg te kunnen. Ook als een cliënt gesloten is en weinig loslaat. Ik maak het niet veel mee dat een cliënt uit deze doelgroep volgend is.

Welke interventies zet jij in als het om het verhogen van de zelfwaardering gaat?

Ik ben steunend, ik zoek de samenwerking op. Ik probeer samen met de cliënt te kijken waar we aan kunnen werken, in plaats van dat ik zeg: 'ik vind dat je daar aan moet werken'.

Wat doe jij als een cliënt het niet serieus neemt en erg tegenwerkt?

Dan gebruik ik vooral verbale interventies om de cliënt te motiveren. Ik werk ook meer met het medium dan in het medium. Dan probeer ik wel in de muziek te kijken hoe de cliënt vormgeeft en met mij contact maakt, maar vervolgens praat ik vooral met de cliënt wat er gebeurde. Ik praat best veel met de cliënten. Ik heb de indruk dat de cliënten het over het algemeen ook wel spannend vinden om echt samen met mij muziek te maken en te improviseren zonder afspraken en dat ze sommige dingen ook raar vinden om te doen. Bijvoorbeeld spelen op een bepaald instrument.

Wordt er daarom meer gerapt door de cliënten?

Ja. Dat is dan ook een duidelijkere structuur dan het improviseren. De cliënten weten dan ook waar ze aan toe zijn. Bij het improviseren op instrumenten ligt alles open. Dat vinden

sommige cliënten spannend. Als ik een groepje heb, gaat dat wel gemakkelijker. Dan willen ze het eerder proberen om ook samen met de andere cliënt te improviseren. Ik probeer toch wel naar improvisatie toe te werken en dat is dan het hoogst haalbare. Daarin zie je toch dat sommige cliënten dan loskomen van hun referentiekader dat ze van tevoren hebben over muziektherapie en wat enthousiaster worden over het improviseren en het grappig vinden hoe iets kan ontstaan in de muziek.

Interview vaktherapeut 4

Ben je tevreden over de observatieschema's?

In het gebruik vind ik de schema's eigenlijk niet zo fijn.

Waarom niet?

Omdat ik ze heel vaag vind. Het is natuurlijk een beetje vaag wat ik daar nou mee bedoel, maar ik heb het idee dat ik er niet in kwijt kan wat ik erin kwijt zou moeten kunnen. Ik vind het heel interpretatiegebonden, omdat ik het natuurlijk invul. Ik heb het idee dat het heel gevoelig is voor de interpretatie van mij en zeker met betrekking tot het interactie- en houdingsmodel. Dat is gewoon, ik denk, heel erg subjectief.

Wat zou je erin kwijt willen wat je niet kwijt kunt?

Nou, bijvoorbeeld hier bij het interactie- en houdingsmodel moet je bepaalde dingen scoren die voor jou als therapeut eigenlijk niet echt te scoren zijn.

Dacht je dat je alles moest invullen bij dat schema?

Ja.

Dat hoeft namelijk niet.

Nee, dat heb ik ook niet gedaan, want dat lukte niet.

Je scoort wat van toepassing is op dat moment in de therapie.

Oh oké! Uit de handleiding werd het ook niet duidelijk, dus ik ben het maar gewoon gaan invullen onder het mom van dat ik het graag voor jullie wilde invullen. Daarom was het voor mij ook zo vaag, want ik heb die handleiding wel helemaal gelezen, maar eigenlijk stond daar ook niet zo veel in.

En hoe is het om het andere schema in te vullen?

Ja, dat vond ik prima. Het is dan wel over een opdracht in een sessie. Dus het is in die zin wel beperkt, want je doet soms zo veel in een sessie.

Maar de handleiding zegt niet heel veel over het invullen?

Nee, van mij mag de handleiding dan wel uitgebreider zijn. Ik ken Han Kurstjens natuurlijk ook niet, dus voor mij is het misschien nog wel onbekender dan voor degenen die in Amersfoort hebben gestudeerd. Ik heb namelijk niet in Amersfoort gestudeerd. Ik zal wat explicieter zijn over het vormgevingsmodel. Het stukje over dynamiek vond ik eigenlijk wel goed, maar bij deze jongen was dat de hele tijd hetzelfde, omdat het gewoon heel vlak is. Dan klopt het toch, hoe ik het ingevuld heb?

Ja. Dat het niet zacht is, maar ook niet hard?

Ja, dus heb ik maar mezzoforte ingevuld. Op zich waren de aparte onderdelen wel prima, maar met jullie uitleg is het wel duidelijker.

Hoe lang heb je nodig voor het invullen?

Ik denk tien minuten of zoiets. Naar mate je het vaker doet gaat het natuurlijk sneller.

Vind je het fijn om het meteen na de therapie te doen of doe je het bijvoorbeeld aan het einde van de dag?

Nou, ik had het fijn gevonden als ik het gelijk na de therapie kon doen. Dat is natuurlijk niet gebeurd, omdat ik terug ging kijken naar therapiesessies die ik al had gedaan. Ik wist eerder natuurlijk niet van jullie onderzoek. Maar ik denk dat het het handigst is om het direct na de therapie te doen. Alleen is dat niet realistisch, want als ik tot half elf therapie geef en om kwart voor elf weer een andere cliënt heb, heb ik maar een kwartier de tijd en ga ik liever rapporteren dan het schema invullen. Voor mij is het in die zin niet toepasbaar, omdat je al je eigen rapportage hebt en dan voegt het niet zo veel toe.

Dus je gebruikt het gewoon naast je rapportage?

Ja.

Maar je vind het ook niet iets toevoegen? Want van de anderen hoorden we dat het wel iets toevoegt, omdat je toch wat meer nadenkt over de muzikale vormgeving.

Nou, ik ben heel uitgebreid in mijn rapportage, zelfs te uitgebreid. Voor mij zou het misschien kunnen helpen om gerichter te worden. Nu is het vaak gewoon een grote lap tekst en misschien kan het schema wat meer richting geven. Misschien wordt het dan wat concreter. Dat kan ik me wel voorstellen ja, maar ik heb het ook nog zo weinig toegepast dat ik daar misschien nog niet genoeg over kan zeggen.

Mis je iets aan de schema's of heb je ook wel genoeg aan de opmerkingstukjes?

Nee, ik heb wel genoeg aan de opmerkingstukjes, want ik heb daar ook bijna nergens wat ingevuld. In die zin zijn de aparte kopjes wel duidelijk.

Vind je een van de schema's prettiger dan de andere?

Daar heb ik niet zo'n duidelijke mening over, omdat ik ze gewoon alle twee heb ingevuld voor degene voor wie ik het nog kon doen. Alleen kwam ik dus niet helemaal uit het interactie- en houdingsmodel, maar dat is nu wel duidelijk.

Bevatten de schema's alle therapeutische aspecten om de zelfwaardering te scoren?

Dat weet ik niet zo goed.

Kun je echt alles kwijt wat je geobserveerd hebt of lukt dat niet?

Ja, want je hebt wel veel ruimte voor opmerkingen. Het is mij alleen nog niet helemaal duidelijk in hoeverre je hier de zelfwaardering mee kan meten. Kan dat alleen met dit schema? Dat komt misschien, omdat ik later in het onderzoek ben gestapt en daardoor misschien minder informatie heb. Dat zou de oorzaak kunnen zijn.

Heb je wel verschuivingen gezien in de schema's?

Ik had wel een jongen waarbij ik verschuivingen zag, maar dat heeft eigenlijk niets met zelfwaardering te maken. Deze jongen was aan het begin wat meer sturend. In de eerste sessie was hij heel erg egoïstisch en opschepperig. Dat werd wel minder na de achtste sessie. Bij deze jongen zag ik in de schema's dus wel een verschuiving.

Merk je dat ook in de vormgeving?

Bij hem was dat vooral verbaal, dus in de muziek komt dat niet zo heel sterk naar voren.

Dus je ziet vooral aan de interactie of er verschuivingen plaatsvinden?

Ja, want hij ging heel erg van dominerend naar goede leider.

En bij andere cliënten?

Bij andere cliënten heb ik niet echt een duidelijke verschuiving kunnen zien. Ik heb er namelijk maar twee gescoord.

Soms ben je natuurlijk al een jaar bezig, voordat er echt iets gebeurt.

Nu hebben ze hier meestal niet een jaar lang therapie hoor, maar rond de tien of vijftien sessies.

Kun je ons vertellen hoe jij aan zelfwaardering werkt binnen de muziektherapie?

Ik werk voornamelijk aan het vergroten van de zelfwaardering door heel veel succeservaringen op te doen. Ik denk dat dat een van de grootste subdoelen is.

Hoe pak je dat aan?

Willen jullie concrete voorbeelden? Wat is precies de vraag?

Ja, concrete voorbeelden zijn goed.

Die ene cliënt, waar ik dat schema voor heb ingevuld, heb ik kleine basloopjes geleerd waardoor iets wat heel moeilijk lijkt al snel goed klinkt. Daardoor kan hij eerder een succeservaring opdoen.

Wat zie je dan aan de cliënt? Zie je iets in zijn houding of in de interactie?

Deze jongen heeft het syndroom van Asperger. In de interactie is het dus lastig te zien, maar merkte ik wel, los van het schema, dat hij steeds meer durfde en zich steeds veiliger voelde. Ik weet niet of dat echt met zelfwaardering te maken heeft of met het feit dat hij zich gewoon veiliger voelde. Dat is een beetje moeilijk te bepalen, omdat er altijd derde variabelen bij komen zoals de veiligheid van de ruimte, het kennismaken met mij en het gewend raken aan mij. Ik kan dus niet goed bepalen of het zijn zelfwaardering is die groter is geworden of dat het komt, omdat hij mij nu beter kent.

Hoe koppel je de mate van zelfwaardering aan de muzikale componenten?

Ik heb wel een jongen die heel erg zwak was in zijn ritme wat volgens mij vaak duidt op een zwak ego. Hij wisselde heel erg van snel naar langzaam, heel erg zwabberig. Daarbij was het duidelijk dat als hij even los kon gaan op het drumstel, even zijn frustraties kwijt kon en zijn ritme daarna wel sterker en constanter werd. Dat zou erop kunnen duiden dat zijn zelfwaardering groter is geworden.

En dat hij misschien zelfvertrouwen kreeg door het spelen?

Ja dat kan, maar het blijft natuurlijk een interpretatie van mij.

Zie je het ook nog aan andere muzikale componenten? We hebben het nu namelijk alleen over ritme.

Ik zit even te denken. Bij hem was het vooral ritme. Hij was verder heel vlak in zijn klank en in zijn melodie. Eigenlijk is daar in alle sessies geen verandering in geweest. Deze jongen is sowieso van zichzelf al heel vlak en dat hoor je ook terug in de muziek. Het enige waar dus eigenlijk verandering in zat was in dat ritme.

Hoe zie je aan de vormgeving dat de zelfwaardering erg laag is?

Bijvoorbeeld aan zo'n zwak ritme. Verder heb ik daar geen sterke voorbeelden van, in ieder geval niet met betrekking tot het schema.

En qua interactie?

In het contact kun je wel zien dat de mate van zelfwaardering laag is, non-verbaal vooral.

Wat zie je dan precies?

Meisjes verschuilen zich veel achter hun haren. Ze doen veel moeite zich daarachter te verstoppen, maar naar mate je ze langer ziet wordt dat minder. Natuurlijk is het dan ook weer de vraag of dat zelfwaardering of veiligheid is. Ik vind het heel lastig om dat te bepalen.

Maar je ziet in de interactie wat verschuivingen? Voorzichtigheid misschien ook?

Ja, maar ook minder durven, minder durven te zeggen. Het is een soort wisselwerking. Naar mate ze meer succeservaringen op doen en langer bij mij in therapie zijn en de veiligheid dus groter wordt, worden ze ook beter in het contact.

Dan komen ze ook anders binnen? Dan weten ze al wat ze kunnen doen?

Ja, dat ze bijvoorbeeld directer naar een instrument toe lopen. Ze worden sterker in hun ritme en spelen ook harder.

Welke interventies gebruik jij het meeste als het gaat om zelfwaardering?

Dingen aanleren, dat gebruik ik veel, en heel veel basis neerleggen. Bijvoorbeeld op de piano vooral lage tonen spelen en heel veel ondersteunen. Daardoor geef je iemand de ruimte om aan zijn leerdoelen te kunnen werken.

Wat zie je nou als iemand een hoge zelfwaardering heeft? Dit ligt misschien heel erg voor de hand, maar we proberen het echt expliciet te maken.

Dat snap ik. Ja, eigenlijk zie je al het tegenovergestelde van wanneer je een lage zelfwaardering hebt.

Meteen binnenkomen van 'ik heb er zin in' of....?

Ja, ik zit even te denken of ik een concreet voorbeeld heb van een jongere.

Je kunt misschien ook andere voorbeelden geven dan van je huidige werk.

Ik heb het schema natuurlijk maar voor twee cliënten ingevuld, omdat daar zelfwaardering het sterkst naar voren kwam. Ik heb wel een meisje dat een redelijk hoge zelfwaardering heeft. Zij is soms wat meer leidend, maar haar zelfwaardering is ook weer niet zo hoog dat zij alles aan durft. Dat hangt er dus een beetje tussenin.

Dat zij iets meer leidend is zie je als een hogere zelfwaardering?

Ja. Jawel.

Ik kan me ook voorstellen dat iemand die leidend is juist een lage zelfwaardering heeft.

Ja dat kan ook, maar zij heeft een iets hogere zelfwaardering.

Je ziet dus ook wel verschillen per cliënt?

Ja, je ziet wel verschillen. Een lage zelfwaardering uit zich bij elke cliënt anders. Ja zeker. Wat bij de een duidt op een hoge zelfwaardering, duidt bij de ander op een lage zelfwaardering. Dat maakt het natuurlijk lastig. Daardoor is het wel lastig te interpreteren, denk ik.

Zie je het ook aan de instrumentkeuze?

Ja, sowieso.

Kun je daar iets meer over vertellen?

Het is heel stereotype eigenlijk. Een jongen met een hoge zelfwaardering stapt eerder achter een drumstel, dan iemand die geen hoge zelfwaardering heeft. Ik heb bijvoorbeeld een meisje

dat het drumstel zag en meteen zei dat ze het niet kon. Bij die jongen is het ook weer de vraag of hij achter het drumstel stapt, omdat een hoge zelfwaardering heeft of omdat hij zichzelf overschreeuwt. Misschien wil hij laten zien dat hij een hoge zelfwaardering heeft, hij wil zich voordoen als een machtige grote stoere jongen, terwijl dat niet zo is.

En dat hij bijvoorbeeld weet dat hij goed is op het drumstel, maar niet iets anders durft te proberen?

Ja dat kan, maar dat is bij hem niet zo. Ik heb wel een meisje in therapie gehad die wist dat ze heel goed kon zingen en dus altijd bij het zingen bleef. Zij had heel erg het gevoel dat ze dat goed kon en dat was ook zo, maar daarbuiten durfde ze niet te gaan. Zij waardeerde zichzelf alleen hoog op dat gebied en verder eigenlijk niet.

En dat duid ook op een lage zelfwaardering?

Uiteindelijk denk ik dat dat wel duidt op een lage zelfwaardering.

Hoe probeerde je dat te veranderen?

Dat meisje liep weg uit de instelling, dus dat heb ik niet kunnen proberen. Ik heb haar maar drie keren gezien of zo.

Ben je die eerste keren alleen met haar gaan zingen om veiligheid te bieden?

Bij haar was veiligheid heel erg belangrijk, zoals bij de meeste van deze jongeren. De eerste drie sessies waren voor mij om te observeren. Ik heb wel dingetjes met haar uitgeprobeerd, maar iedere keer greep ze weer terug op het zingen. Toen heb ik dat zo gelaten, omdat ze zich eerst ook veilig genoeg moest voelen.

Wat zou je kunnen doen om haar uit te dagen?

Ik heb wel een keer met haar gerapt in plaats van gezongen. Ik probeerde haar dus uit te dagen door heel kleine stapjes in een andere richting te nemen. Ze liet soms wel wat anders zien, maar als ik het dan benoemde was het weg. Zij ging bijvoorbeeld wel naar het drumstel en raakte het aan, maar als ik iets zei hield ze op. Bij haar moest ik dus niets benoemen en alles via omwegen doen.

Deed je dat dan vooral in het medium?

Ja, heel erg in het medium.

Wat doe je dan in het medium om haar uit te dagen?

Het gewoon doen. Je gaat gewoon drummen en kijken of ze daarin meegaat. Bij sommige jongeren werkt dat wel, want je benoemt het niet en kan gewoon mee gaan doen. Het is ook maar net wat je doel is in de therapie. Is het je doel om haar achter het drumstel te krijgen of is je doel om haar nieuwe dingen uit te laten proberen? Dat moet je wel in gedachten houden. Je moet iemand niet pushen, want daar bereik je uiteindelijk niets mee. Ik heb ook een meisje dat veel imiteert. Zij doet mij eigenlijk constant na. Ze doet wel veel succeservaringen op, omdat ze snel piano leert spelen, ze pakt het heel snel op. Ze kan dus

wel succeservaringen opdoen, maar ze vindt het wel veilig om mij te imiteren, vooral ook mij in bewegingen.

Zegt ze dan ook dat ze het goed doet?

Nee, dat doet ze niet. Ze zegt wel dat ze het leuk vindt, maar dan doet ze me dus exact na. Ze kijkt dan ook naar mijn handen. Maar zodra ik haar vraag te beginnen of iets te verzinnen, dan houdt ze op.

Is dat uit angst, niet durven tonen?

Nou, daar ken ik haar nog niet goed genoeg voor.

Het lijkt toch wel een beetje op veiligheid zoeken.

Ja. Daar is toch weer die vraag. Ik heb nog een meisje, ze is nu 4 keer geweest, en een van haar leerdoelen is zelfvertrouwen ontwikkelen. Als ik met haar de imiteeroefening doe en we draaien de rollen om dan vertikt ze dat. Ze doet het gewoon niet, dat wil ze echt niet. Ze doet mij wel na, maar ze wil zelf niet iets bedenken. Ze vindt het heel eng om zelf iets te bedenken. Het is een heel muzikaal meisje. Ze heeft een goed gevoel voor ritme. Dat is heel fijn, want daardoor kan ze dus toch wel goede ervaringen opdoen.

Dus dat zeg je dan ook heel vaak?

Ja, constant. In het begin merkte ik dat ze hier niet echt op reageerde, maar nu lacht ze heel hard als ze iets goed doet. Dat is haar manier van blijdschap tonen of een complimentje accepteren. Als ze iets goed doet dan gaat ze echt schaterlachen.

Of is dat een onzekerheidslachje?

Nee, want ze heeft twee soorten lachen. Ze heeft een onzekerheidslachje als ze het niet goed doet, dan giechelt ze meer. Als ze het wel goed doet dan schaterlacht ze echt. Dat doet ze dus ook op de groep. Het is wel goed om te zien dat dat haar manier is om meer tevreden te zijn over zichzelf.

Wel een grappige manier om een complimentje aan te nemen.

Ja, het is sowieso een heel gezellig meisje, maar ze is te open en bijna grenzeloos.

Gewoon alles aannemen van een ander?

Ja, dat ook. Ze heeft ook een heel laag zelfbeeld en faalangst, maar ze is heel muzikaal. Ik heb haar nu drie akkoorden geleerd op de piano met de pedaal en ze kan nu ook snel wisselen. Dat gaat gewoon heel goed. Ze hoort ook dat het net zo klinkt als iets anders. Als het dan net zo klinkt als Alicia Keys vindt ze dat geweldig. Dat is een beetje de manier waarop ik haar kan motiveren. Ze gaat nu ook steeds harder spelen. In het begin hoorde je haar bijna niet spelen, maar nu gebruikt ze ook meer dynamiek. Haar ritme is verder heel constant.

Merk je bij haar ook iets aan melodie?

Daar zit ik inderdaad even over te denken. Experimenteren doet ze nog niet. Dat vindt ze nog te spannend. Het moet nog wel in een kader geplaatst worden. Ik plak dan bijvoorbeeld lettertjes op de piano en spreek met haar af dat we vier keer dit akkoord spelen, dan vier keer dat akkoord, dan gaan we herhalen enz. Dan weet zij namelijk waar ze aan toe is. Als ik iets anders ga doen giechelt ze, houdt op met spelen en haalt haar handen van de piano. Dat is nog heel erg in ontwikkeling. Inmiddels durft ze wel meer te experimenteren met ritmes op de trommels.

Zijn er ook momenten dat ze iets zelf ontdekt of is het echt op jouw aanvraag?

Het is echt heel erg vanuit mij nog.

Volgens mij ligt dat ook aan de doelgroep? Jongeren willen graag een duidelijke opdracht, omdat ze zich snel schamen en kinderen hebben meer fantasie en durven dat te laten zien.

Ja zeker. Keuzes maken is sowieso voor heel veel jongeren moeilijk.

Omdat ze meer nadenken?

Ja, het is meer cognitief. Keuzes maken is gewoon moeilijk. Bij haar kan ik het wel vragen, maar ze maakt geen keuze, dan doet ze gewoon niets meer. Ze is zich er wel bewust van dat ze eraan werkt, maar het zijn wel babystapjes.

Dus je ziet wel een geleidelijke ontwikkeling bij haar?

Ja, jawel.

Ik vind het wel een helder voorbeeld.

Zij heeft ook echt als leerdoel het vergroten van het zelfvertrouwen, dus in die zin is het ook een helder voorbeeld.

Het is ook zo 'n groot begrip.

Ja, het is veelomvattend.

BIJLAGE 5

Tabellen

Tabel 1.1

Cliënt: G.N

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10
Werkvorm	Gebonden improvisatie.	Repertoire.	Repertoire.
Instrumentatie	Keyboard. Conventioneel, experimenteel.	Drumstel. Normatief. Leert ritmische schema's spelen.	Drumstel. Normatief, experimenteel. Speelt ritmische schema's met daarin momenten die hijzelf mag invullen.
Vorm	Ordering, product.	Ordering, product.	Improvisatie, product, begin en einde.
Klank	Ongearticuleerd. Geluid. Speelt aarzelend, durft toetsen niet aan te slaan.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Klinkt langzamerhand meer gearticuleerd, meer mogelijkheden om te structureren.	
Dynamiek	Pianississimo. Langzaam en zacht. Geen dynamiek.	Piano. Langzaam en zacht. Stabiel, geen dynamiek, speelt nog steeds vrij zacht alsof hij zich schaamt.	Bijna gearticuleerd. Luid, maar langzaam. Volume is stabiel, speelt wel luider dan voorheen, is iets zelfverzekerder.
Ritme	Ongearticuleerd. Langzaam.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Herhaling. Langzaam. Nog weinig vertrouwen in wat hij doet. Veel aanmoediging nodig.	Bijna gearticuleerd. Ritme.
Melodie	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Motief. Probeert wel een melodie te maken.	Geen melodie.	
Samenvatting	Moet aangemoedigd	Door aan ritmische	

	worden, na beamen dat hij weinig vertrouwen heeft in zijn mogelijkheden.	schema's te werken, krijgt hij meer mogelijkheden om te structureren, controle te houden. Deze succeservaringen helpen hem bij het opdoen van zelfvertrouwen.	

Tabel 1.2

Clïënt: G.N

<u>INTERATIE</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10
Clïënt	<u>Helpend:</u> Behulpzaam. <u>Meewerkend:</u> Is het met iedereen eens. <u>Volgend:</u> Zal iedereen geloven, afhankelijk. <u>Teruggetrokken:</u> Schaamt zich voor zichzelf.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam. <u>Meewerkend:</u> Vriendelijk, te makkelijk te beïnvloeden. <u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen. <u>Teruggetrokken:</u> Schaamt zich voor zichzelf.	
Therapeut	<u>Leidend:</u> Kan opdrachten geven. <u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.	<u>Leidend:</u> Kan opdrachten geven. <u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.	
Opmerkingen	Ontzettend weinig zelfvertrouwen. Mogelijk lage intelligentie waardoor hij weinig snapt. Herkent gebrek aan zelfvertrouwen.	Lijkt iets minder afhankelijk te worden.	

Tabel 2.1

Cliënt: F.B.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5
Werkvorm	Gebonden improvisatie.	Repertoire.
Instrumentatie	Normatief.	Drumstel. Normatief.
Vorm	Herhalingsvormen.	Ordering, begin en einde.
Klank	Bijna gearticuleerd. Samenklank.	Gearticuleerd. Speelt bijna overdreven beheerst.
Dynamiek	Gearticuleerd. Mezzoforte. Luid en snel. Crescendo. Past zich aan therapeut aan als het om volume gaat.	Gearticuleerd. Mezzoforte. Luid en langzaam. Geen ontwikkeling, volume blijft hetzelfde.
Ritme	Gearticuleerd. Ritme. Kopieert de therapeut.	Gearticuleerd. Ritme. Langzaam. Bijna mechanisch.
Melodie		
Samenvatting	Hoewel spel gearticuleerd, zelfverzekerd en onwankelbaar overkomt, lijkt het voor hem wel belangrijk precies te weten wat er van hem verwacht wordt.	Lijkt in alles wat hij doet bang te zijn om fouten te maken. Wil precies weten wat hij moet doen. Spel klinkt beheerst, ingehouden, bijna op het dwangmatige af.

Tabel 2.2

Cliënt: F.B.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5
Cliënt	<u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen. <u>Teruggetrokken:</u> Kan gehoorzamen. <u>Opstandig:</u> Kan klagen wanneer nodig. <u>Concurrerend:</u> Kan voor zichzelf zorgen.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind. <u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen. <u>Teruggetrokken:</u> Schaamt zich voor zichzelf. <u>Opstandig:</u> Kan klagen wanneer nodig.
Therapeut	<u>Leidend:</u> Goede leider. <u>Helpend:</u> Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen.	<u>Leidend:</u> Goede leider. <u>Helpend:</u> Behulpzaam. <u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind. <u>Concurrerend:</u> Assertief, vertrouwd op zichzelf, onafhankelijk.
Opmerkingen	Lijkt weinig eigenheid te hebben, doet gewoon wat er van hem gevraagd wordt, maar toont zich niet betrokken. Leegheid?	Laat weinig emoties zien. Schaamte lijkt wel aan de orde te zijn, maar lijkt leeg en ondergaat de therapie. Lijkt niet goed te weten wat hij wel of niet leuk vindt.

Tabel 3.1

Cliënt: M.H.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5
Werkvorm	Gebonden improvisatie.	Repertoire.
Instrumentatie	Normatief.	Drumstel. Normatief.
Vorm	Ordening.	Product.
Klank	Iets ongearticuleerd. Timbre. Klank wordt bij toeval ontdekt.	
Dynamiek	Ongearticuleerd.	

	Piano. Langzaam en zacht. Zacht spel, niet op de voorggrond tredend.	
Ritme	Iets ongearticuleerd. Herhaling.	Ritme.
Melodie	Iets ongearticuleerd. Toonvolgorde.	
Samenvatting	Durft bijna niet te spelen.	

Tabel 3.2

Clïent: M.H.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5
Clïent	<u>Meewerkend</u> : Vriendelijk, te makkelijk te beïnvloeden. <u>Volgend</u> : Bewondert en imiteert anderen, zoekt naar bevestiging. <u>Teruggetrokken</u> : Schaamt zich voor zichzelf. <u>Teruggetrokken</u> : Heeft gebrek aan zelfvertrouwen, toegeeflijk. <u>Teruggetrokken</u> : Kan gehoorzamen.	<u>Meewerkend</u> : Samenwerkingsgezind. <u>Volgend</u> : Bewondert en imiteert anderen, zoekt naar bevestiging. <u>Teruggetrokken</u> : Schaamt zich voor zichzelf.
Therapeut	<u>Leidend</u> : Goede leider. <u>Leidend</u> : Kan opdrachten geven. <u>Helpend</u> : Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen. <u>Helpend</u> : Behulpzaam. <u>Concurrerend</u> : Assertief, vertrouwt op zichzelf, onafhankelijk.	<u>Leidend</u> : Goede leider. <u>Helpend</u> : Behulpzaam.
Opmerkingen	Therapeut heeft een zeer steunende en coachende rol Clïent moet vertrouwen krijgen, nog zeer onzeker, maar binnen 1 sessie al gegroeid.	Is zeer onzeker, durft nauwelijks om zich heen te kijken. Groeit als hij een drumritme onder de knie krijgt. Is trots.

Tabel 4.1

Cliënt: S.K.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5
Werkvorm	Vrije improvisatie en gebonden improvisatie.	Gebonden improvisatie. Opdrachten n.a.v. koppeling problematiek.
Instrumentatie	Piano. Experimenteel.	Piano. Conventioneel, experimenteel.
Vorm	Experiment, toeval, improvisatie, begin en einde. Zegt zelf 'ik doe maar wat'. Reageert op veranderingen van de therapeut. Is in staat einde te maken.	Improvisatie, ordening, begin en einde.
Klank	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Samenklank.	Samenklank.
Dynamiek	Bijna gearticuleerd. Volgt in dynamiek. Gebruikt o.a. dynamiek om muziek te beëindigen.	Gearticuleerd. In rol van ouder gebruikt de cliënt dynamiek om aardig en boos vorm te geven.
Ritme	Maat, metrum. Heeft goed ritmegevoel.	Herhaling. Snel, langzaam.
Melodie	Speelt korte motiefjes. Gevoelig voor grondtoonwerking.	Motief, grondtoonwerking.
Samenvatting		

Tabel 4.2

Cliënt: S.K.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5
Cliënt	<u>Meewerkend</u> : Is het met iedereen eens. <u>Volgend</u> : Zal iedereen geloven, afhankelijk. <u>Teruggetrokken</u> : Gehoorzaamt te bereidwillig.	<u>Meewerkend</u> : Vriendelijk, te makkelijk te beïnvloeden. <u>Meewerkend</u> : Hartelijk, begripvol, wil ieders sympathie. <u>Meewerkend</u> : Samenwerkingsgezind. <u>Volgend</u> : Zal iedereen geloven, afhankelijk. <u>Volgend</u> : Bewondert en imiteert anderen, zoekt naar bevestiging. <u>Volgend</u> : Dankbaar. <u>Teruggetrokken</u> : Gehoorzaamt te bereidwillig.
Therapeut	<u>Helpend</u> : Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen.	<u>Helpend</u> : Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen. <u>Helpend</u> : Behulpzaam.
Opmerkingen		Cliënt vindt het nog heel moeilijk om bezig te zijn met problematiek moeder. Dit is van huis uit onbespreekbaar.

Tabel 5.1

Cliënt: A.G.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5
Werkvorm	Gebonden improvisatie. Kennismaking, cliënt laat horen wat hij gedaan heeft bij vorige therapeut.	Gebonden improvisatie. Zelfstandigheid vergroten, leren keuze te maken.
Instrumentatie	Piano, gitaar, keyboard.	Keyboard. Experimenteel. Cliënt zoekt naar geluiden voor zijn definitieve keuze.

Vorm	Herhalingsvormen, ordening. Cliënt heeft vorm in zijn hoofd. Speelt dit.	Toeval, product. Doel is om product te maken. Cliënt moet leren kiezen.
Klank	Samenklank. Cliënt is gericht op samenklank. Heeft alles in zijn hoofd.	Timbre.
Dynamiek	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Dynamiek speelt een beperkte rol in zijn spel.	
Ritme	Bijna gearticuleerd. Herhaling. Blijft in één ritme hangen.	Tempo, herhaling. Cliënt kiest het ritme van het keyboard. Snelle herhalingen. Daarmee speelt hij in een vast tempo.
Melodie	Iets ongearticuleerd. Veel herhaling van motiefjes. Geen duidelijke grondtoonwerking.	Toonvolgorde, motief. Cliënt kiest op klank. Bij het kiezen speelt hij met melodieën.
Samenvatting		Deze sessie was gericht op keuzes maken en daarbij blijven.

Tabel 5.2

Cliënt: A.G.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5
Cliënt	<u>Volgend</u> : Laat anderen besluiten nemen.	<u>Volgend</u> : Laat anderen besluiten nemen. <u>Teruggetrokken</u> : Kan gehoorzamen.
Therapeut		<u>Leidend</u> : Goede leider
Opmerkingen	Cliënt geeft de indruk dat hij zelfstandig werkt, maar maakt uiteindelijk geen echte keuze. Lijkt hem niet op te vallen dat er een andere therapeut is. Kan zich niet verplaatsen in perspectief van de ander.	Cliënt heeft veel hulp nodig bij het kiezen. Heeft de neiging steeds van besluit te wisselen. Opschrijven van de keuzes en het daarbij laten is de gevolgde aanpak.

Tabel 6.1

Cliënt: D.J.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10	Sessie 15	Sessie 24
Werkvorm	Gebonden improvisatie.	Gebonden improvisatie, repertoire.	Gebonden improvisatie.	Gebonden improvisatie.	Vrije improvisatie, gebonden improvisatie.
Instrumentatie	Experimenteel. Gaat aan de gang zodra ze een instrument krijgt aangereikt.	Stem.	Autoharp, psalter. Experimenteel.	Slagwerk. Conventioneel, experimenteel.	Gitaar, piano, drums. Conventioneel, experimenteel.
Vorm	Toeval, product. Bij veel instrumenten produceert ze bij toeval geluid, maar bij toetsinstrumenten wil ze 'Vader Jacob' spelen.	Experiment, improvisatie, product.	Experiment, improvisatie.	Improvisatie.	Experiment, toeval, improvisatie, herhalingsvormen.
Klank	Geluid.	Van ruis naar samenklank in 1 sessie.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Geluid, samenklank.	Geluid.	Bijna gearticuleerd. Geluid, samenklank.
Dynamiek	Ongearticuleerd. Mezzoforte. Luid en snel. Dreigt te ontremmen	Iets ongearticuleerd. Dynamiek wordt niet bewust ingezet, lijkt geen onderdeel van de	Ongearticuleerd. Piano. Langzaam en zacht. Er is geen doelbewust	Gearticuleerd. Dynamische ontwikkeling is een van de opdrachten en	Gearticuleerd. Dynamiek wordt door de therapeut ingezet en cliënt volgt hierin.

	tijdens spel, waarbij ze steeds luider en sneller gaat spelen.	beleving te zijn.	spelen met dynamiek.	de cliënt volgt goed.	
Ritme		Past ritme aan, eerst aan therapeut, later aan cd.'	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Periodiciteit. Langzaam.	Gearticuleerd. Herhaling, metrum, ritme. Wordt meegenomen in ritme van therapeut.	Bijna gearticuleerd.
Melodie		Gearticuleerd. Zingt goed mee met cd.	Ongearticuleerd.		Toonvolgorde, intervalherhaling, motief, grondtoonwerking. Improvisaties zijn een samensmelting van fragmentjes, niet een groter melodisch verloop.
Samenvatting	Reageert sterk op klank, soms gedeeld plezier, soms dor ontremming.	Van ongearticuleerd oefenen naar zo precies mogelijk meezingen met cd.	In deze vrije improvisatie geniet de cliënt van de klank.		

Tabel 6.2

Cliënt: D.J.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10	Sessie 15	Sessie 24
Cliënt	<u>Leidend:</u> Dictatoriaal. <u>Volgend:</u> Bewondert en imiteert anderen, zoekt naar bevestiging. <u>Opstandig:</u> Rebelleert tegen van alles. <u>Concurrerend:</u> Egoïstisch en opschepperig.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind. <u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen. <u>Concurrerend:</u> Egoïstisch en opschepperig.	<u>Leidend:</u> Dictatoriaal. <u>Teruggetrokken:</u> Kan gehoorzamen. <u>Concurrerend:</u> Egoïstisch en opschepperig.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind. <u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen. <u>Teruggetrokken:</u> Kan gehoorzamen.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind. <u>Volgend:</u> Bewondert en imiteert anderen, zoekt naar bevestiging. <u>Volgend:</u> Dankbaar. <u>Teruggetrokken:</u> Kan gehoorzamen.
Therapeut	<u>Leidend:</u> Dictatoriaal. <u>Helpend:</u> Behulpzaam. <u>Opstandig:</u> Kan klagen wanneer nodig. <u>Aanvallend:</u> Kan streng zijn wanneer nodig.	<u>Leidend:</u> Goede leider. <u>Concurrerend:</u> Assertief, vertrouwt op zichzelf, onafhankelijk.	<u>Leidend:</u> Goede leider. <u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.	<u>Leidend:</u> Goede leider. <u>Leidend:</u> Kan opdrachten geven. <u>Helpend:</u> Behulpzaam. <u>Aanvallend:</u> Kan streng zijn wanneer nodig.	<u>Leidend:</u> Kan opdrachten geven. <u>Helpend:</u> Behulpzaam. <u>Aanvallend:</u> Kan streng zijn wanneer nodig. <u>Concurrerend:</u> Assertief, vertrouwt op zichzelf, onafhankelijk.
Opmerkingen	Kan geen aandacht genoeg krijgen. Rekt het contact met alle middelen die ze heeft.	Heeft zich goed kunnen overgeven aan de tips van de therapeut. Had een	Is gewend haar zin te krijgen en probeert onder alle omstandigheden de	In deze sessie heeft de cliënt voor het eerst goed kunnen volgen zonder al te veel	

		duidelijk doel voor ogen wat binnen de sessie behaald kon worden.	leiding te nemen. Ze moet leren autoriteit te aanvaarden.	verzet.	

Tabel 7.1

Cliënt: T.W.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 4	Sessie 9
Werkvorm	Repertoire.	Repertoire.	Repertoire.
Instrumentatie	Basgitaar. Conventioneel.	Basgitaar. Normatief.	Basgitaar. Conventioneel.
Vorm	Ordering.	Experiment.	Product.
Klank	Iets ongearticuleerd. Geluid.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Geluid.	Bijna gearticuleerd.
Dynamiek	Mezzoforte. Langzaam, luid en zacht. Snel, luid en zacht.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Mezzoforte. Langzaam, luid en zacht. Snel, luid en zacht.	Bijna gearticuleerd. Forte. Langzaam, luid en zacht. Snel, luid en zacht.
Ritme	Iets ongearticuleerd. Tijdsindeling.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Tempo.	Bijna gearticuleerd. Maat.
Melodie	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Toonvolgorde.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Motief.	Bijna gearticuleerd. Melodisch verloop.
Samenvatting			

Tabel 7.2

Cliënt: T.W.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 4	Sessie 9
Cliënt	<u>Teruggetrokken:</u> Kan gehoorzamen.	<u>Opstandig:</u> Verbitterd, klagerig, koppig.	<u>Volgend:</u> Dankbaar.
Therapeut	<u>Helpend:</u> Behulpzaam	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam
Opmerkingen			

Tabel 8.1

Cliënt: K.W.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10
Werkvorm	Vrije improvisatie.	Repertoire.	Repertoire.
Instrumentatie	Piano. Normatief.	Piano. Conventioneel.	Piano. Conventioneel.
Vorm	Toeval.	Product.	Herhalingsvormen.
Klank	Iets ongearticuleerd. Geluid.	Bijna gearticuleerd. Samenklank.	Gearticuleerd.
Dynamiek	Iets ongearticuleerd. Zacht, snel en langzaam.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Luid, langzaam en snel.	Bijna gearticuleerd. Luid en snel.
Ritme	Iets ongearticuleerd. Periodiciteit. Langzaam.	Bijna gearticuleerd. Maat.	Bijna gearticuleerd. Ritme.
Melodie	Iets ongearticuleerd. Toonvolgorde.	Bijna gearticuleerd. Motief.	Bijna gearticuleerd. Motief.
Samenvatting			

Tabel 8.2

Cliënt: K.W.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10
Cliënt	<u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.
Therapeut	<u>Helpend:</u> Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.	<u>Helpend:</u> Onbaatzuchtig, Aanmoedigend, zorgt voor anderen.
Opmerkingen			

Tabel 9.1

Cliënt: C.S.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 3	Sessie 8
Werkvorm	Vrije improvisatie.	Repertoire.	Repertoire.
Instrumentatie	Verkennen van popinstrumenten. Experimenteel.	Zang met gitaarbegeleiding. Conventioneel.	Zang met pianobegeleiding. Normatief.
Vorm	Chaos.	Toeval.	Product.
Klank	Gearticuleerd. Geluid.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Samenklank.	Bijna gearticuleerd. Samenklank.
Dynamiek	Gearticuleerd. Luid en snel. Crescendo.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Forte. Luid en snel.	Iets ongearticuleerd. Forte. Luid en langzaam.
Ritme	Iets ongearticuleerd. Tijdsindeling.	Iets ongearticuleerd. Maat.	Iets ongearticuleerd. Herhaling.
Melodie	Ongearticuleerd. Motief.	Gearticuleerd. Modulatie.	Gearticuleerd. Melodisch verloop.
Samenvatting			

Tabel 9.2

Cliënt: C.S.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 3	Sessie 8
Cliënt	<u>Aanvallend:</u> Onvriendelijk, kan fouten van anderen niet verdragen.	<u>Leidend:</u> Dictatoriaal.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.
Therapeut	<u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen.	<u>Helpend:</u> Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.
Opmerkingen			

Tabel 10.1

Cliënt: C.R.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 7
Werkvorm	Gebonden improvisatie.	Repertoire.	Repertoire.
Instrumentatie	Drum, piano, gitaar. Normatief.	Drum. Normatief.	Drum. Conventioneel.
Vorm	Experiment.	Ordening.	Herhalingsvormen.
Klank	Ongearticuleerd. Geluid.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Geluid.	Bijna gearticuleerd. Samenklank.
Dynamiek	Iets ongearticuleerd. Pianissimo. Zacht en langzaam.	Mezzoforte. Luid en langzaam.	Forte. Luid, langzaam en snel.
Ritme	Iets ongearticuleerd. Herhaling.	Iets ongearticuleerd. Periodiciteit.	Bijna gearticuleerd. Metrum.
Melodie	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Intervalherhaling.		
Samenvatting			

Tabel 10.2

Cliënt: C.R.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 7
Cliënt	<u>Teruggetrokken:</u> Kan gehoorzamen.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.
Therapeut	<u>Helpend:</u> Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.
Opmerkingen			

Tabel 11.1

Cliënt: E.M.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 4	Sessie 9
Werkvorm	Kennismaking.	Repertoire. Zangoefening, rap.	Repertoire. Rappen op beat cd.
Instrumentatie	Drums, piano, marimba. Normatief.	Stem. Experimenteel.	Stem. Conventioneel.
Vorm	Experiment.	Experiment.	Begin en einde.
Klank	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Geluid.	Iets ongearticuleerd. Timbre.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Timbre.
Dynamiek	Fortissimo. Luid, snel en langzaam.	Pianissimo. Zacht, snel en langzaam. Decrescendo.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Forte. Snel, luid en zacht.
Ritme	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Herhaling.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Maat.	Bijna gearticuleerd. Ritme.
Melodie	Iets ongearticuleerd. Herhaling.	Iets ongearticuleerd. Motief.	Bijna gearticuleerd. Grondtoonwerking.
Samenvatting			

Tabel 11.2

Cliënt: E.M.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 4	Sessie 9
Cliënt	<u>Teruggetrokken:</u> Schaamt zich voor zichzelf.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.	<u>Leidend:</u> Dominerend.
Therapeut	<u>Helpend:</u> Onbaatzuchtig, aanmoedigend, zorgt voor anderen.	<u>Leidend:</u> Goede leider.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.
Opmerkingen			

Tabel 12.1

Cliënt: M.K.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 6	Sessie 10
Werkvorm	Repertoire. Kennismaking, leren drummen.	Repertoire. Rap maken.	Repertoire. Opnemen rapteksten.
Instrumentatie	Drums. Normatief.	Stem. Conventioneel.	Stem. Conventioneel.
Vorm	Ordening.	Herhalingsvormen.	Begin en einde.
Klank	Iets ongearticuleerd. Geluid.	Bijna gearticuleerd. Samenklank.	Bijna gearticuleerd. Samenklank.
Dynamiek	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Mezzoforte. Luid en zacht, langzaam en snel.	Bijna gearticuleerd. Forte. Luid, snel en langzaam.	Forte. Luid, langzaam en snel.
Ritme	Ongearticuleerd. Tijdsindeling. Langzaam.	Bijna gearticuleerd. Ritme.	Bijna gearticuleerd. Ritme.
Melodie		Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Motief.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Motief.
Samenvatting			

Tabel 12.2

Cliënt: M.K.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 6	Sessie 10
Cliënt	<u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.	<u>Volgend:</u> Dankbaar.
Therapeut	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.
Opmerkingen			

Tabel 13.1

Cliënt: S.R.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10
Werkvorm	Repertoire. Cd's luisteren.	Repertoire.	Repertoire.
Instrumentatie	Cd speler. Normatief.	Gitaar. Normatief.	Piano. Conventioneel.
Vorm	Eindeloos. Veel doorzappen van nummers.	Toeval.	Chaos.
Klank	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Harmonie.	Bijna gearticuleerd. Samenklank.	Bijna gearticuleerd. Samenklank.
Dynamiek	Bijna gearticuleerd. Fortissimo Luid en zacht, snel en langzaam.	Iets ongearticuleerd. Forte. Luid en zacht, langzaam en snel.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Forte. Zacht, langzaam en snel.
Ritme	Bijna gearticuleerd. Metrum.	Iets ongearticuleerd. Tijdsindeling.	Bijna gearticuleerd. Herhaling.
Melodie	Gearticuleerd. Melodisch verloop.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Intervalherhaling.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Grondtoonwerking.
Samenvatting			

Tabel 13.2

Cliënt: S.R.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5	Sessie 10
Cliënt	<u>Leidend:</u> Dominerend.	<u>Volgend:</u> Dankbaar.	<u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind.
Therapeut	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.	<u>Helpend:</u> Behulpzaam.
Opmerkingen			

Tabel 14.1

Cliënt: R.F.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5
Werkvorm	Gebonden improvisatie. Kennismaking met instrumenten, akkoorden spelen.	Repertoire. Eigen nummer maken.
Instrumentatie	Gitaar.	Beatsmaker. Conventioneel.
Vorm	Experiment, herhalingsvormen, ordening.	Experiment, ordening, product, begin en einde.
Klank	Bijna gearticuleerd. Geluid.	Gearticuleerd. Samenklank.
Dynamiek	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Mezzoforte. Zacht., langzaam en snel.	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Mezzoforte. Geen dynamische verschillen.
Ritme	Bijna gearticuleerd. Tempo, herhaling.	Gearticuleerd. Herhaling, metrum, ritme.
Melodie		Bijna gearticuleerd. Motief, melodisch verloop.
Samenvatting		

Tabel 14.2

Cliënt: R.F.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5
Cliënt	<u>Leidend</u> : Dominerend. <u>Opstandig</u> : Gepikeerd wanneer een ander de baas over hem speelt. <u>Aanvallend</u> : Kritisch op anderen, vastberaden, open en direct. <u>Concurrerend</u> : Egoïstisch en opschepperig.	<u>Leidend</u> : Goed leider. <u>Meewerkend</u> : Samenwerkingsgezind. <u>Volgend</u> : Bewondert en imiteert anderen, zoekt naar bevestiging. <u>Opstandig</u> : Gepikeerd wanneer een ander de baas over hem speelt. <u>Aanvallend</u> : Kritisch op

		anderen, vastberaden, open en direct. <u>Concurrerend</u> : Egoïstisch en opschepperig.
Therapeut	<u>Leidend</u> : Kan opdrachten geven. <u>Aanvallend</u> : Kan streng zijn wanneer nodig. <u>Concurrerend</u> : Assertief, vertrouwt op zichzelf, onafhankelijk.	<u>Leidend</u> : Kan opdrachten geven. <u>Meewerkend</u> : Samenwerkingsgezind. <u>Aanvallend</u> : Kan streng zijn wanneer nodig. <u>Concurrerend</u> : Assertief, vertrouwt op zichzelf, onafhankelijk.
Opmerkingen		

Tabel 15.1

Cliënt: N.B.

<u>VORMGEVING</u>	Sessie 1	Sessie 5
Werkvorm	Repertoire. Kennismaken.	Gebonden improvisatie.
Instrumentatie	Bas, piano. Experimenteel.	Bas, piano. Conventioneel.
Vorm	Ordering, product, begin en einde.	Begin en einde.
Klank	Niet ongearticuleerd, niet gearticuleerd. Samenklank.	Bijna gearticuleerd. Samenklank.
Dynamiek	Ongearticuleerd. Mezzoforte. Geen verandering.	Ongearticuleerd. Mezzoforte.
Ritme	Bijna gearticuleerd. Herhaling.	Bijna gearticuleerd. Maat. Snel.
Melodie	Ongearticuleerd. Toonvolgorde.	Bijna gearticuleerd. Motief.
Samenvatting		

Tabel 15.2

Cliënt: N.B.

<u>INTERACTIE</u>	Sessie 1	Sessie 5
Cliënt	<u>Helpend:</u> Behulpzaam. <u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind. <u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen. <u>Teruggetrokken:</u> Heeft gebrek aan zelfvertrouwen, toegeeflijk. <u>Teruggetrokken:</u> Kan gehoorzamen. <u>Opstandig:</u> Kan klagen wanneer nodig.	<u>Leidend:</u> Kan opdrachten geven. <u>Helpend:</u> Behulpzaam. <u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind. <u>Volgend:</u> Laat anderen besluiten nemen. <u>Teruggetrokken:</u> Heeft gebrek aan zelfvertrouwen, toegeeflijk. <u>Opstandig:</u> Kan klagen wanneer nodig.
Therapeut	<u>Leidend:</u> Goede leider. <u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind. <u>Opstandig:</u> Kan klagen wanneer nodig. <u>Aanvallend:</u> Kan streng zijn wanneer nodig.	<u>Leidend:</u> Kan opdrachten geven. <u>Helpend:</u> Behulpzaam. <u>Meewerkend:</u> Samenwerkingsgezind. <u>Opstandig:</u> Kan klagen wanneer nodig. <u>Aanvallend:</u> Kan streng zijn wanneer nodig.
Opmerkingen		